

Nr 176.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i civilförsvarlagen den 15 juli 1944 (nr 536); given Stockholms slott den 30 mars 1951.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag om ändring i civilförsvarlagen den 15 juli 1944 (nr 536).

GUSTAF ADOLF.

Eije Mossberg.

Sammanfattning.

I propositionen föreslås ändringar i civilförsvarlagen i syfte att skapa en rättslig grundval för den utbyggnad av skyddsrumbeståndet med fullträffsäkra skyddsrum, som i nuvarande läge synes önskvärd. Bl. a. förordas bestämmelser, som möjliggöra anordnande av fullträffsäkra allmänna skyddsrum för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden. Det bör ankomma på Konungen att bestämma, inom vilka områden fullträffsäkra skyddsrum skola byggas, medan själva inrättandet av de allmänna skyddsrummen enligt förslaget i regel skall åvila kommunerna. Byggandet av enskilda skyddsrum föreslås skola fortgå i huvudsak efter samma regler som hittills. Inom område med fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen skall dock enligt förslaget länsstyrelsen under vissa förutsättningar kunna befria ägare till anläggning eller byggnad från skyldigheten att vid ny- eller ombyggnad inrätta enskilt skyddsrum. I stället skulle det då åligga honom att bidra till kostnaderna för det fullträffsäkra skyddsrummet med ett belopp, som motsvarar kostnaden för ett enskilt skyddsrum i anläggningen eller byggnaden. I övrigt avses kostnaderna för de allmänna skyddsrummen skola fördelas mellan staten och kommunerna efter samma regler som f. n. Statsbidrag 1 — *Bihang till riksdagens protokoll 1951. 1 saml. Nr 176.*

skall alltså i regel utgå med $\frac{2}{3}$ av nettokostnaderna. Vid statsbidragets beräkning skall enligt förslaget avdrag göras för värdet av skyddsrummets användning i fred. Vikten ur ekonomisk synpunkt av att de fullträffsäkra skyddsrummen såvitt möjligt planeras och även inredas för lämplig fredsanvändning understrykes.

Förslaget avser icke endast civilförvarslagens skyddsrumbestämmelser, utan även vissa andra stadganden, som ansetts böra revideras i detta sammanhang. Bl. a. föreslås att den f. n. i civilförvarskungörelsen upptagna skyldigheten för en i allmänna civilförsvaret inskriven person att anmäla flyttning till civilförvarschefen överföres till lagen och att underlåtenhet att fullgöra anmälningsplikten beläggas med särskilt bötesstraff.

Lagstiftningen föreslås skola träda i kraft den 1 juli 1951.

Förslag

till

Lag

om ändring i civilförsvarlagen den 15 juli 1944 (nr 536).

Härigenom förordnas, att 6, 18, 22 och 23 §§, 24 § 1 mom., 26, 28—30, 33, 45, 47, 48, 59, 88, 89 och 91 §§ civilförsvarlagen den 15 juli 1944¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives samt att i samma lag skola införas två nya paragrafer, betecknade 59 a § och 59 b §, av nedan angivna lydelse.

(Gällande lydelse:)

6 §.

Inom civilförvarsområde — — — — — flera ställföreträdare.
Civilförvarschef och ställföreträdare utses av länsstyrelsen.

Befattningshavare vid — — — — —

18 §.

Civilförvarspliktigt åligger — — — — — han vistas.

22 §.

Inom stad och köping samt inom annat tätbebyggt område, som icke är av endast ringa omfattning och betydelse, skola i mån av behov finnas skyddsrum, i vilka vid fientlig

(Föreslagen lydelse:)

6 §.

Civilförvarschef och ställföreträdare utses av länsstyrelsen, där *ej Konungen för visst civilförvarsområde annorlunda förordnar.*

— — — — — eller ställföreträdare.

18 §.

1 m o m. Civilförvarspliktigt åligger — — — — — han vistas.

2 m o m. Den som är inskriven i det allmänna civilförsvaret är skyldig att vid ombyte av bostad ofördröjligen göra anmälan om sin nya adress hos civilförvarschefen.

22 §.

Inom stad och köping samt inom annat tätbebyggt område, som icke är av endast ringa omfattning och betydelse, *så ock* annorstädes, där särskilda förhållanden det påkalla,

¹ Senaste lydelse av 26, 45 och 48 §§, se SFS 1948: 432, av 30 och 47 §§, se SFS 1950: 46 samt av 33 §, se SFS 1947: 388.

(Gällande lydelse:)

verksamhet skydd kan beredas åt personal som har att leda eller fullgöra tjänst i allmänna civilförsvaret, åt dem som omhändertagas vid *hjälpplats*, härbärke och annan av allmänna civilförsvaret anordnad anstalt, eller åt vägfärande och andra som uppehålla sig på allmän plats (*allmänt skyddsrum*).

Jämväl annorstädes skall, där särskilda förhållanden det påkalla, *allmänt skyddsrum* finnas.

Den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas, bestämmes i organisationsplanen.

23 §.

Allmänt skyddsrum skall vara så beskaffat, att det åtminstone skyddar mot splitter från bomber och mot andra vid explosion kringkastade föremål ävensom mot rök- och stridsgaser samt jämväl i övrigt erbjuder skäligt skydd mot andra verkningar av bomber än omedelbar träffverkan. Särskilt skall iakttagas, att *allmänt skyddsrum*, som är beläget inom eller i omedelbar närhet av byggnad, skall hava sådan håll-

(Föreslagen lydelse:)

skola i mån av behov finnas skyddsrum, i vilka vid fientlig verksamhet skydd kan beredas åt personal som har att leda eller fullgöra tjänst i allmänna civilförsvaret, åt dem som omhändertagas vid *förbandsplats*, härbärke och annan av allmänna civilförsvaret anordnad eller *nyttjad* anstalt, eller åt vägfärande och andra som uppehålla sig på allmän plats.

Konungen äger föreskriva, att i ort, som avses i första stycket, eller i viss del därav jämväl skola anordnas skyddsrum, avsedda för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden.

I första och andra styckena avsedda skyddsrum benämnas *allmänna skyddsrum*.

Den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas, ävensom skyddsrummens beskaffenhet och ungefärliga belägenhet bestämmes i organisationsplanen med beaktande av vad ovan i denna paragraf och i 23 § stadgas.

23 §.

Allmänt skyddsrum, som avses i 22 § andra stycket, skall vara fullträffsäkert. Annat allmänt skyddsrum skall inom den ort eller del av ort och i den mån, som *Konungen* bestämmer, inrättas såsom fullträffsäkert skyddsrum och eljest såsom normalskyddsrum.

Fullträffsäkert skyddsrum skall skydda mot omedelbar träffverkan av bomber och projektiler av sådana typer, vilka vid stor-

(Gällande lydelse:)

fasthet, att det motstår den belastning som kan uppkomma, om byggnaden sammanstörtar. De byggnadstekniska anordningarna i allmänt skyddsrum skola vara av stadigvarande natur. Allmänt skyddsrum skall vara försett med reservutgång.

(Föreslagen lydelse:)

anfall med massinsats antagas komma till användning. Sådant skyddsrum skall jämväl erbjuda skydd mot övriga verkningar av bomber och projektiler av alla slag.

Normaltskyddsrum skall erbjuda skäligt skydd mot andra verkningar av bomber och projektiler än omedelbar träffverkan. Särskilt skall iakttagas, att normalskyddsrum, som är beläget inom eller i omedelbar närhet av byggnad, skall hava sådan hållfasthet, att det motstår den belastning som kan uppkomma, om byggnaden sammanstörtar.

I såväl fullträffsäkert skyddsrum som ock normalskyddsrum skola de byggnadstekniska anordningarna vara av stadigvarande natur. Sådana skyddsrum skola vara försedda med reservutgång samt, där de anordnas i byggnad, utföras på det sätt som med hänsyn till byggnadens beskaffenhet och läge är mest ändamålsenligt.

24 §.

- 1 mom. Inom område — — — — — (enskilt skyddsrum):
1. hamn, järnvägsstation — — — — — allmänna samfärdseln; 2. industriell anläggning vid vilken i regel minst tjugufem personer samtidigt äro sysselsatta; 3. anläggning som — — — — — tjugufem personer; 4. byggnad med — — — — — eller affärslokal; samt 5. annan anläggning — — — — — och läge. Vind anses — — — — — eller arbetsrum.	24 §. 2. industriell anläggning, såvitt i regel minst tjugufem personer samtidigt äro sysselsatta där eller den tillsammans med annan eller andra närbelägna anläggningar utgör en grupp, inom vilken i regel minst tjugufem personer äro sysselsatta;

(Gällande lydelse:)

26 §.

Enskilt skyddsrum skall vara så beskaffat som i 23 § sägs samt i övrigt utföras på det sätt som med hänsyn till anläggningens eller byggnadens beskaffenhet och läge är mest ändamålsenligt.

Enskilt skyddsrum, — — — — — annorlunda förordnar.

28 §.

Därest anordnande av skyddsrum jämlikt bestämmelserna i 22—27 §§ prövas medföra oskäligen kostnad, äger länsstyrelsen medgiva undantag från bestämmelserna. Dylikt undantag må ock eljest av länsstyrelsen medgivas, i den mån det kan ske utan eftergivande av skäligen anspråk på skydd mot skada av fientlig verksamhet.

29 §.

Då synnerliga skäl därtill äro, äger Konungen för särskilda fall förordna, att skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad som följer av bestämmelserna i detta kapitel.

Om rätt — — — — — 70 §.

30 §.

Utan medgivande som nedan sägs må ej skyddsrum nyttjas eller de tekniska anordningarna däri ändras

(Föreslagen lydelse:)

26 §.

Enskilt skyddsrum skall vara anordnat såsom normalskyddsrum enligt vad därom stadgas i 23 §.

28 §.

Därest anordnande jämlikt bestämmelserna i 22—27 §§ av skyddsrum, som skall vara normalskyddsrum, prövas medföra oskäligen kostnad, äger länsstyrelsen medgiva undantag från bestämmelserna härom. Dylikt undantag må ock eljest av länsstyrelsen medgivas, i den mån det kan ske utan eftergivande av skäligen anspråk på skydd mot skada av fientlig verksamhet.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, civilförsvarsstyrelsen äger medgiva undantag från bestämmelserna i 23 § om beskaffenheten av fullträffsäkert skyddsrum.

29 §.

Då skäl därtill äro, äger Konungen för särskilda fall förordna, att enskilt skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad som följer av bestämmelserna i detta kapitel.

30 §.

Skyddsrum bör om möjligt inrättas på sådant sätt att det kan nyttjas under fred. Föreskrifter angående

(Gällande lydelse:)

på sätt som inkräktar å utrymmet eller gör skyddsrummet mindre tjänligt för sitt ändamål.

Medgivande lämnas av civilförsvarsstyrelsen eller, såvitt angår visst skyddsrum, efter civilförsvarsstyrelsens allmänna anvisningar av länsstyrelsen. Efter bemyndigande av civilförsvarsstyrelsen må länsstyrelsen överlämna beslutanderätten i frågor av mindre vikt till civilförsvarschefen.

33 §.

I ort, varest skyldighet föreligger att söka byggnadslov, ankommer det på byggnadsnämnden att vid prövning av ansökan om sådant lov tillse, att byggnadsföretaget överensstämmer med bestämmelserna i detta kapitel och med stöd därav meddelade föreskrifter. I fråga om anläggning eller byggnad som avses i 24 § 1 mom. 1—3, skall av byggnadsnämnd meddelat lov till nybyggnad av nämnden underställas länsstyrelsens prövning i de hänseenden nyss sagts.

Vill någon — — — — — statlig myndighet.

Vad i — — — — — till nybyggnad.

45 §.

1 mom. Det åligger kommun att a) genom sina myndigheter lämna civilförsvarschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret som hava samband med de särskilda myndigheternas verksamhetsområden;

(Föreslagen lydelse:)

skyddsrumms nyttjande under fred utfärdas av civilförsvarsstyrelsen.

33 §.

I ort, varest skyldighet föreligger att söka byggnadslov, ankommer det på byggnadsnämnden att vid prövning av ansökan om sådant lov tillse, att byggnadsföretaget överensstämmer med bestämmelserna i detta kapitel och med stöd därav meddelade föreskrifter. I fråga om anläggning eller byggnad, som avses i 24 § 1 mom. 1—3, så ock i fråga om fullträffsäkert skyddsrum skall av byggnadsnämnd meddelat lov till nybyggnad av nämnden underställas länsstyrelsens prövning i de hänseenden nyss sagts.

45 §.

1 mom. Det åligger kommun att a) genom sina myndigheter lämna civilförsvarschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret som hava samband med de särskilda myndigheternas verksamhetsområden, varvid kommun bland annat

(Gällande lydelse:)

b) i enlighet med gällande organisationsplan inrätta och utrusta allmänna skyddsrum samt vidtaga andra byggnadsanordningar ävensom reservanordningar för vatten-, gas- och elektricitetsförsörjningen;

- c) utföra källarmursgenombrott — — — enskilda skyddsrum;
 d) vårda och — — — — — — — — — — omförmälda anordningarna;
 e) förvara och — — — — — — — — — — tjänstegrenarnas personal;
 f) tillhandahålla lämpliga — — — — — — — inom civilförsvaret;
 g) svara för — — — — — — — — — — anställning; samt
 h) under civilförvarsberedskap — — — — — — — annan egendom.
 2 mom. Där åtgärd — — — — — — — — — — kostnaderna därför.
 I den — andelar därav.
 Vad i — nu sagts.

(Föreslagen lydelse:)

har att på därom gjord framställning tillhandahålla tillgängliga, för civilförsvaret erforderliga byggnadsritningar, kartor och dylikt;

b) i enlighet med gällande organisationsplan inrätta och utrusta allmänna skyddsrum samt vidtaga andra byggnadsanordningar ävensom reservanordningar för vatten-, gas- och elektricitetsförsörjningen, så ock under civilförvarsberedskap, i den omfattning civilförvarsstyrelsen eller, efter dennas allmänna anvisningar, länsstyrelsen bestämmer, utföra skyddsrum och vidtaga andra byggnadstekniska åtgärder avseende civilförsvaret, oaktat åtgärderna icke upptagits i organisationsplanen;

3 mom. Bidrag, som ägare av anläggning eller byggnad erlagt till kommun jämlikt 59 b §, skall av kommunen till två tredjedelar redovisas till statsverket å tid som Konungen bestämmer. Där jämlikt 48 § förhöjt statsbidrag utgår till kommun för anordnande av visst skyddsrum, skall kommunen av de på detta belöpande fastighetsägarbidragen redovisa häremot svarande andel.

(Gällande lydelse:)

47 §.

För kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c), äger kommunen erhålla statsbidrag med två tredjedelar av kostnadens belopp. Statsbidraget må dock ej beräknas å högre belopp än det vartill kostnaden skäligen kan skattas.

Statsbidrag fastställes — — — — —
Länsstyrelsen äger — — — — —

48 §.

Där särskilda omständigheter det föranleda, äger Konungen medgiva, att kommun må för kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c), erhålla högre statsbidrag än förut stadgats.

59 §.

Ägare av anläggning eller byggnad är pliktig att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, som jämligt 24 § skall finnas för anläggningen eller byggnaden.

Innehar någon — — — — —

(Föreslagen lydelse:)

47 §.

För kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) eller c) eller 59 a §, äger kommunen erhålla statsbidrag med två tredjedelar av kostnadens belopp. Statsbidraget må dock ej beräknas å högre belopp än det vartill kostnaden skäligen kan skattas. *Beträffande skyddsrum, som inrättas av kommun, skall härvid från kostnaden för skyddsrummets anläggande dragas värdet av fredsanvändningen. Till anläggningskostnaden skall hänföras jämväl den merkostnad, som betingas av att skyddsrummet utföres för fredsanvändning.*

— — — — — underställas Konungen.
— — — — — Konungen meddelar.

48 §.

Där särskilda omständigheter det föranleda, äger Konungen medgiva, att kommun må för kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) eller c) eller 59 a §, erhålla högre statsbidrag än förut stadgats.

59 §.

1 m o m. Ägare av anläggning eller byggnad, som avses i 24 §, är, där annat ej följer av vad nedan stadgas, pliktig att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, som skall finnas för anläggningen eller byggnaden.

2 m o m. Kan skyddsbehovet för viss anläggning eller byggnad enligt organisationsplanen tillgodoses genom sådant allmänt skyddsrum, som

(Gällande lydelse:)

(Föreslagen lydelse:)

avses i 22 § andra stycket, äger länsstyrelsen på framställning av ägaren medgiva denne befrielse från skyldighet som i 1 mom. första stycket sägs. Ändå att framställning därom ej skett, må länsstyrelsen, därest det allmänna skyddsrummet färdigställts eller eljest synnerliga skäl föreligga, befria fastighetsägare från skyldighet att i samband med nybyggnad eller därmed jämförlig ändring i befintlig byggnad inrätta eller utöka enskilt skyddsrum.

Om skyldighet att i fall som nu sagts erlægga bidrag till kostnaderna för anordnande av skyddsrum stadgas i 59 b §.

59 a §.

Skall ett i organisationsplanen upptaget allmänt skyddsrum inrättas som fullträffsäkert skyddsrum på mark, som äges eller nyttjas av annan än kommun, må länsstyrelsen medgiva honom att i stället för kommunen inrätta och utrusta skyddsrummet, därest det kan ske utan olägenhet för skyddsrumsfrågans ordnande. Anordnaren äger för sådant fall att, enligt de allmänna föreskrifter Konungen meddelar, av kommunen utfå den del av anläggningskostnaden, som överstiger skäligt freds användningsvärde. Fördelningen av kostnaden i fall som här avses bestämmes av länsstyrelsen.

59 b §.

Har länsstyrelse enligt 59 § 2 mom. medgivit befrielse från skyldighet att inrätta, utrusta eller underhålla enskilt skyddsrum för an-

(Gällande lydelse:)

(Föreslagen lydelse:)

läggning eller byggnad, vare ägaren pliktig att i stället utgiva bidrag till kommunen för skyddsrumskostnad (fastighetsägarbidrag) med belopp högst motsvarande normalkostnaden för anordnande av skyddsrum för anläggningen eller byggnaden eller den del av densamma, varom fråga är.

Då synnerliga skäl därtill äro, äger länsstyrelsen att efter civilförsvarsstyrelsens allmänna anvisningar medgiva befrielse helt eller delvis från bidragsplikt enligt första stycket.

Konungen bestämmer normalkostnad för anordnande av skyddsrum samt meddelar föreskrifter i övrigt rörande beräkningen av fastighetsägarbidraget och dess erläggande.

88 §.

Är någon ----- för kostnaden.

88 §.

Vad i första stycket sägs skall icke gälla vid fullgörande av bidragsplikt, varom stadgas i 59 b §.

89 §.

1 mom. Den som ----- tio kronor.

Varder någon ----- sin upplysningsskyldighet.

2 mom. Civilförsvarspliktig, som jämlikt 18 § kallats att inställa sig personligen men utan laga förfall uteblir, böte högst femtio kronor

89 §.

2 mom. Med böter högst femtio kronor straffes

1. civilförsvarspliktig som jämlikt 18 § 1 mom. kallats att inställa sig personligen men utan laga förfall uteblir; samt

2. i allmänna civilförsvaret inskriven civilförsvarspliktig som utan laga förfall underlåter att göra adressanmälan jämlikt 18 § 2 mom.

(Gällande lydelse:)

Har den civilförsvarspliktige laga förfall för sin utevaro men underlåter han att, så snart ske kan, anmäla förfallet hos civilförsvarsmyndighet, böte tio kronor.

3 m o m. Underlåter någon att tillhandagå med införskaffande av upplysningar eller att förmedla ålägganden och andra meddelanden efter vad i 58 § sägs, straffes med dagsböter.

91 §.

Med dagsböter ————— år straffes

1. den som ————— första stycket;

10. den som ————— anspråk; samt

11. den som eljest åsidosätter föreskrift eller föreläggande, som meddelats med stöd av denna lag eller av Konungen meddelade tillämpningsbestämmelser till lagen och ej avser åliggande, beträffande vilket vite enligt 88 § kan stadgas.

Fälles någon ————— egendomens värde.

(Föreslagen lydelse:)

Har den civilförsvarspliktige laga förfall för sin utevaro i fall som under 1. sägs men underlåter han att, så snart ske kan, anmäla förfallet hos civilförsvarsmyndighet, böte tio kronor.

3 mom. Har civilförsvarspliktig om rekommenderad postförsändelse mottagit avi, av vilken framgår, att försändelsen avsänts av civilförsvarsmyndighet, och underlåter han utan laga förfall att avhämta försändelsen, eller vägrar civilförsvarspliktig, då försändelse från civilförsvarsmyndighet tillhandahålles honom, att utkvittera eller mottaga densamma, dömes till dagsböter.

4 m o m. Underlåter någon att tillhandagå med införskaffande av upplysningar eller att förmedla ålägganden och andra meddelanden efter vad i 58 § sägs, straffes med dagsböter.

91 §.

11. den som eljest åsidosätter föreskrift eller föreläggande, som meddelats med stöd av denna lag eller av Konungen meddelade tillämpningsbestämmelser till lagen och ej avser åliggande, beträffande vilket vite enligt 88 § kan stadgas, eller bidragsplikt jämlikt 59 b §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1951.

(Gällande lydelse:)

(Föreslagen lydelse:)

Har jämlikt de före denna lags ikraftträdande gällande bestämmelserna skyldighet ej förelegat att för anläggning eller byggnad inrätta enskilt skyddsrum, må ej, med mindre särskilda skäl därtill äro, på grund av vad i 24 § stadgas anläggningens eller byggnadens ägare åläggas att inrätta skyddsrum.

*Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:ts
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 9 mars
1951.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, DANIELSON,
VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, ANDERS-
SON, LINGMAN.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler
chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Mossberg, fråga om *ändrade
bestämmelser angående anordnande av skyddsrum m. m.* samt anför.

Då frågan om civilförsvarets fortsatta verksamhet på grundval av 1945
års civilförsvarsutrednings betänkande (SOU 1947: 10) genom proposition
(nr 81) underställdes 1948 års riksdag, lämnades skyddsrumfrågan öppen.
Den ansågs icke kunna lösas utan ytterligare utredning. Med stöd av Kungl.
Maj:ts bemyndigande den 20 februari 1948 tillkallade jag fyra sakkunniga
för att verkställa denna utredning. De sakkunniga, vilka antogo benäm-
ningen 1948 års skyddsrumsutredning, utgjordes av ledamoten av riksdagens
andra kammare G. F. Thapper, ordförande, borgarrådet Helge Berg-
lund, översten Björn Bjuggren och ledamoten av riksdagens första kam-
mare byråchefen Ragnar Lundqvist samt biträdades av ett flertal experter.
De sakkunniga avgåvo den 2 maj 1950 ett betänkande med förslag rörande
skyddsrumfrågans ordnande, rubricerat »Skyddsrum för civilbefolkningen»
(SOU 1950: 13). Betänkandet utmynnar i ett förslag till ändringar i civil-
försvarslagen avsett att skapa den rättsliga grundvalen för en omfattande
utbyggnad under en tioårsperiod av fullträffsäkra skyddsrum för civil-
befolkningen. Nettokostnaderna härför uppskattas till 200 miljoner kronor,
att fördelas mellan stat, kommun och fastighetsägare. Ansvaret för anord-
nandet av de fullträffsäkra skyddsrummen skulle emellertid i princip läg-
gas på kommunerna.

Över betänkandet ha yttranden avgivits av överbefälhavaren — efter
hörande av försvarsgrensheferna, militärbefälhavarna och rikshemvärns-
chefen — försvarets sjukvårdsstyrelse, fortifikationsförvaltningen, försva-
rets forskningsanstalt, arbetarskyddsstyrelsen — med bifogande av sär-
skilda yttranden av samtliga yrkesinspektörer och bergmästare samt spräng-

ämnesinspektionen — bostadsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, statens nämnd för samlingslokaler, medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan, sjukvårdsberedskapsnämnden, civilförvarsstyrelsen, riksbrandinspektören, telegrafstyrelsen, järnvägsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, statskontoret, skolöverstyrelsen, lantmäteristyrelsen, Sveriges geologiska undersökning, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handels- och industrikommission, svenska atomkommittén, de sakkunniga rörande bakteriologisk krigföring, överståthållarämbetet, samtliga länsstyrelser, stadsfullmäktige i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg, Gävle, Eskilstuna och Sundsvall, Svenska stadsförbundet, Svenska landskommunernas förbund, Landsorganisationen i Sverige, Svenska arbetsgivareföreningen, Stockholms garageägares och bensindistributörers förening, Sveriges fastighetsägareförbund, Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsföreningars riksförbund u. p. a., Hyresgästernas riksförbund, Sveriges industriförbund, Riksluftskyddsförbundet, Svenska brandskyddsföreningen, Svenska teknologföreningen, Samarbetkommittén för byggnadsfrågor samt Civilförvarsingenjörernas förening. Vid överståthållarämbetets yttrande och många av de utlåtanden, som avgivits av länsstyrelser och stadsfullmäktige, funnos fogade särskilda yttranden från civilförvarsnämnder och andra kommunala organ samt civilförvarschefer.

I remissyttrandena tillstyrkes i allmänhet utredningens förslag i stort och behovet av en upprustning på detta område vitsordas från alla håll. Delade meningar råda framförallt beträffande utredningens kostnadsberäkningar och frågan om kostnadernas fördelning.

För egen del kan jag i princip ansluta mig till utredningens förslag om anordnande av fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen. Bl. a. beträffande utbyggnadens omfattning och kostnadsfördelningen anser jag emellertid vissa modifikationer erforderliga. Överhuvud böra enligt min mening statsmakterna icke i detta läge binda sig för en bestämd utbyggnadsplan för skyddsrummen eller för en tidtabell för dess genomförande. De förutsättningar av bl. a. militärteknisk och ekonomisk natur, på vilka en sådan plan måste bygga, kunna nämligen ganska snabbt förändras och påkalla en annan inriktning av arbetet eller en annan utbyggnadstakt.

Jag anhåller att i det följande få närmare behandla skyddsrumfrågan. I detta sammanhang berör jag dock i första hand endast de spörsmål, som kräva reglering i lag. Jag kommer således icke att nu behandla andra frågor i vidare mån än som erfordras för lagstiftningsfrågornas rätta bedömande. Samtidigt torde vissa andra aktuella förslag om ändring i civilförvarslagen få upptagas till prövning. De anslagsfrågor, som äga samband med utbyggnaden av skyddsrummen under nästföljande budgetår, komma att anmälas särskilt.

I. Översikt av nuvarande förhållanden.

Gällande bestämmelser.

De grundläggande bestämmelserna om skyddsrum finnas i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536; ändr. se SFS 1945: 760, 767, 1947: 388, 1948: 432 och 1950: 46). Lagen skiljer mellan allmänna och enskilda skyddsrum.

De allmänna skyddsrummen äro avsedda *dels* för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet, *dels* för vägförande och andra som uppehålla sig på allmän plats, s. k. offentliga skyddsrum. Allmänna skyddsrum skola finnas i stad och köping samt inom annat tätbebyggt område, som icke är av endast ringa omfattning. Om särskilda förhållanden påkalla det, skola allmänna skyddsrum inrättas också på andra platser. Den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas inom ett civilförsvansområde, bestämmes i organisationsplanen för området (22 §). De allmänna skyddsrummen skola erbjuda skäligt skydd mot andra verkningar av bomber än omedelbar träffverkan. Ett sådant skyddsrum skall sålunda bl. a. skydda mot rök- och stridsgaser och mot den belastning som kan uppstå om byggnaden, där skyddsrummet ligger, störtar samman (23 §). Så beskaffade skyddsrum benämnas normalskyddsrum. De skola anordnas och underhållas av kommun (45 § 1 mom.), som får statsbidrag med i princip $\frac{2}{3}$ av kostnaden för inrättandet (47 §). Skyldighet för kommun att anordna skyddsrum anses inträda endast i den mån staten beviljar anslag för ändamålet.

I övrigt skola i viss utsträckning finnas *enskilda skyddsrum*. Skyldighet att inrätta sådana föreligger endast inom område eller på plats, där särskilt civilförsvaret skall vara organiserat, d. v. s. i praktiken i städer, köpingar och andra tätbebyggda orter som ha en folkmängd av minst 200 och en boendetäthet av 20 personer per ha, och blott för vissa i lagen närmare angivna anläggningar och byggnader. Hit höra hamnar, järnvägsstationer och jämförliga anläggningar, industriella anläggningar med minst 25 samtidigt sysselsatta personer, undervisnings- och vårdanstalter samt hotell och pensionat som äro avsedda att hysa minst 25 människor, byggnad med mer än två våningar som till väsentlig del är avsedd till bostad eller till kontors- eller affärslokal, ävensom efter länsstyrelsens förordnande annan anläggning eller byggnad där människor bo eller eljest vanligen vistas (24 §). Enskilt skyddsrum skall, om det är avsett för bostadshus, kunna hysa minst så många personer som beräknas under fredstid bo i huset, samt i annat fall beräknas för så många människor som kunna antagas under krig i allmänhet samtidigt vistas inom anläggningen eller byggnaden eller den del därav, för vilken skyddsrummet är avsett (25 §). Sådant skyddsrum skall erbjuda samma skydd som allmänt skyddsrum. Om

det är avsett för högst 25 personer, får det dock anordnas utan att det skyddar mot rök- och stridsgaser, såvida icke länsstyrelsen i särskilt fall förordnar annorlunda (26 §). Skyldighet att anordna enskilt skyddsrum åvilar anläggningens eller byggnadens ägare (59 §). Statsbidrag till kostnaderna utgår icke utom för undervisningsanstalter och vissa trafikföretag.

Då synnerliga skäl föreligga, äger Konungen för särskilda fall förordna att skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad nyss sagts (29 §). Här avses framförallt s. k. fullträffsäkra skyddsrum. Har sådant förordnande meddelats i fråga om ett enskilt skyddsrum, är fastighetsägaren berättigad till skälig ersättning av statsmedel för den kostnad som åsamkats honom. Anspråk på ersättning prövas i den ordning som är stadgat i fråga om rekvisition för krigsmaktens behov d. v. s. av särskilda värderingsnämnder. — Avser förordnande enligt 29 § åter ett allmänt skyddsrum, kan eventuellt högre statsbidrag än $\frac{2}{3}$ av kostnaden komma i fråga. Enligt 48 § äger nämligen Konungen, där särskilda omständigheter föranleda därtill, medgiva att kommun kan få sådant högre statsbidrag bl. a. för kostnader för anordnande av skyddsrum.

Civildövarslagen innehåller även bestämmelser om källarmursgenombrott. I 32 § föreskrives sålunda, att källarmursgenombrott skall upptagas för skyddsrum anordnade i källare till byggnad eller byggnader, som utgöra eller tillhöra slutet kvartersbebyggelse eller annan sammanhängande bebyggelse av minst 40 meters längd, där så anses erforderligt för säkerställande av förbindelserna utåt i händelse av byggnadsras. Skyldighet att utföra källarmursgenombrott (i befintliga byggnader) åligger kommun.

Slutligen må här nämnas, att enligt 30 § civildövarslagen skyddsrum ej utan särskilt medgivande får nyttjas eller de tekniska anordningarna däri ändras på sätt som inkräktar på utrymmet eller gör skyddsrummet mindre tjänligt för sitt ändamål. Medgivande lämnas av civildövarsstyrelsen, i vissa fall av länsstyrelser eller civildövarshefer.

Det nuvarande skyddsrumbeståndet.

Enligt vad civildövarsstyrelsen uppgivit (se prop. 248/1950 s. 10) utgöres det nuvarande skyddsrumbeståndet huvudsakligen av ca 15 000 normalskyddsrum med plats för omkring 1 milj. personer. Normalskyddsrummen äro anordnade i byggnader, som uppförts efter år 1944 och följaktligen till större delen äro belägna i samhällenas ytterområden. De inre och befolkningstäta delarna ha däremot blivit eftersatta och sakna praktiskt taget skydd. Civildövarsvarets ledning och styrkor ha f. n. endast i mycket begränsad omfattning skyddade uppehållsplatser. Skyddsrum i berg ha anordnats i mycket liten utsträckning — ett 70-tal i hela landet med 20 000 platser.

I skyddsrumsbeståndet har härvid icke inräknats de enskilda skyddsrum med omkring 1,8 milj. platser, som anordnades under kriget. Dessa provisoriska anordningar anses nämligen icke uppfylla de krav man nu måste ställa på enskilda skyddsrum. Däremot ha inräknats de normalskyddsrum, som på grund av dispenser, meddelade under åren 1945—1948, från början icke färdigställt annat än i fråga om den bärande konstruktionen. I enlighet med ett av Kungl. Maj:t efter riksdagens hörande lämnat bemyndigande har nämligen civilförsvarsstyrelsen i januari 1951 ålagt vederbörande fastighetsägare att iordningställa dessa skyddsrum. Erforderlig materiel har tidigare upphandlats centralt genom statens försorg för att mot full ersättning tillhandahållas fastighetsägarna.

1950 års riksdag beviljade under höstsessionen på tilläggsstat för budgetåret 1950/51 medel till en avsevärd förstärkning av beståndet av allmänna skyddsrum. I enlighet med förslag, framlagda i propositionen nr 248, anvisades sålunda 6 milj. kronor till kostnader för anordnande av allmänna skyddsrum m. m. Av dessa medel avsågs 5 milj. kronor huvudsakligen skola användas till fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen (offentliga skyddsrum) och en milj. kronor till sådana skyddsrum för det allmänna civilförsvaret.

Då på anslaget fanns en disponibel reservation av ca 6 milj. kronor, vilken belöpte på det allmänna civilförsvarets skyddsrum, äro numera för detta ändamål tillgängliga omkring 7 milj. kronor. Då frågan anmäldes för Kungl. Maj:t framhöll jag att det vore min avsikt att tillse att anvisade medel i huvudsak användes till sprängningsarbeten. Dessa arbeten ha också numera påbörjats på några håll.

Behovet av skyddsrumspatser.

Skyddsrumsutredningen har gjort en undersökning rörande behovet av enskilda skyddsrum i landet enligt gällande bestämmelser och härvid kommit fram till att detta f. n. omfattade omkring 5 milj. skyddsplatser. Då de användbara skyddsrummen enligt civilförsvarsstyrelsens förut redovisade uppskattning ha omkring 1 milj. platser, skulle alltså den totala bristen utgöra ca 4 milj. platser. Härtill kommer ett enligt organisationsplanerna icke täckt behov av offentliga skyddsrum för trafikanter, av civilförsvarsstyrelsen angivet till 400 000 platser.

II. Allmänna synpunkter på och riktlinjer för skyddsrumshbyggandet.

Skyddsrumsutredningen.

Inledande synpunkter.

Utredningen framhåller till en början att omfattande civilförsvarsåtgärder icke minst anordnande av skyddsrum för civilbefolkningen måste för-

beredas och vidtagas under fred. Vad särskilt angår skyddsrumfrågan så utgör en tillfredsställande lösning av denna ett villkor för landets förmåga att över huvud motstå ett krigs påfrestningar. Genomgripande befolkningsomflyttningar från utsatta områden till mera skyddat belägna komma sannolikt att framtvingas av förhållandena under krig, men viss del av befolkningen måste stanna kvar i tätorterna för att upprätthålla för krigföringen och folkförsörjningen livsviktiga funktioner. Denna del av befolkningen måste effektivt kunna skyddas och förläggas i tekniskt fullvärdiga skyddsrum. Det fordras också att skyddsrummen äro tillräckligt stora och så placerade, att de i krigsöppningsskedet tillfälligt kunna mottaga även befolkningsskikt, som planenligt skola flytta bort från orten i fråga.

Av det anförda framgår att utredningens förslag i huvudsak avser skyddsrum för civilbefolkningen. Även spørsmålet om skydd för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet har emellertid uppmärksamrats. Frågor, som avse den ekonomiska försvarsberedskapen, såsom skyddande av krigs- och försörjningsviktiga industrier, kraft- och vattenförsörjning m. m. synas däremot i betänkandet ha berörts endast i förbigående. Skyddsåtgärder för exempelvis viktig administrativ verksamhet, sjukhusvårdens ordnande under krig etc. ha icke särskilt behandlats.

Skyddsrumfrågan i andra länder.

I ett särskilt kapitel har utredningen i korthet redogjort för skyddsrumfrågans läge i några andra länder, nämligen Danmark, Norge, Schweiz, Storbritannien och USA. I denna del torde få hänvisas till betänkandet (s. 18—21). Här må endast nämnas att i alla större städer i Norge skola, förutom de för varje byggnad föreskrivna skyddsrummen motsvarande de svenska normalskyddsrummen, finnas offentliga fullträffsäkra skyddsrum för 20 procent av invånarantalet. Dessa skyddsrum skola anordnas i berg. Enligt en av stortinget antagen fyraårsplan beräknas utbyggnaden vara slutförd före utgången av år 1953.

Anfallsmedel och skadeverkningar.

För vår egen del framhåller utredningen i det förut omnämnda inledande avsnittet, att skyddsrumfrågan måste lösas med vederbörligt hänsynstagande till anfallsmedlens utveckling och skyddsrummen härvid konstrueras så, att de fylla sitt ändamål även inför den utveckling, som f. n. kan förutses eller bedömas trolig icke minst i fråga om atomvapnen. Frågan om anfallsmedel och skadeverkningar behandlas närmare i ett särskilt kapitel. Utredningen framhåller här till en början, att man för att kunna bedöma omfattningen av de skyddsåtgärder, som böra vidtagas, måste söka bilda sig en uppfattning om hur ett kommande krig kan komma att gestalta

sig i fråga om anfallsmedel och skadeverkningar. Sammanfattningsvis yttrar utredningen härom.

Anfallen mot hemorten, civilbefolkningen och den krigspotential, som där finns, komma sannolikt i ett framtida krig att intensifieras mer än under senaste kriget. Särskilt torde anfall komma att riktas mot kommunikationer, kraftförsörjning, oljelager och krigsviktiga industrier samt mot samhällen för att sönderslå viktiga administrativa och andra samhällsfunktioner. Flygets utveckling möjliggör angrepp mot alla orter inom vårt land, oberoende av deras geografiska läge, för såvitt icke anfallen hindras av luftförsvar.

Tungt bombflyg kan medföra betydligt större bomblastar och fälla sin last från högre höjder än tidigare. Fällning kan ske genom moln och utan marksikt, men dock med god träffsäkerhet med hjälp av radarsikten och andra instrument.

Snabba reabombplan samt bombplan eller bombförband med atombomber komma att ställa stora krav på luftförsvaret, effektiv alarmering av civilbefolkningen samt krav på att kvarvarande befolkning inom utsatta områden har tillgång till fullträffsäkra skyddsrum, där de permanent kunna uppehålla sig.

Styrda eller målsökande bomber med eller utan egen drivkraft kunna fällas med god träffsäkerhet utom det lokala luftvärnets räckvidd.

Vid terroranfall mot tätorter torde brandbomber komma att användas med betydligt större effekter än tidigare. Minbomber vid sådana anfall torde komma att vid massinsats förekomma i viktklasser om högst 500 kg. Mot speciella, krigsviktiga mål (administrativa centra, kommunikationer, nyckelindustrier m. m.) komma sannolikt tyngre, styrda bomber att insättas.

Anfall med atombomber kunna beräknas sättas in mot mycket krigsviktiga mål, mot större bebyggda samhällen samt mot större industriområden av krigsavgörande betydelse. Möjligtvis kunna av psykologiska skäl anfall sättas in även mot andra viktiga orter.

Vid bedömandet av mot vilka mål atombombanfall kunna bli aktuella måste hänsyn tagas till vad som kan förutses beträffande utvecklingen. Det är möjligt att i framtiden sådana förbättrade framställningsmetoder uppnås, att atombomben vid krig kan få ännu vidare användningsområden än vad som här bedömts för närvarande sannolikt.

Vad särskilt angår den flygtekniska utvecklingen och robotvapen erinrar utredningen till en början om att modernt flyg även från relativt långt bort belägna baser kan nå varje punkt av vårt land. Bombflygplanen tendera att bli allt större. Med undantag för de allra största torde även dessa plan komma att övergå till reaktionsdrift med i hög grad uppdrivna hastigheter. — I fråga om robotvapen torde mycket stora räckvidder vara möjliga och god träffsäkerhet uppnås vid avstånd av 30 å 40 mil. Robotar av V-2 typ röra sig med en fart långt över ljudhastigheten men äro dyrbara och tekniskt svåra att framställa. Annat än mot mycket stora städer torde de därför icke komma att användas förrän om kanske 5 å 10 år. Överhuvud taget medför utvecklingen inom det flygtekniska området samt av robotvapen, radar m. m. ökade aktionsradier och flyghastigheter,

större flyghöjd, kortare förvarningstider, större och effektivare bomblaster samt ökad träffsäkerhet.

I fråga om *brandämnen* framhåller utredningen, att brandmedlens utveckling sannolikt kommer att kännetecknas av strävan att nå effekter genom massinsats. Ett antal småbränder kunde lätt växa ut till en katastrofbrand. Utredningen fortsätter.

Vid mycket häftiga bränder över stora ytor medför den oerhörda värmemängden, att luft från alla sidor sugas mot eldhärden. På så sätt uppkommer s. k. eldorkan, som i ytterligt hög grad försvårar eldsläckningsarbetet. Under kriget påträffades i provisoriska och icke gassäkra skyddsrum tusentals offer, som synas ha dött ej direkt på grund av den höga temperaturen utan av syrebrist, koloxidförgiftning och hetta gemensamt. Andra tusenden, som försökte undkomma genom de flammande gatorna, förbrändes.

Risken för omfattande bränder har ytterligare ökat genom atombomben. Då denna detonerar alstras en oerhörd hetta med antändningsförmåga på stort avstånd från detonationscentrum.

Allt tyder på att brandmedlen även i ett framtida krig få stor betydelse vid anfall mot tätbebyggda samhällen.

Beträffande *radioaktiva stridsmedel*, vilka bildas vid atombombkrevader samt såsom biprodukter vid framställning av atombomber m. m., må från betänkanDET här återgivas följande uttalanden.

De radioaktiva stridsmedlen åstadkomma skada genom att utsända olika strålar — — —. De äro verksamma i än mindre mängder än stridsgaser. Ett kilogram fördelat över en yta av en kvadratkilometer kan vara tillräckligt för att på omkring en timme ge för människor dödlig stråldos. Utspridda på marken över ett område, tvinga de radioaktiva stridsmedlen därför till utrymning.

Den radioaktiva strålningen åstadkommer ingen skadlig inverkan på materiel men däremot farliga skador på levande organismer. Skadorna visa sig vanligen icke förrän efter en tid. — — —

Farligast äro de radioaktiva ämnena, om de på något sätt komma in i kroppen, t. ex. vid inandning eller med förorenade födoämnen, då redan ett par tusendels milligram kan innebära dödlig risk. En sådan fara föreligger bl. a., om radioaktiva ämnen utsprits i form av fint stoft. Mot inandning av sådana ämnen skyddas som regel gasmask, men filterbehållaren blir snart själv radioaktiv och måste efter någon tid bytas. En annan möjlighet är, att fienden använder sabotörer för att inblanda radioaktiva ämnen i livsmedel, dricksvatten o. s. v. Beträffande skydd mot sistnämnda fara äro ytterligare undersökningar erforderliga.

Genom särskilda instrument kan den radioaktiva strålningen påvisas och indikering därigenom ske.

Sanering är knappast möjlig, men en viss självsanering sker automatiskt, i det att strålningen successivt minskas. — — —

Den genomträngande strålningen från markbelagda områden har dock icke större genomträngningsförmåga än att ca en halv meter sten helt skyddas. Redan vid 30 cm (ungefärliga murtjockleken hos nuvarande normalskyddsrum) kan man, vid de beläggningstätheter som kunna tänkas ifrågakomma över större områden, stanna i dagar i skyddsrummet utan

att riskera en livsfarlig stråldos. Då utrymning av skyddsrummen skall utföras, måste den ske i snabbt tempo och om möjligt med hjälp av överbronning med t. ex. plankgångar eller pappbeläggning.

Utredningen framhåller emellertid, att mängden radioaktiva ämnen, som kan stå till förfogande för krigföring, än så länge är relativt begränsad. I ett visst ögonblick kan nämligen en angripare praktiskt taget icke disponera över större mängd radioaktiva ämnen än som framställts under närmast föregående två månader.

Vad angår *a t o m b o m b e n* anför utredningen i huvudsak följande. Atombomben, som med avseende på kraftkoncentration överträffar allt vad man tidigare känt till, är på en gång brandbomb och minbomb. Därtill kommer dess verkan medelst radioaktiv strålning. Då atomsprängämnen i små kvantiteter ej kunna bringas att explodera, kan man ej framställa atombomber med en sprängverkan av samma storlek som vanliga sprängbomber. De måste vara större. Skydd mot atombomben kan ej improviseras utan måste planläggas och genomföras under fred. Då de åtgärder, som måste vidtagas, äro omfattande, kunna de ej hållas hemliga. Man kan därför tillgodogöra sig erfarenheter från USA.

Utredningen lämnar härefter en översikt över en atombombs skadeverkningar och framhåller därvid, att enligt amerikanska uppskattningar en sådan bomb, fälld utan förvarning över ett tätbefolkat industriområde¹ och detonerande på lämplig höjd, skulle medföra att ca 100 000 människor drabbades av skador av olika slag. 20 000 skulle dödas omedelbart och lika många skulle dö inom en vecka. Skadorna skulle bestå av chockverkan, brännskador och sår, framkallade av explosion, splitter och ras; därtill komma de för atombombanfall speciella skadorna av radioaktiv strålning, vanligen synliga efter 3—21 dagar. Om skyddsmöjligheter icke funnes, skulle inom en radie av 1 000 m dödsprocenten vara nära 100, varefter skadorna skulle minska alltefter avståndet. På längre avstånd än 3 000 m behöva skador knappast förutses. De radiologiska verkningarna av en atombombs detonation äro beroende av om denna sker i luften, i vattnet eller under jord. Härom anför utredningen bl. a.

Detonationen av en atombomb i luften framkallar två allmänna typer av radiologiska risker. Den första och farligaste för människor framkallas av den intensiva strålningen (gammastrålar och neutroner) i det ögonblick detonationen sker. Detta speciella faromoment varar endast några sekunder, men dess förmåga att döda är stor. Skydd mot dess verkan inträder på tillräckligt avstånd från detonationscentrum eller uppnås i skyddsrum. Visst skydd erbjudes genom terrängen, jordvallar, tjocka murar eller liknande strålningsbarriärer.

Den andra typen av radiologiska risker, framkallade genom atombombkrevad, är den långvariga eller kvarstående risk, som beror på närvaron

¹ Här förutsättes tydligen ett område med en sammanträngd befolkning av flera hundra tusen personer.

av bildade radioaktiva produkter. Vid en detonation i luften äro dessa dock av underordnad betydelse, eftersom de flesta skadliga ämnena följa med de heta explosionsgaserna uppåt och skingras på hög höjd. — — —

Om bomben detonerar under en vattenyta, så som skedde vid det andra Bikini-försöket, skilja sig de radiologiska verkningarna väsentligt från dem som framkallas av detonation i luften. Den strålning som utsändes i själva detonationsögonblicket absorberas till stor del i omgivande vatten och får därför relativt kort räckvidd och ringa verkan. Desto större verkan få de radioaktiva klyvningsprodukterna, som nu icke ha fri väg upp till de högre atmosfärskikten utan till stor del bindas i de vid explosionen uppslungade vattenmassorna. Dessa falla inom kort ned igen såsom ett intensivt radioaktivt regn eller dimma. Närliggande land och föremål ovan vattenytan liksom själva vattnet bli ytterst kraftigt förgiftade med radioaktiva ämnen. Som regel ligger denna förgiftning kvar i månader eller år.

Skyddsrumsutredningen redovisar i fortsättningen vissa beräkningar, vilka med utgångspunkt från de erfarenheter, som vunnits av bomber av den typ som användes i Japan, gjorts rörande verkningarna av de bomber av »förbättrad» typ, som nu kunna tänkas finnas. Utredningen har härvid särskilt uppehållit sig vid frågan, hur verkningarna av strålningen kunna reduceras genom lämpligt vald skyddstäckning, och anför i denna del bl. a.

Vid de beräkningar som gjorts häröver har förutsatts, att bomben — för att uppnå maximal skadegörelse över en stor yta — bringas att detonera på en höjd av 800 meter över marken. Man finner då, att personer i ett skyddsrum 600 meter från en punkt på marken mitt under den detonerande bomben skulle få mer eller mindre svåra men i regel ej dödliga strålningsskador, om de skyddas av ett skikt av 85 cm betong med volymvikten 2,4 eller av annat likvärdigt strålningsskydd. För att få samma skydd mitt under bomben erfordras ett betongskikt av 105 cm.

Skäl finnas att antaga, att barn äro mycket känsligare för strålningens skadliga verkningar än vuxna, även om kvantitativa uppgifter saknas. I fullträffsäkra skyddsrum löpa ej ens barn några risker för strålkskador, men barn som befinna sig i s. k. normalskyddsrum vid ett atombombanfall kunna drabbas av strålkskador ännu på avstånd från bomben, vid vilka ingen risk är för handen för vuxna personer. Detta ökar angelägenheten av att barn såvitt möjligt bortflyttas från större orter vid atombombfara och att normalskyddsrum i största möjliga utsträckning ersättas med fullträffsäkra skyddsrum.

Utredningen konstaterar i annat sammanhang sammanfattningsvis, att skyddet mot den radioaktiva strålningen är utan betydelse för dimensioneringen av fullträffskyddsrum som konstrueras för fullträffverkan av vanliga bomber. Skyddsrum av annan typ ger ett ofullständigt skydd mot radioaktiv strålning.

Det förtjänar nämnas, att utredningen icke kunnat närmare beakta verkningarna av »superbomben» (väteatombomben) men uttalar att bergskyddsrum och fullträffsäkra betongskyddsrum enligt gjorda uppskattningar kunna utföras så att de erbjuda betryggande skydd mot en sådan bomb.

Förvarningstiden.

Efter sin redogörelse för anfallsmedel och skadeverkningar i ett framtida krig övergår utredningen till frågan om förvarningstiden, d. v. s. tiden mellan flyglarm och anfall. Utredningen framhåller att denna tid tenderade att minska på grund av de ökade flyghastigheterna och införandet av robotvapen; i många fall kunde den bedömas gå ned till noll. Med stöd av vissa beräkningar finner utredningen, att befolkningen i orter belägna 50 km från kusten eller yttersta luftbevakningen vid anfall på låg höjd och med snabb anflygning måste kunna nå skyddsrum inom 4—5 minuter från larm; i orter närmare kusten eller luftbevakningen inom än kortare tid. På grund av de höga flyghastigheterna måste stora områden larmas vid anflygning, vilket medför ett stort antal »blindlarm» och ökade störningar av samhällslivet. I orter, där anfallsriskerna äro stora, är det därför angeläget att under krig förlägga livsviktiga samhällsfunktioner i berg eller under likvärdiga skydd. Den kvarvarande befolkningen måste nattetid vistas i skyddsrum. I allmänhet är det önskvärt, att de skydds-sökande skola ha kortast möjliga väg att tillryggalägga.

Några slutsatser.

Utredningens bedömanden rörande anfallsmedel och skadeverkningar vid luftanfall under ett eventuellt nytt krig, sammanställda med föreliggande och här förut redovisade uppgifter om storleken och beskaffenheten av det nuvarande skyddsrumbeståndet i landet, ha för utredningens del lett till slutsatsen att en väsentlig förstärkning av denna form av skydd mot anfall från luften är nödvändig. Det understrykes, att skyddsrummen måste tillmätas den allra största betydelse för hemortens försvar och därför ingå som ett led i de totala försvarsåtgärderna. Utredningen finner anfallsmedelns utveckling innebära, att det under anfall med moderna stridsmedel praktiskt taget är omöjligt att vistas inom anfallsområdet utan skydd. Kraven på skyddsrum ha till följd av utvecklingen skärpts såväl kvalitativt som kvantitativt.

Skyddsrumstyper. Skyddsrummens tekniska utförande.

I förstnämnda hänseende, alltså beträffande frågorna vilka skyddsrumstyper, som påkallas av de ökade kraven på skydd, samt skyddsrummens tekniska utförande, förordar utredningen *dels* att fullträffsäkra skyddsrum i framtiden bliva normal skyddsrumstyp, *dels* att vissa andra tekniska förbättringar genomföras. Utvecklingen mot effektivare bomber, ökade bombvikter och större bomblastar hade — framhåller utredningen — skärpt kravet på skyddets beskaffenhet. Inom sådana områden, där användning av atombomber eller massinsats av bomber av konventionell typ bedömes trolig, måste man därför enligt utredningens mening övergå till skyddsrum med större skyddsvärde än de s. k. normalskyddsrummen — fullträff-

skyddsrum. Även i fråga om vissa konstruktionsdetaljer (skyddsrumsdör-rar m. m.) krävas för skydd mot atombomben andra anordningar än de som f. n. användas. Då framtidens skyddsrum i större utsträckning än vad som hittills ansetts erforderligt måste kunna tjäna som permanenta uppehållsplatser för civilbefolkningen, måste de fylla högt ställda anspråk även på inredning och utrustning.

Utredningen framhåller att de angivna ökade kraven föranledde en omvärdering av begreppet »normalskyddsrum», bl. a. av den orsaken att de nuvarande skyddsrummen med denna benämning enligt utredningens förslag i framtiden icke komma att representera någon normaltyp. Med hänsyn härtill föreslår utredningen att benämningen »normalskyddsrum» utgår och att såsom beteckning för skyddsrum med motsvarande skyddsvärde införes termen »husskyddsrum». Vid sidan av fullträffsskyddsrummen och husskyddsrummen böra enligt utredningens mening vid civilförsvarsberedskap anordnas provisoriska skyddsrum.

Rörande den närmare beskaffenheten av dessa typer och skyddsrummens utförande, så ha redan förut berörts vissa synpunkter på skyddet mot radioaktiv strålning från atombomben. Utredningen har i detta sammanhang ytterligare utvecklat dessa och härvid bl. a. redogjort för vissa undersökningar beträffande de troliga verkningarna på olika bebyggelsetyper vid en detonation över Stockholm av en atombomb av »förbättrad» typ (detonationshöjd 800 m). Här må endast vissa av utredningens slutsatser på denna punkt återgivas.

I fråga om s. k. normalskyddsrum av standardkonstruktion (husskyddsrum) beräknas sålunda på avståndet 750 meter från punkten på marken under detonationscentrum dödligheten vara ca 30 procent vid lamellhusbebyggelse av typen Årsta och ca 12 procent vid punkthusbebyggelse av typen Danviksklippan. Genom provisoriska förstärkningar (40 cm sandfyllning) eller med betongförstärkningar (30 cm betong) skulle dessa tal kunna sänkas till ca 5 procent. För den äldre stadsbebyggelsen nedbringas genom motsvarande provisoriska anordningar dödligheten från ca 20 procent till ca 10 procent på samma avstånd från detonationscentrum.

Det är sålunda möjligt att genom permanenta eller provisoriska förstärkningar öka skyddet mot radioaktiv strålning i husskyddsrum. Permanenta förstärkningar med 30 cm betong i fasadväggar och takbjälklag vid nybyggnad av husskyddsrum medföra emellertid kostnadsökningar på i genomsnitt 40 procent. Med hänsyn till den ringa ökning av skyddseffekten, som en sådan förstärkning av standardkonstruktionen för husskyddsrum medför beträffande andra skadeverkningar än radioaktiv strålning, anser utredningen att åtgärder av denna art icke äro tekniskt-ekonomiskt motiverade.

Vid befintliga skyddsrum kan motsvarande ökning av skyddseffekten erhållas genom provisoriska anordningar (sandfyllning). Dessa förutsätta dock tillgång till material, transportkapacitet och arbetskraft i sådan omfattning att de endast kunna genomföras i begränsad utsträckning på kort tid i ett läge, då andra försvarsåtgärder samtidigt kräva stora insatser.

Skyddsrum av fullträffsäker typ ge däremot under här angivna förutsättningar ett fullgott skydd mot radioaktiv strålning även mitt under atombomben.

Utredningen har här även berört problemet att ordna en tillfredsställande luftförsörjning för de skyddssökande under sådana perioder, då häftig brand rasar ovanför skyddsrummen, dock utan att kunna lägga fram något förslag till lösning.

Utredningen förordar, att fullträffskyddsrummen, där så är möjligt, anordnas som *berg*rum. Där lämpligt berg icke finnes måste *betong*rum byggas. Det framhålles emellertid, att nutida skyddsrumsteknik icke fordrar att bergmassiv, vari bergrum anlägges, ligger högt i förhållande till omgivande terräng. Täckningstjockleken bör i princip uppgå till minst 10—12 meter; minsta täckningstjockleken beror på bl. a. geologiska faktorer och måste bestämmas från fall till fall. 5—7 meter är minimum med hänsyn till rent sprängtekniska krav men vid denna tjocklek fordras för fullgott skydd betydande och dyrbara förstärkningsåtgärder. Anläggningskostnaden per m³ nyttig volym för skyddsrumsanläggning i berg med ca 1 400 sovplatser (5 000 m³), projekterad med hänsyn till freds användning som garage eller dylikt, beräknas till omkring 150 kronor.

Utredningen framhåller i fortsättningen, att betongrummen vore dyrbarare och mera materialkrävande. Kostnaden per m³ nyttig volym är enligt utredningens beräkning av ett normalfall ungefär dubbelt så stor för betongrum som för bergrum. Betongrummen kunna vara antingen *friliggande* eller utförda i anslutning till annan anläggning eller byggnad (*kvartersskyddsrum*). De tekniska förutsättningarna äro principiellt desamma för båda dessa typer. I allmänhet fordras en total täckningstjocklek om 2,5 meter för fritt liggande anläggningar och 1,8 à 2,0 m för anläggningar utförda under byggnad. Det praktiskt taget hundraprocentiga skydd mot direkta skadeverkningar, som en anläggning i berg erbjuder, kan av ekonomiska skäl knappast ernås i fråga om anläggningar, där skyddet måste skapas med konstgjort material. De valda täckningstjocklekarna stå icke emot fullträffar av största förekommande bomber men väl av sådana bomber, som sannolikt komma i fråga vid massinsats mot tätorter.

Fullträffskyddsrummen — både bergrum och betongrum — böra enligt utredningens mening av ekonomiska skäl ofta göras relativt stora. Utredningen räknar med en medelstorlek för bergrum av 2 300, för friliggande betongrum av 1 300 och för kvartersskyddsrum av 1 000 skyddsplatser. Här avses liggplatser. Utredningen förordar nämligen att de inredas för sovbruk. Erforderlig volym per skyddad person (liggande) uppgår i medeltal enligt utredningens beräkningar till 3,5 m³.

I fråga om *hussyddsrummens* anordnande och utrustning har redan nämnts, att de enligt utredningens förslag i allt väsentligt motsvara de nuvarande normalskyddsrummen. Med *provisoriska skyddsrum* avser ut-

redningen *dels* provisoriska förstärknings- och uppställningsanordningar i källare för att skydda mot instörtningsslast och i begränsad utsträckning mot luftstöt våg, *dels* splitterskydd, utförda av standardelement i parker och på öppna platser. Vad angår *källarmursgenombrott* anser utredningen, att de nuvarande bestämmelserna härom böra tillämpas även i fortsättningen.

Skyddsrum byggandets omfattning.

Sedan utredningen sålunda genomgått de olika typerna av skyddsrum och i princip uttalat sig för att fullträffsskyddsrum i framtiden skola bli normal skyddsrumstyp, har utredningen övergått till behovet av skyddsrum och härvid i första hand behandlat frågan om inom vilka områden skyddsrum skola byggas. Efter en redogörelse för det nuvarande läget anför utredningen härvid.

Med hänsyn till de skärpta kraven på skyddsrummens beskaffenhet och de ekonomiska konsekvenserna härav har det synts utredningen angeläget att nedbringa skyddsrum byggandet till det oundgängligen nödvändiga. I första hand böra orter av utpräglad betydelse för försvar och folkförsörjning samt orter i övrigt, vars luftförsvar är betydelsefullt med hänsyn till befolkningstätheten, förses med skyddsrum. Skyddets beskaffenhet bör anpassas efter arten och intensiteten av de anfall, som med hänsyn till områdets strategiska betydelse synas troliga. Med utgångspunkt härifrån har utredningen sökt bedöma omfattningen av det mest angelägna skyddsrumbehovet.

Reellt sett kan hela landet nås av motståndarflyg, och varje begränsning i skyddsrum byggandet innebär därför ökat risktagande. Å andra sidan kan fastslås, att vissa områden (orter) på grund av deras betydelse för vårt lands försvar äro mer begärliga anfallsmål än andra. Det är med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna nödvändigt att fastställa vilka orter som måste förses med skyddsrum.

Behovets omfattning samt vilka orter som böra förses med skyddsrum måste avgöras på grundval av vårt lands strategiska läge. Omfattning och avvägning i övrigt måste ske med hänsynstagande till övriga åtgärder för vårt lands försvar. Erforderliga utredningar, som läggas till grund för den definitiva behovsgraderingen, böra därför göras av civilförsvarsstyrelsen i samråd med överbefälhavaren. Den på behovsgraderingen grundade utbyggnadsplanen bör liksom förslag till ändringar i densamma fastställas av Kungl. Maj:t.

I anslutning till dessa synpunkter anför utredningen, att behovet av skyddsrum är direkt beroende av den anfallsrisk, som området i fråga är utsatt för. Utredningen skiljer mellan följande riskgrupper:

- a) risk för anfall med atombomber och tunga bomber,
- b) risk för massanfall med upp till medeltunga bomber (normalt storanfall),
- c) risk för ströanfall eller mindre risk för anfall överhuvud taget.

Skyddsrumshövet bör enligt utredningen i första hand tillgodoses inom områden, som äro att hänföra till riskgrupperna a) och b). Riskgruppen c) omspanner en rad av områden, som enligt nuvarande bestämmelser skola ha skyddsrum men vilka vid en begränsning i enlighet med anförda synpunkter måste komma i andra hand. Viktigare punktmål (kommunikations-, industri-, drivmedelscentra m. m.) böra enligt utredningens mening hänföras till de två första grupperna. Hänsyn måste tagas till orternas utvecklingstendenser. Skyddsrumshövets tillgodosende är nämligen en fråga på lång sikt.

Utredningen framhåller vidare, att även inom orterna i vissa fall bör göras en avvägning av hövet med hänsyn till anfallsrisken. När det gäller en större ort, som på grund av sin utsträckning eller de sannolika angreppsmålens art och belägenhet ej är att anse såsom ett sammanhängande bombmål, är det således icke säkert att ortens alla delar skola hänföras till samma riskgrupp. Riskgraderingen medför olika kvalitativa skyddskrav. Fullträffskyddsrum böra förekomma som normaltyp inom områden, som äro att hänföra till riskgrupperna a) och b), medan i övrigt husskyddsrum kunna godtagas som normaltyp. Avvägningen av hövet av fullträffskyddsrum och husskyddsrum kan emellertid anges först efter ett bedömande ort för ort. Utredningen anser att för orter med för våra städer medelstor area större delen av ortsområdet faller inom det egentliga riskområdet [a) och b)].

Skyddsrumsutredningen har förutsatt, att skyddsrumshövets lösning i sin helhet bör grundas på en detaljplanläggning av civilförsvarsmyndigheterna och att även behov, som f. n. skola täckas av s. k. enskilda skyddsrum, ingå häri. Hövet samt placeringen av skyddsrummen skulle sålunda, sedan Kungl. Maj:t efter de principer som förut angivits, fastställt behovsgraderingen d. v. s. vilka områden som skola förses med skyddsrum, upptagas i organisationsplanen för civilförsvarsområdet. Organisationsplanerna böra fortlöpande revideras.

Utredningen har emellertid anført vissa synpunkter på fullträffskyddsrummens storlek och placering inom området. En viktig faktor är här, för hur stor del av befolkningen, fullträffskyddsrummen skola avses. Utredningen utgår här icke, såsom f. n. sker i fråga om enskilda skyddsrum i bostadshus, från fredsbefolkningen utan förordar att skyddsrummen inom de egentliga riskområdena beräknas för den efter mobilisering och avsedd utrymning kvarvarande delen av befolkningen. Då skyddsrummen, såsom redan förut anmärkts, enligt utredningens mening böra dimensioneras och inrättas som sovrum (3,5 m³ per skyddad person), kunna de emellertid samtidigt tillfälligt rymma alla dem som under fred vistas inom området. Den nyss antydda grundprincipen behöver därför icke rubbas. Utredningen beräknar att vid krig omkring 50 procent av befolkningen avgår genom mobilisering och utrymning. Det skulle alltså inom ett

riskområde a) eller b) behövas fullträffsskyddsrum med liggplatser för 50 procent av områdets befolkning. Genom rationella beläggningsmetoder — framförallt viss skiftindelning — och utnyttjande av möjligheter att förlägga en del i samhällets ytterområden (i riskgrupp c) skulle dock denna procentsiffra enligt utredningens mening kunna reduceras till mellan 25 och 40.

En annan faktor av betydelse i detta sammanhang är uppsamlingsområdets storlek. Detta område bör i princip givetvis icke vara större än att de där boende tillräckligt snabbt kunna nå sitt skyddsrum. Utredningen framhåller att med utgångspunkt endast från de beräknade förvarningstiderna (se s. 24) skulle skyddsbehovet bäst tillgodoses om skyddsrum anordnas i direkt anslutning till anläggning eller byggnad, som det skall betjäna. En dylik spridning är emellertid omöjlig att genomföra. I stället anges en maximigräns för vägsträckan mellan bostad eller arbetsplats och skyddsrum och tillfogas att bedömandet av möjligheterna att nå skyddsrummet finge göras för varje ort och för varje särskilt fall. Maximiaavståndet bedömes ligga vid omkring 400 meter. Med ett sådant avstånd skulle nämligen, vid en förvarningstid för daganfall av 3—5 minuter, de flesta människor kunna uppsöka sitt skyddsrum före anfallet. Utredningen anser icke någon risk för stockning vid ingångarna föreligga, då förflyttningstiderna måste variera. Nattetid och under särskilda förhållanden skulle emellertid enligt utredningens mening en del av de skyddssökande ej hinna fram före anfallet. Förlustprocenten på grund härav torde dock bliva relativt liten, då ett anfall som regel ej träffar alla punkter på en gång och många därför hinna få skydd innan skadeverkningarna, speciellt storbränderna, fått större omfattning. Sker anfallet med atombomb och med kort förvarningstid, kunna emellertid stora förluster beräknas uppstå. Tätt belägna fullträffsäkra skyddsrum vore emellertid ej tänkbara av ekonomiska skäl. Alternativet är då utspridda skyddsrum av nuvarande typ, men dessa hindra ej i ett dylikt fall stora förluster, då de som förut nämnts ej skydda mot radioaktiv strålning. Utredningen anser därför skälen mot maximiaavståndet 400 meter icke vara av den art att avståndet generellt måste sänkas.

Utredningen har undersökt hur med hänsyn särskilt till dessa faktorer fullträffsskyddsrummen borde placeras inom olika typer av uppsamlingsområden och härvid särskilt understrukit, att den nuvarande dubbleringen av antalet platser (t. ex. genom att en person har skyddsplats både i anslutning till bostaden och till arbetsplatsen) bör nedbringas till ett absolut minimum. I denna del torde få hänvisas till betänkandet (s. 64 ff).

Utredningen har från de angivna utgångspunkterna sökt uppskatta det oundgängliga behovet av skyddsrum. Till grund för beräkningen av erforderligt antal platser i fullträffsskyddsrum har legat en undersökning av förhållandena i Stockholm, Göteborg, Malmö,

Eskilstuna, Gävle och Sundsvall med en sammanlagd befolkningssiffra av 1,4 milj. I dessa städer skulle behövas 489 000 sådana platser (35 procent av befolkningen). Utredningen, som reserverar sig för att vissa faktorer ej varit helt kända, anser undersökningen vara representativ. Med stöd av en inom civilförsvarsstyrelsen i samråd med försvarsstaben gjord undersökning uppskattar utredningen sammanlagda antalet invånare i områden, som äro att hänföra till riskgrupperna a) och b) och som sålunda böra förseas med fullträffskyddsrum, till 3 milj.¹ Efter att ha tagit hänsyn till avsedd utrymning och mobilisering samt rationella beläggningsmetoder föreslår utredningen därför en utbyggnad av fullträffskyddsrum med 750 000 liggplatser. Detta innebär, att 25 procent av nyssnämnda områdets befolkningsmängd kan beredas liggplatser i fullträffskyddsrum, under det att behovet skulle utgöra 35 procent, motsvarande 1 050 000 liggplatser. Av ekonomiska skäl har utredningen dock icke ansett sig kunna förorda en utbyggnad enligt det högre procenttalet. Även med så låg procentsiffra som 25 kan emellertid hela befolkningen (sittande) beredas skydd i katastrof-fall.

Av de angivna 750 000 platserna beräknar utredningen, att 510 000 kunna anordnas i berg, 142 000 i friliggande betongrum och 98 000 i kvartersskyddsrum.

Skyddsrummen för det allmänna civilförsvaret ha icke beaktats vid dessa beräkningar. De böra enligt förslaget utbyggas i den omfattning organisationsplanerna ange.

Utöver de fullträffsäkra skyddsrummen skola enligt utredningens förslag husskyddsrum inrättas i nybyggnader inom de största städernas ytterområden. Med nuvarande byggnadskvot beräknar utredningen platsbehovet i dessa skyddsrum för de närmaste tio åren till 300 000.

Riktlinjer för skyddsrumbyggandet.

I fråga om de närmare riktlinjerna för skyddsrumbyggandet för att täcka behovet av skyddsplatser i förordad utsträckning anför utredningen till en början.

Ansträngningar för att tillgodose skyddsrummets behovet böra främst inriktas på att genomföra en engångsutbyggnad av fullträffskyddsrum inom orter och riskzoner, där anfall med atombomber och tunga bomber eller storanfall anses troliga. Jämsides med utbyggnaden av fullträffskyddsrum inom de mest utsatta riskzonerna måste skyddsrummets frågan tillfredsställande ordnas för områden, där husskyddsrum godtagas såsom normaltyp.

Stora mängder material och arbetskraft åtgå för att anordna skyddsrum liksom tid för arbetenas utförande. Åtgärderna kunna därför icke uppskjutas till en tidpunkt då fara för angrepp är överhängande. Landets behov av skyddsrum måste i så stor utsträckning som möjligt tillgodoses under fred och åtgärderna samordnas med den löpande byggnadsverksam-

¹ Till jämförelse nämnes, att särskilt civilförsvaret enligt gällande planläggning skall vara organiserat inom områden med sammanlagt 4,2 milj. invånare.

heten. Den föreslagna utbyggnaden bör om möjligt genomföras inom en tioårsperiod.

I fortsättningen framhålles att utbyggandet av husskyddsrum måste ske i samma takt som bebyggelsen i övrigt, då däremot utbyggandet av berg- och betongskyddsrum i byggnadstekniskt avseende har den fördelen, att detsamma är oberoende av annan bebyggelse. Dessa skyddsrummsbyggnader kunna därför tillgripas såsom beredskapsarbeten vid arbetslöshet. Inredandet av skyddsrummen kan t. o. m. anstå t. v., om brist på byggnadsmaterial skulle föreligga. Allt efter läget är det alltså möjligt att vid behov minska eller forcera takten i skyddsrummsbyggandet.

Principiellt böra emellertid skyddsrummen enligt utredningens mening färdigställas redan i fred. Härvid bör beaktas att de av ekonomiska skäl i första hand inredas för avsedd fredsanvändning. På detta sätt skulle man få en ekonomiskt rimlig lösning av skyddsrummsfrågan, som visserligen icke ger befolkningen fullt färdiginredda skyddsrum men likväl skyddade utrymmen, dit den vid behov kan ta sin tillflykt. Utredningen fäster stor vikt vid möjligheterna att förränta skyddsrumskostnaderna genom fredsanvändning och behandlar detta problem utförligt i ett särskilt kapitel. Med hänsyn till dess samband med kostnadsfrågan skall det här beröras i följande avsnitt.

Vid skyddsrumspaneringen bör, fortsätter utredningen, hänsyn tagas till befintliga skyddsrum. Bergskyddsrum ha emellertid hittills anordnats i förhållandevis obetydlig omfattning, varför de icke nämnvärt påverka det aktuella utbyggnadsbehovet. Såsom förut antytts anser utredningen, att husskyddsrum icke skola inrättas vid nybyggnader inom de riskzoner, där fullträffskyddsrum skall vara normaltyp. De befintliga normalskyddsrummen i dessa zoner böra dock medräknas som en reserv för komplettering av fullträffskyddsrummen. Delvis äro emellertid normalskyddsrummen, särskilt vad gäller de största städerna, belägna inom ytterområdena utanför den riskzon, där fullträffskyddsrum skola förekomma. I dylika fall är skyddsbehovet helt eller delvis tillgodosett genom de redan befintliga skyddsrummen.

I fråga om ansvaret för byggandet av fullträffskyddsrummen förordar utredningen i princip att dessa anordnas av vederbörande kommun liksom hittills varit fallet beträffande de allmänna skyddsrummen. Uppgiften kan icke åläggas fastighetsägarna. Skulle emellertid enligt gällande organisationsplan ett fullträffsäkert skyddsrum inrättas inom enskild markägares område, bör emellertid enligt utredningens mening ägaren kunna få övertaga ansvaret för skyddsrummets tillkomst, om detta kan ske utan förfång för skyddsrummsfrågans ordnande. Då kommunen ju i detta fall har möjlighet att taga erforderliga markutrymmen i anspråk med förfoganderätt, kan nämligen markägaren ha intresse av att själv få svara för skyddsrummets tillkomst med bibehållen dispositionsrätt.

Fastighetsägarna böra däremot liksom hittills svara för anordnande av h u s s k y d d s r u m, där sådana även i fortsättningen skola byggas d. v. s. enligt förslaget huvudsakligen i storstädernas ytterområden. För de egentliga riskzonernas del förordas att denna byggnadsskyldighet ersättes av en motsvarande skyldighet att bidra till kostnaderna för fullträffskyddsrummen. Förslaget behandlas närmare i följande avsnitt.

I fortsättningen framhåller utredningen bl. a., att planeringen av skyddsrummbyggnaderna måste ske med största omsorg. Redan vid uppgörande av stadsplan eller vid revidering av sådan plan bör en förhandsprövning av skyddsrummfrågan äga rum. Byggnadslov bör ej beviljas utan att det prövats på vad sätt den tänkta byggnaden beröres av skyddsrummfrågans ordnande.

De nu redovisade förslagen avse utbyggnad under fred. Skyddsrumm-utredningen har emellertid gjort vissa uttalanden om vad som måste göras om läget skulle skärpas innan de skyddsrum färdigställts som utredningen föreslagit. Under sådana förhållanden skulle befintliga permanenta skyddsrum och provisoriska skyddsrum i byggnader ställas i ordning, provisoriska friliggande skyddsrum anordnas, planerade källarmursgenombrott verkställas samt befintliga möjligheter att forcera planerad utbyggnad av fullträffskyddsrum tillvaratagas. Aktuella planer för provisoriska åtgärder i ett skärpt läge måste alltid finnas.

Remissyttrandena.

Allmänna synpunkter.

Såsom redan inledningsvis framhållits, är inställningen i remissyttrandena till skyddsrumm-utredningens förslag i stort sett positiv. Många remissinstanser bl. a. flertalet länsstyrelser ha i huvudsak intet att erinra mot huvudpunkterna i förslaget. *Överståthållarämbetet* tillstyrker på grund av frågans angelägenhetsgrad och brådskande natur att principbeslut fattas i den riktning förslaget angiver. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* framhåller, att bristen på skyddsrumm måste anses som en av de allvarligaste bristerna i vår försvarsberedskap. Det vore angeläget att skyddsrummbyggnaderna snarast påbörjades och bedreves med största skyndsamhet. *Atomkommittén* framhåller vikten av att åtgärder snabbt vidtagas för att skydda civilbefolkningen vid atombombanfall och påpekar, att en effektiv utbyggnad av skyddsrumm därvid vore av stor betydelse.

Riksluftskyddsförbundet ansluter sig i princip till utredningen. Förbundet betecknar betänkandet och det förslag det utmynnar i som ett mycket betydelsefullt steg mot en lösning av skyddsrummfrågan, vilken torde vara den viktigaste och mest trängande av de åtgärder, som i fred måste vid-

tagas för civildförsvaret. Utan fullgoda skyddsrum i tillräckligt antal kunde nämligen intet civildförsvaret lösa sina uppgifter, hur väl organiserat, väl utbildat och väl lett det än vore. Och fullgott vore ett skyddsrum endast om det är fullträffsäkert. *Civildförsvarsstyrelsen*, som framlägger en från utredningsförslaget något avvikande lösning av skyddsrumfrågan, vilken skall redovisas i det följande, uttalar att denna lösning endast avsåge överskådlig tid. Med hänsyn till den tekniska utvecklingen kunde man ej binda sig för långtidslösningar.

Utredningens förslag har uttryckligen avstyrkts endast i yttranden från ett par kommuner bl. a. *stadsfullmäktige i Hälsingborg*. Flera remissinstanser äro emellertid starkt kritiska särskilt beträffande vissa delar av betänkandet.

Härvid har även påtalats, att utredningens förslag i stort sett endast avsåge skyddsrum för civilbefolkningen i begränsad mening, och yrkats åtgärder eller utredning på angränsande områden. *Överståthållarämbetet* understryker betydelsen av att produktionen sprides och att utrymning av utsatta orter sker i största möjligt utsträckning. Utrymning torde vara det effektivaste och minst kostsamma skyddet för civilbefolkningen.

Överbefälhavaren anser att skyddsrumbehovet borde tillgodoses även för krigsproduktionen, kraftförsörjning, sjukvårdsanstalter m. m. Utredningen borde därför kompletteras med en snabbutredning härom. För sjukvårdens del göres motsvarande yrkande av *försvarets sjukvårdsstyrelse*, som finner det vara en betänklig brist i utredningen att sjukvårdens behov av skydd under krig ej beaktats. Även *medicinalstyrelsen* anför synpunkter på frågan om skyddsrum vid sjukhus, särskilt sådana som ej skola vara beredskapssjukhus, samt vid de bakteriologiska laboratorierna. *Sjukvårdsberedskapsnämnden* framlägger en plan för utbyggnad av skyddsrum vid beredskapssjukhus.

Efter dessa mera allmänna synpunkter på betänkandet och på den begränsning av skyddsrumproblemet omfattning, som detta innefattar, torde få redovisas vad vid remissbehandlingen anförts i anledning av förslaget i de särskilda delar, som nu behandlas.

Anfallsmedel och skadeverkningar.

Vad härvid först angår frågan om vilka anfallsmedel och skadeverkningar, som kunna väntas i ett eventuellt nytt krig, så har vad utredningen anført härom föranlett uttalanden från endast ett fåtal remissinstanser.

Atomkommittén framhåller, att utredningen under arbetets gång samrått med kommittén i fråga om atombomben, samt anför vidare. I augusti 1950 offentliggjordes i USA utförliga uppgifter om strålverkningar och därav betingad tjocklek hos skyddsrumsväggar. Vid jämförelse mellan dessa uppgifter och det material som ligger till grund för utredningens beräkningar hade överensstämmelsen befunnits vara god. Utredningen hade förutsatt

3 — Bihang till riksdagens protokoll 1951. 1 saml. Nr 176.

bomber av ökad verkningsgrad, av storleksordningen 6—8 gånger effektivare än de över Japan fällda, vilket syntes vara befogat. Kommittén understryker vad utredningen anfört om att barn vore känsligare för strålning än vuxna. I ett kompletterande yttrande framhåller kommittén, att man torde kunna räkna med högst två gånger större känslighet, vilket medför att för barn behöves en ökad skyddsrumstjocklek av maximalt endast 10 cm utöver den tjocklek som skyddar en vuxen. Emellertid synas särskilda skyddsrumsanordningar icke i och för sig vara påkallade av denna anledning, då även förändringar av detonationshöjden eller effektiva bombvikter, vilka knappast kunde förutses, medförde en förändring av strålningen, som motsvarade en större tjockleksvärdering än 10 cm.

Om vätebomben yttrar kommittén med stöd av i mars 1950 publicerade uppgifter.

Det räknas med att den av superbomben utvecklade energien är omkring 1 000 gånger större än vid atombomben, och att allvarlig skadeverkan utövas över mycket stora områden, kanske med 15—30 km radie. I avsaknad av detaljerade uppgifter kunna inte beräkningar göras motsvarande dem som tidigare utförts för atombomben. På grund av den snabba absorptionen (upptagningen) av all hithörande strålning i skyddsrumsväggar, som exempelvis vid 150 cm betong reducerar strålningen till en tusendel, kan man dock draga vissa slutsatser. Bergrum, där väggstjockleken är minst 5 m, skyddar med säkerhet mot strålningen även av en vätebomb på låg höjd. Fullträffsäkra skyddsrum, väggstjocklek minst 2,5 m, synas ge fullt strålskydd även rätt under en vätebomb, som exploderar på minst 1 000 m höjd. Vid en explosionshöjd på blott 500 m synes det svårt att avgöra, om 250 cm ger tillräckligt skydd rätt under bomben (300 cm synes tillräckligt). 800 m därifrån torde däremot 250 cm räcka. Med hänsyn till att vätebomben uppges ödelägga ett mycket vidsträckt område, synes en relativt stor explosionshöjd sannolik, men lägre höjder kunna knappast uteslutas.

Kommittén förklarar slutligen sammanfattningsvis, att skyddsrum, som äro fullträffsäkra mot vanliga bomber, även utgöra ett gott skydd mot atombomber.

Försvarets forskningsanstalt, som åberopar vissa i USA publicerade arbeten, uttalar att utredningen syntes ha givit de radioaktiva verkningarna en alltför stor tyngd. Av dödsfallen i Japan berodde endast 5—15 procent på enbart radioaktiva skador. Väggarna hos vanliga bostadshus och fristående skyddsrum av den typ, som förekom under andra världskriget, hade en viss om ock begränsad skyddsverkan beroende på avståndet från explosionscentrum. Mycket tjocka murar kunna helt eliminera strålningsfaran även invid detonationscentrum. Ett endast några fots jordlager ger fullständigt skydd. Det har vidare framkommit, att den radioaktiva strålningen från explosionen och dess omedelbara närhet varade drygt en minut och alltså icke var så kortvarig som man tidigare trott. Detta har stor betydelse, eftersom en oskyddad person faktiskt kan hinna taga skydd och på så sätt undslippa en del av strålningen.

Förvarningstiden.

Den av utredningen beräknade förvarningstiden 4—5 minuter anser *överbefälhavaren* liksom *chefen för flygvapnet* vara för lång med nuvarande luftbevakning. Sedan planerad modernisering av luftbevakningen genomförts torde man dock kunna kalkylera med de antagna förvarningstiderna.

Skyddsrumstyper. Skyddsrummens tekniska utförande.

Vad utredningen anfört om att utvecklingen lett till en kvalitativ och kvantitativ skärpning av kravet på skyddsrum har icke föranlett några erinringar vid remissbehandlingen. Icke heller det i anslutning härtill gjorda uttalandet, att man inom vissa områden måste övergå till fullträffsäkra skyddsrum har i princip mött någon gensaga. Däremot ha delade meningar yppat sig i frågorna i vilken utsträckning och inom vilka områden denna övergång borde ske och om det, som utredningen menat, vore lämpligt att i dessa områden slopa de nuvarande normalskyddsrummen. Vad som härvid anförts skall strax redovisas. I detta sammanhang må endast nämnas, att ett flertal remissinstanser berört frågor av teknisk natur såsom om skyddsrumsdörrarnas beskaffenhet, vikten av tillfredsställande luftreningsanordningar, lämpligt ordnade luftintag samt bergtäckningens tjocklek i bergrummen. Även utredningens beräkningar av kostnaderna för anordnande av berg- och betongrum ha kritiserats. Då kritiken även hänför sig till utgångspunkterna för dessa beräkningar bl. a. skyddsrummens storlek och värdet av skyddsrummens användning i fred torde den få refereras i samband med remissyttrandena i dessa frågor.

Skyddsrum byggandets omfattning.

Jag övergår därför till remissinstansernas inställning till utredningens uppskattning av behovet av skyddsrum och till de förslag, som framlagts i anslutning härtill. Vad utredningen på denna punkt inledningsvis anfört om att skyddsrum byggandet av ekonomiska skäl måste nedbringas till det oundgängligen nödvändiga har icke direkt kritiserats. I några yttranden skyntar emellertid den tanken, att det väsentliga är befolkningens trygghet och att man då ej får lägga strikt ekonomiska synpunkter på bedömandet.

Civilförsvarsstyrelsen framhåller på denna punkt, att en utbyggnad av ideal natur troligen skulle bli alltför kostnadskrävande. Skyddsrum byggandet måste alltså begränsas. De risker, som vi här tvingades att taga, böra ej endast innebära att vi helt avstå från skyddsrum inom mindre utsatta områden utan även att vi i viss omfattning avstå från fullträffskyddsrum och i stället nöja oss med mindre fullgoda skyddsrum.

Utgångspunkten för lösningen av detta avvägningsspörsmål är för civilförsvarsstyrelsen skyddsvärdet hos de båda skyddsrumstyperna, sett mot bakgrunden av hemortsbekämpningens medel, samt den nuvarande bebyg-

gelsens allmänna struktur. I förstnämnda del uttalar styrelsen bl. a. att det syntes mindre troligt att i händelse av krig under de närmaste åren atombomben skulle användas i stor skala mot vårt land. Stora risker förefunnos dock för att ett begränsat antal dylika bomber kunde insättas mot våra större städer. — Civilförsvarsstyrelsen fortsätter.

I fråga om den nuvarande bebyggelsens allmänna struktur vill styrelsen särskilt fästa uppmärksamheten vid bebyggelsens ålderdomliga karaktär i de centrala delarna av våra största städer. En utredning, som på styrelsens föransattande gjorts ifråga om Stockholm — och förhållandena äro likartade eller än mer besvärande i andra större städer — utvisar, att huvuddelen av den centrala bebyggelsen utgöres av tegelhus med träbjälklag. I en sådan bebyggelse är det tekniskt omöjligt att utföra källarskyddsrum, som skyddar mot brand eller eljest har ett godtagbart skyddsvärde. Därest innevånarna där skola kunna lämnas skydd, måste därför friliggande skyddsrum anordnas. I de perifera delarna av det egentliga Stockholm samt i dess ytterområden utgöres bebyggelsen huvudsakligen av byggnader med modernare konstruktioner, kännetecknade av att bjälklagen äro utförda av betong. I denna bebyggelse finns eller kan anordnas källarskyddsrum av normalskyddsrumskaraktär, dock ej alltid fullt enligt fordringarna på skyddsrum i nybyggnad. Kännetecknande för den inre bebyggelsen är vidare dess täthet föranledd av tomtmarkens ytterst hårda utnyttjande. Den yttre bebyggelsen karakteriseras i motsats härtill av en glesare bebyggelse med stora fria ytor.

Från angivna utgångspunkt finner civilförsvarsstyrelsen, att utredningens förslag att begränsa skyddsrumbyggandet överhuvud till vissa orter, där anfall med atombomber och tunga bomber eller normala storanfall kunde förutses [riskgrupperna a) och b)], icke kan godtagas. Styrelsen anser att en annan avvägning bör ske. Enligt styrelsens mening borde under en period, som nu närmast kunde överblickas, fullträffskyddsrum byggas endast inom sådana områden, där källarskyddsrum icke kunde utföras av tekniska skäl, vilka områden ju även vore de mest riskfyllda. Inom andra områden torde normalskyddsrum (husskyddsrum) utgöra ett gott och ofta tillräckligt skydd.

Delvis liknande synpunkter som de av civilförsvarsstyrelsen sålunda åberopade förekomma även i andra yttranden. Sålunda anse *länsstyrelsen i Södermanlands län* och *civilförsvarsingenjörernas förening*, att byggandet av fullträffskyddsrum bör koncentreras till tätare utbyggnad inom särskilt viktiga orter. *Länsstyrelsen i Stockholms län* ifrågasätter någon minskning av antalet orter som skola fördes med fullträffskyddsrum. I motsats härtill anser *riksluftskyddsförbundet* att ort tillhörande någon av riskgrupperna a) och b) bör betraktas som ett enhetligt riskområde och alltså fördes med fullträffskyddsrum, som täcker hela området. Undantag härifrån kunde dock möjligen göras för de perifera delarna av Stockholm, Göteborg och Malmö, där man sålunda skulle kunna nöja sig med enbart husskyddsrum. Skulle ett genomförande av detta program medföra orimliga kostnader, syntes det böra övervägas att begränsa byggandet av skyddsrum till sådana orter, som

ur krigsförsörjningssynpunkt vore särskilt betydelsefulla, för att göra skyddet så effektivt som möjligt där. Fullträffskyddsrummen böra enligt förbundets mening i viss utsträckning kompletteras med husskyddsrum bl. a. med hänsyn till att fullträffskyddsrummen icke kunna beräknas bliva inrättade så tätt som vore önskvärt. Husskyddsrum bör även i fortsättningen inrättas i orter tillhörande riskgruppen c) och intill dess fullträffskyddsrummen utbyggts i orter med sådana rum, allt enligt nu gällande bestämmelser.

Liknande synpunkter som de av riskluftskyddsförbundet anförda återkomma helt eller delvis i flera yttranden särskilt från länsstyrelser. *Landsorganisationen* har förutsatt att industriområdena regelmässigt förses med fullträffskyddsrum.

Många remissinstanser, däribland flertalet länsstyrelser, yrka eller sätta i fråga, att skyddsrum av normaltyp skola anordnas i alla eller åtminstone vissa orter tillhörande riskgruppen c). I många yttranden framhålles, att skyddsrum, liksom enligt gällande ordning, måste finnas på varje ort där enligt organisationsplan särskilt civilförsvaret skall finnas. Vikten av att mindre tätorter förses med skyddsrum påpekas bl. a. av *länsstyrelserna i Östergötlands, Kronobergs och Malmöhus län*, vilka understryka att sådana orter ofta komma att vara evakueringsorter och att terrorbombning kan riskeras. I flera yttranden betonas, att skyddsrummen ha en icke oväsentlig psykologisk betydelse och befordra befolkningens trygghetskänsla. *Länsstyrelsen i Gotlands län* anknäcker till vissa uttalanden av utredningen om provisoriska skyddsrum samt förklarar att då anordnandet av sådana vid skärpt läge rekommenderas måste de ha visst skyddsvärde, som kanske är fullt tillräckligt i orter med huvudsakligen villabebyggelse. Med modernt byggnads sätt för små hus torde man utan större merkostnader kunna få provisoriska skyddsrum i källare som motsvarade kraven på skydd mot instörtning och viss brandsäkerhet. Sådant byggnads sätt borde föreskrivas för alla orter, där särskilt civilförsvaret skall vara organiserat, i den mån icke husskyddsrum skulle inrättas. Dessa skyddsrum vid sidan av husskyddsrummen kunde benämnas exempelvis hemskyddsrum. — Länsstyrelsen erinrar även om behovet av offentliga skyddsrum för trafikanter i mindre orter.

Såsom skäl för vidsträcktare skyddsrummsbyggande än vad utredningen föreslagit har i flera yttranden framhållits, att det allmänna civilförsvarets ledning och personal ej få lämnas utan skydd. Sambandet mellan skyddsrummsbyggandet samt det särskilda civilförsvarets organisation och verksamhet understrykes av bl. a. *civilförsvarsstyrelsen, civilförsvarschefen i Stockholm* och *ett tiotal länsstyrelser. Riksluftskyddsförbundet* anför i denna del.

Avsaknaden av husskyddsrum försvårar eller omöjliggör hemskydds- och blockorganisationens verksamhet. Allmänna civilförsvarets verksamhet är i stor utsträckning baserad på den bevakning och rapportering, som åvilar hemskydd och block. Vidare skall denna organisation omedelbart kunna in-

gripa vid uppkomna person- och egendomsskador. Om husskyddsrum saknas, kan man icke begära, att personalen under anfall skall uppehålla sig i fastigheterna. Hemskydds- och blockverksamheten kommer att avsevärt försvåras och fördröjas, om personalen skall uppehålla sig i fullträffskyddsrummen, på mer eller mindre långt avstånd från det egna området.

I yttranden från länsstyrelser framhålles vidare, att nuvarande organisation är särskilt ägnad för snabb observation av skador och raskt ingripande. Särskilt är det av betydelse att bränder kunna släckas på tidigt stadium. Om icke fullträffskyddsrummen på antytt sätt kompletteras med husskyddsrum bör hemskydds- och verkskyddsorganisationens framtida ställning övervägas.

Utredningens bedömanden av de faktorer, som påverka skyddsrummens storlek och placering inom de områden, som skola förses med skyddsrum, ha berörts i flera yttranden. *Överståthållarämbetet* har ej i och för sig något att erinra mot att skyddsrum skola finnas blott för den efter mobilisering och utrymning kvarvarande delen av befolkningen. Dess storlek är svår att bestämma; ämbetet anser emellertid att mer än 50 procent kommer att avgå. Ett något mindre antal skyddsrumspatser än vad utredningen beräknat skulle alltså behövas. Med tanke på att utredningen av ekonomiska skäl vill nedbringa skyddsrummbyggnadet till det oundgängligen nödvändiga kan det ifrågasättas om det verkliga kunde vara motiverat att göra permanenta skyddsrumsanläggningar för den i krig kvarvarande befolkningen, därest det icke samtidigt funnes skyddade utrymmen, där dessa personer kunde arbeta. Ämbetet ställer sig skeptiskt till möjligheterna att i någon mera väsentlig omfattning kunna ordna sådana skyddade arbetsplatser. Med hänsyn härtill är ämbetet benäget förorda, att skyddsrummen i första hand avpassas för sittplatsbehov. Man finge ta risken av att vid ett blixtanfall hela befolkningen inte skulle få rum.

Med utgångspunkt från den beräknade tiden mellan alarmering och anfall (förvarningstiden), har *ett tiotal länsstyrelser* och *flera andra remissinstanser*, däribland *civildörsvarsstyrelsen* och *landsorganisationen*, framhållit att det beräknade maximiavståndet 400 m mellan bostad (arbetsplats) och skyddsrum vore för stort. Särskilt inom orter med stor befolkningstäthet vore riskerna för att de skyddssökande icke hinna fram i tid och för stockningar i ingångarna allt för stora. Beräkningar i sistnämnda hänseende ha gjorts av *civildörsvarschefen i Stockholm*. Allmänt framhålles i yttrandena från de nämnda remissinstanserna, att skyddsrummen borde anläggas tätare och göras mindre. Enligt *civildörsvarsstyrelsens* mening borde som regel icke fler än 6 000 personer hänvisas till ett och samma skyddsrum. Detta motsvarade maximalt 1 500 sovplatser.

Vikten av att man icke placerade skyddsrummen schablonmässigt utan tager tillbörlig hänsyn till lokala förhållanden understrykes på många håll.

Flera länsstyrelser uttala sig för mindre skyddsrum. Även andra skäl än de nyss angivna mot anordnande av stora skyddsrum anförs. *Riksluftskyddsförbundet* framhåller sålunda, att ytterst svåra ordnings- och trafikledningsproblem måste uppstå vid dirigering av allmänheten till skyddsrum avsedda för många tusentals personer. *Civildéforsvarschefen i Stockholm* yttrar sig i samma riktning. Brandriskerna i stora skyddsrum understrykas av *civildéforsvarsstyrelsen*, *riksbrandinspektören* och *riksluftskyddsförbundet*. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län* anför sabotagerisken såsom skäl mot stora skyddsrum.

Utredningens beräkning av behovet av platser i fullträffsäkra skyddsrum bygga på dess slutsatser i fråga om skyddsrummens storlek och placering och den kritik, som riktats mot dessa slutsatser avser också de slutliga beräkningarna. Men även de kalkyler rörande skyddsrummsbehovet i vissa större städer, som närmast utgöra underlaget för dessa slutliga beräkningar, ha kritiserats. *Civildéforsvarschefen i Stockholm* anser sålunda att behovet för Stockholms del vore större än vad utredningen antagit. Härvid bör dock nämnas, att kommunala organ i Stockholm, som gjort vissa undersökningar om stadens skyddsrummsbehov, bl. a. räknat med större utrymmen per skyddsplats än utredningen. Även *stadsfullmäktige i Malmö* hålla före att staden bör förses med flera platser i fullträffsäkra rum än utredningen tänkt sig.

Riktlinjer för skyddsrummsbyggandet.

Vad härefter angår de av utredningen förordade riktlinjerna för skyddsrummsbyggandet, framhåller ett flertal hörda myndigheter att genomförandet av utredningens förslag bör ske på kortare tid än tio år. Härvid åberopas genomgående det utrikespolitiska läget. Hit höra *länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus och Västernorrlands län* samt *stadsfullmäktige i Norrköping*. *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* yttrar att skyddsrummen för det allmänna civilförsvaret måste inrättas snabbt.

Arbetsmarknadsstyrelsen uppehåller sig i sitt remissvar utförligt vid frågan om huru arbetskraftsbehovet skall tillgodoses vid ett genomförande av utredningens förslag. Styrelsen uppskattar behovet av arbetskraft för skyddsrummsbyggandet enligt förslaget, om även skyddsrummen till allmänna civilförsvaret räknas, till omkring 3 000 årsarbetare under 10 år. Härvid skulle byggnadsarbetare tillhörande samtliga kategorier sysselsättas. Det är emellertid icke möjligt att på längre sikt bedöma skyddsrummsbyggandets inverkan på arbetsmarknaden. Vissa bedömanden kunna dock göras. Inom ramen för den för 1950 gällande investeringsbudgeten beräknades byggnadstillstånd kunna lämnas till anläggningar för civilförsvaret för 1,5 milj. kronor. Utredningens förslag avser anläggningar för 65 milj. kronor per år. Praktiskt taget hela programmet skulle sålunda komma att innebära

nyttillkommen byggnadsverksamhet utan motsvarighet inom den f. n. gällande investeringsramen. Knapphet på arbetskraft råder på åtskilliga områden. Säsongsmissigt har likväl på vissa orter uppträtt arbetslöshet inom byggnadsfacken.

I anknytning härtill anför styrelsen.

Huvudparten av de av utredningen föreslagna skyddsrumsarbetena äro lämpliga att utföra såsom vinterarbete. Med hänsyn härtill synes någon del av det tilltänkta byggnadsprogrammet kunna komma till utförande genom att eljest säsongarbetslösa byggnadsarbetare tagas i anspråk för ändamålet. Skulle skyddsrummbyggnad äga rum uteslutande med användning av dylika arbetare torde dock under den närmaste tiden endast en ringa del av årsprogrammet kunna förverkligas. — Därest arbetena efter ett på förhand fastställt program bedrivs helt under vinterperioden med syfte att endast i obetydlig grad undantränga annan byggnadsverksamhet, torde något större del av programmet kunna genomföras. Därvid har förutsatts att andra trängande försvarsarbeten på samma orter icke samtidigt komma till utförande.

Särskilda svårigheter att genomföra skyddsrumsprogrammet synes föreligga i de största städerna i syd- och mellansverige, där dels bristen på grov- arbetare är särskilt utpräglad, och där även en ökning av byggnadsarbetarkåren genom inflyttning, åtminstone under den närmaste framtiden torde vara utesluten.

En speciell svårighet kan förutses på grund av den nu rådande knappheten på vana bergarbetare.

Sammanfattningsvis uttalar styrelsen, att i den mån skyddsrumsprogrammet kan genomföras med anlitage av arbetskraft, som eljest skulle varit utan sysselsättning exempelvis till följd av säsongvariationer i övrig byggnadsverksamhet, synes hinder ur arbetsmarknadssynpunkt icke föreligga för genomförande av utredningens förslag. Under den närmaste tiden torde emellertid endast en mycket begränsad del av det framlagda programmet kunna genomföras på detta sätt.

Svenska teknologföreningen vänder sig mot utredningens uttalanden om att berg- och betongskyddsrum lämpa sig såsom beredskapsarbeten vid eventuell arbetslöshet samt förklarar, att det vore mindre lyckligt om tillkomsten av skyddsrummen i väsentlig grad skulle göras beroende av så osäkra faktorer som växlingarna i arbetsmarknadsläget. Men sådana skyddsrum, som väl ägna sig för utbyggnad vintertid, kunde vara lämpliga arbetsobjekt för utjämning av säsongvariationer i arbetskraftstillgången.

I fråga om materialförsörjningen framhåller *handels- och industrikommissionen*, att kostnaderna för de föreslagna skyddsrummen uppginge till endast något över 3 procent av den nuvarande byggnadsinvesteringen (65,5 milj. kronor jämfört med ca 2 miljarder kronor). Ett genomförande av det föreslagna skyddsrummbyggnad torde, såvitt nu kunde bedömas, icke möta hinder ur materialsynpunkt, särskilt som bergskyddsrum torde draga endast små kvantiteter byggnadsmaterial.

Utredningens uttalande att man vid planläggandet av utbyggnaden av ekonomiska skäl bör beakta att skyddsrummen i första hand inredas för avsedd fredsanvändning har icke föranlett invändningar från remissinstansernas sida. En annan sak, som kommer att behandlas i det följande, är att meningarna äro delade om den utsträckning i vilken fredsanvändning kan komma i fråga.

Att ansvaret för byggandet av fullträffskyddsrum i första hand bör åvila kommunen har icke bestritts under remissbehandlingen. Ej heller har uttalandet om att enskilda i vissa fall skola beredas tillfälle att anlägga sådant skyddsrum mött gensaga.

Beträffande möjligheterna att taga mark i anspråk för fullträffskyddsrum har *lantmäteristyrelsen* gjort vissa uttalanden av intresse. De nuvarande möjligheterna äro enligt styrelsens mening tillräckliga i de fall skyddsrum-intresset är primärt. Lantmäteristyrelsen hänvisar här särskilt till möjligheterna att i samband med planläggning enligt byggnadslagen trygga markdispositionen för skyddsrum i berg och anför i denna del.

Ett samhälle kan exempelvis genom att lägga ett för skyddsrum avsett och därtill lämpat område i allmän plats trygga sin rätt att även tvångsvis förvärva den erforderliga marken. En annan utväg är att i planen lägga ut det till skyddsrum erforderliga området såsom kvartersområde för offentligt ändamål. Stadsplanebestämmelser för områdets bebyggande även under jorden torde i sådana fall kunna fastställas. Därest bergrummet därvid finnes böra utsträckas över flera fastigheter torde erforderlig servitutsrätt här för kunna förvärfvas från dessa fastigheter. Sådant förvärfv kan eventuellt ske genom expropriation. Lantmäteristyrelsen förutsätter här att skyddsrummet förläggas på så stort djup under byggnadsmark, att dess anordnande icke kommer att hindra ett normalt utnyttjande av byggnadsmarken enligt stadsplanen. Beträffande mark som ännu icke exploaterats läser frågan kunna ordnas även genom att i stadsplanen fastställas viss mindre kvartersdel såsom exempelvis kvartersområde för skyddsrumsåndamål. Hinder torde icke föreligga mot att sådant område bildar tomt, därest stadsplanebestämmelserna angiva ändamålet. Nämda tomt kan på sätt förut angivits även härska över eventuellt erforderligt servitut i angränsande fastigheter. Å redan exploaterade områden kan — där bebyggelsen möjliggör detta — genom ändring i stadsplanen även tänkas anordnandet av bergrumstomt. Om möjlighet att avskilja mark inom kvarter till bergrumstomt icke föreligger på grund av tätbebyggelse eller eljest torde genom stadsplaneändring ingång till skyddsrum, lagen i gatumark, kunna fastställas såsom specialområde för skyddsrumsåndamål. — Det har här förutsatts att åtminstone huvudingången till skyddsrum under befintlig tätbebyggelse lägges i gata eller öppen plats och ej inne i bebyggelsen, då ingången där lätt kan komma att spärras därest bebyggelsen raseras vid luftanfall. — Av sådant specialområde kan bildas fastighet genom avstyckning. En sådan fastighet kan även på sätt tidigare angivits härska över erforderlig servitutsrätt i angränsande fastigheter.

Lantmäteristyrelsen uppehåller sig även vid frågan om möjligheterna att tillgodose markbehovet i det fall då skyddsrum-intresset icke är det primära

men det likväl är angeläget att ett bergtrum kommer till stånd. Styrelsen anser att det i ett dylikt fall, då fredsanvändningen vore det väsentliga, icke är möjligt att med stöd av expropriationslagen eller genom förfoganderätt taga markutrymmena i anspråk. Vissa skäl talade emellertid för att införa en sådan expropriationsrätt och styrelsen anser det angeläget med en översyn av expropriationsreglerna i sådant syfte. Det vore icke otänkbart att viss expropriationsrätt medgäves, även då enskild person önskade medverka vid skyddsrummsbygge.

Vad slutligen angår de av utredningen berörda allmänna frågorna om planering av skyddsrummsbyggandet understrykes i flera remissvar betydelsen av att denna göres omsorgsfullt. *Lantmäteristyrelsen* framhåller vikten av att kommunerna i samband med samhällsplaneringen och i sin markpolitik fästa stort avseende vid skyddsrummsfrågans ordnande. *Civilt försvarschefen i Stockholm* anser, att civilt försvarschef på ett tidigt stadium bör få yttra sig i stadsplanefrågor. *Civilt försvarschefen i Katrineholm* förmenar att bestämmelser om fullträffsskyddsrum böra intagas i stadsplan. *Svenska teknologföreningen* pekar på den möjlighet av tidig prövning av skyddsrummsfrågor t. o. m. före upprättande av stadsplan som medges jämlikt byggnadsstadgans föreskrifter om generalplan. *Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* framhåller vikten av att vid planering samråd sker med nämnden så att skyddsrumspanerna i möjligaste mån bringas i överensstämmelse med nämndens planering för tryggande av varuförsörjningen i krig till krigsmakten och befolkningen i övrigt.

De av utredningen föreslagna åtgärderna i ett skärpt läge ha uppmärksamrats i några yttranden. *Chefen för 1:a militärområdet* anser att planläggningen för dessa åtgärder borde påbörjas först och bedrivs med största kraft. *Riksluftskyddsförbundet* framhåller att provisoriska åtgärder måste vidtagas i nuvarande läge, varvid utredningens förslag bör läggas till grund för snabbt beslut i frågan. Särskilt understrykes nödvändigheten av att källarmursgenombrott verkställas. Sistnämnda synpunkt framföres även av *länsstyrelsen i Malmöhus län* och *civilt försvarschefen i Ystad*. *Länsstyrelsen i Gotlands län* anser, såsom förut berörts, att »provisoriska skyddsrum» böra anordnas i fredstid såsom »hemskyddsrum», samt framhåller det olämpliga i att till en osäker beredskapstid uppskjuta nödvändiga åtgärder som utan olägenhet kunde göras i fred.

Departementschefen.

Då statsmakterna 1944 vid prövningen av förslaget till gällande civilförsvarslag behandlade frågan om civilförsvaret och därmed även skyddsrummsfrågan pågick ännu det andra världskriget. Det var då endast i begränsad utsträckning möjligt att tillgodogöra sig krigserfarenheterna. Icke

minst gällde detta skyddet mot anfall från luften, då ju både de flesta storanfallen mot Tyskland, robotbombningen och användandet av atombomben ägde rum under krigets senare skede. Den utredning, som efter krigets slut hade att se över civilförsvaret — 1945 års civilförsvarsutredning — kunde däremot i sitt arbete bygga på dessa erfarenheter. De redovisades också utförligt i utredningens den 10 januari 1947 avgivna betänkande (SOU 1947:10) och i den härpå grundade propositionen till 1948 års riksdag (nr 81), där förslag framlades till ordnande av civilförsvarets fortsatta verksamhet.

Jag framhöll härvid mera allmänt att det vore ställt utom allt tvivel, att sådana civilförsvarsåtgärder, som planerats även i vårt land, varit i hög grad ägnade att mildra verkningarna av luftkrigföringen. Särskilt hade det varit möjligt att avsevärt begränsa förlusterna i människoliv i förhållande till vad som kunnat förväntas på grund av omfattningen av den materiella förödelsen. På denna punkt kunde jag hänvisa till uppgifter från Tyskland, enligt vilka visserligen över 300 000 personer dödades vid luftanfall men dessa samtidigt vållade så stora materiella skador, att man beräknat att samtidigt som bostad eller arbetsplats för 100 personer förstördes, så dödades endast en person. Jag underströk, att förekomsten av skyddsrum uppenbarligen i icke ringa grad bidragit till denna relativt låga förlustsiffra, trots att skyddsrummen icke varit av särskilt stark konstruktion.

Beträffande robotbomberna (V-bomberna) och atombomben samt deras verkningar redovisades i samma proposition åtskilliga data och uppgifter. I fråga om V-bomberna erinrade jag bl. a. om att de medförde svåra påfrestningar för de hemsökta områdena i Belgien och England. Detta sammanhänge med att lokaliseringen m. m. av bomberna i luften och meddelande av förvarning kunde ske endast i begränsad mån och beträffande bomber av typen V-2 icke alls. I fråga om atomenergiens utnyttjande för krigsändamål framhöll jag, att det innebar tillkomsten av ett anfallsvapen av ny och fruktansvärd natur med en verkan som motsvarade tusentals bomber av eljest använda slag. Jag kunde härvid peka på den vidsträckta ödeläggelsen av de båda japanska städer, som utsattes för anfall med atombomber, samt det höga antalet dödade, 120 000. Från en av försvarets forskningsanstalt sammanställd rapport återgavs i propositionen uttalanden angående atombombens verkningar bl. a. en beräkning om den verkan en atombomb av Japantyp skulle få, om den fälldes mot Stockholms centrum. Därest utrymning ej alls skett och skyddsrummen icke uppsökts, skulle enligt beräkningarna cirka 120 000 människor då ha dödats, om skyddsrummen uppsökts däremot endast omkring 10 000.

Civilförsvarsutredningen hade mot bakgrunden av dessa fakta förordat en omfattande utbyggnad av skyddsrumbeståndet. Till civilbefolkningens skydd förordades härvid *dels* att enskilda skyddsrum allttjämt inrättades i nybyggnader, *dels* att i orter med mer än 30 000 invånare friliggande full-

träffsäkra anläggningar utfördes för 10—20 procent av befolkningen till en kostnad av 150 milj. kronor. Dessutom förutsattes en utbyggnad av de allmänna skyddsrummen för omkring 100 milj. kronor. Från dessa siffror skulle dragas värdet av fredsanvändningen.

För egen del förklarade jag mig vid prövningen av detta förslag i princip ense med utredningen om att skyddsrum borde byggas även i fortsättningen. I frågan i vilken omfattning och på vad sätt detta borde ske ansåg jag däremot att åtskilliga spørsmål måste ytterligare utredas innan slutlig ståndpunkt kunde tagas. Beträffande skyddsrummens konstruktion och lokalisering var det vidare enligt min mening av största vikt att de nyaste vetenskapliga rönen särskilt rörande verkningarna av och skyddsmedlen mot den radioaktiva strålningen beaktades.

Såsom jag redan inledningsvis framhållit uppdrogs åt särskilda sakkunniga att verkställa denna utredning. De sakkunniga — 1948 års skyddsrumsutredning — ha slutfört sitt arbete genom ett den 2 maj 1950 dagtecknat betänkande med förslag rörande skyddsrumfrågans ordnande. I betänkandet kompletteras de av civilförsvarsutredningen och i propositionen nr 81/1948 lämnade uppgifterna om den nutida luftkrigföringens anfallsmedel och skadeverkningar. Skyddsrumsutredningen har härvid kommit till den slutsatsen att anfällen mot hemorten i ett framtida krig sannolikt komma att intensifieras mer än under andra världskriget. Effektivare och snabbare anfallsmedel i form av större och tyngre reaktionsdrivna bombplan och robotar med en fart långt över ljudhastigheten höra till de förbättrade vapen, som kunna väntas komma till användning i ett nytt krig. Anfällen komma sannolikt att riktas även mot samhällen för att slå sönder viktiga administrativa och andra samhällsfunktioner. Man lär här kunna tillägga — för att försvaga folkets stridskraft och motståndsvilja. Vad särskilt angår anfall med atombomber anser utredningen att dessa komma att sättas in framför allt mot mycket krigsviktiga mål, mot större bebyggda samhällen och mot större industriområden av krigsavgörande betydelse.

Dessa uttalanden om det framtida kriget mot civilbefolkningen grunda sig på amerikanska bedömanden och vissa undersökningar om anfallsmålen under de sista krigsåren och synas väl underbyggda. De ha icke föranlett några erinringar från militärt håll. Det synes ej heller troligt att de senaste årens erfarenheter bl. a. från kriget i Korea böra leda till några väsentligt ändrade slutsatser om vad som kan väntas i ett kommande krig.

Vad då särskilt angår atombomben, så har utredningen vid sin bedömning av skadeverkningarna av och skyddsmedlen mot denna förutsatt en atombomb av »förbättrad» typ, d. v. s. 6—8 gånger effektivare än de som fälldes över Hiroshima och Nagasaki 1945. De skadeverkningar mot människor, som förutses då en sådan bomb användes, synas emellertid icke så avsevärt skilja sig från vad som förut redovisats. Man räknar dock med

större dödsprocent på avstånd upp till 1 500 meter från detonationscentrum. Vad som i detta sammanhang framför allt synes vara av intresse är emellertid, att även om sådana effektivare atombomber användas, så anses alltså även skyddsrum av ganska enkelt slag erbjuda ett visst skydd och fullträffsäkra skyddsrum med tillräcklig berg- eller betongtäckning skydda också då detonationen sker rakt över skyddsrummet. T. o. m. om ett så fasansfullt förstörelseverktyg som den s. k. vätebomben (superbomben) med en energiutveckling 1 000 gånger atombombens användes, skulle enligt atomkommittén ett fullträffsäkert skyddsrum med en vägg-tjocklek av minst 2,5 meter ge fullt strålskydd vid en explosionshöjd av 1 000 meter. En sådan bomb anses eljest medföra allvarliga skadeverkningar över mycket stora områden, kanske med 15—30 km radie.

Det sagda avser speciellt skador genom den radioaktiva strålningen, då fullträffsäkra skyddsrum i och för sig skydda även mot atombombexplosionens övriga skadeverkningar genom den intensiva förbrännande värme-strålningen och den kraftiga lufttrycksvågen. En annan sak är att dessa båda faktorer tillsammans kunna åstadkomma omfattande katastrofbränder, en eldorkan, som kan allvarligt försvåra eller omöjliggöra lufttillförseln till fullträffskyddsrummen. Frågan om åtgärder häremot har uppmärksamats av utredningen men synes icke ha fått en tillfredsställande lösning. Problemet måste uppenbarligen beaktas vid den tekniska utformningen av skyddsrummen. Utredningen har eljest jämlikt sina direktiv särskilt uppehållit sig vid strålningsverkningar av radioaktiv art och funnit att berg- eller betongrum, som skyddade mot fullträffar av vanliga bomber, även utgjorde ett fullgott skydd mot dessa verkningar av en atombombexplosion. Atomkommittén har samma uppfattning. Även de vanliga normalskyddsrummen anses ge ett visst, icke oväsentligt skydd mot den radioaktiva strålningen och detta kan förbättras genom olika anordningar.

Av det anförda framgår enligt min mening tydligt att ett eventuellt kommande krig i minst lika hög grad som det andra världskriget kan väntas medföra anfall mot hemorten och civilbefolkningen och att dessa anfall komma att bli om möjligt mera systematiska och förödande än under det senaste kriget. Riktigheten av den slutsats jag fastslog 1948, då jag uttalade att skyddsrum borde byggas även i fortsättningen, bekräftas sålunda tillfullo av de sist förflutna årens militärtekniska utveckling och erfarenheter. Uppenbarligen förhåller det sig så att om vårt land överhuvud skall kunna utstå påfrestningarna av ett krig, så måste det finnas skyddsrum som ge ett tillfredsställande skydd för civilförsvarets ledning och personal samt för civilbefolkningen. Och med hänsyn till de moderna stridsmedlens verkningar kan, såsom också torde framgå av den lämnade redogörelsen, ett absolut skydd endast lämnas genom fullträffsäkra skyddsrum. Utredningens förslag om att sådana skyddsrum skola inrättas i ökad omfattning har också i och för sig tillstyrkts vid remissbehandlingen. Jag

kan i princip ansluta mig till detsamma och vill även i likhet med utredningen förorda att dessa skyddsrum om möjligt anordnas i berg. På grund av markförhållandena kommer det dock uppenbarligen bli nödvändigt att även bygga betongrum antingen friliggande eller i anslutning till bostadskvarter. I det följande skall närmare behandlas frågan i vilken omfattning och på vad sätt utbyggnaden av de fullträffsäkra skyddsrummen bör genomföras.

Jag vill understryka, att detta ställningstagande ej endast grundats på verkningarna av atombomben. Jämväl i övrigt kunna, som förut antytts, sådana anfallsmedel väntas komma till användning, att en förstärkning av skyddet påkallas. Anser man sig kunna räkna med att atombomben icke kommer att användas i ett krig mot vårt land blir slutsatsen alltså likväldensamma.

Det har gjorts gällande, att det effektivaste och billigaste skyddet mot anfall från luften åstadkommes genom att industrin utsprides och civilbefolkningen evakueras från de utsatta områdena. Detta är i och för sig riktigt men å andra sidan äro sådana åtgärder givetvis möjliga endast i begränsad utsträckning, om samhället överhuvud skall fungera. Omfattningen, i vilken utrymning kan ske, blir i stället en viktig faktor vid den avvägning mellan skyddsbehov och risker, som måste ske då skyddsrummens storlek skall bestämmas. Jag återkommer senare till denna fråga.

Självfallet behöver det inrättas skyddsrum och skyddade utrymmen icke endast, som nyss framhölls, för det allmänna civilförsvaret och civilbefolkningen utan även för att tillgodose t. ex. krigsproduktionens, folkförsörjningens och sjukvårdens skyddsbehov. I detta sammanhang synes det dock ej finnas anledning att behandla annat än det skyddsrummsbyggande, som f. n. regleras i civilförsvarslagen. Jag åsyftar nämligen nu endast att skapa en rättslig grundval för en utbyggnad av de i nämnda lag avsedda skyddsrummen. Frågor om skyddade utrymmen för produktionen torde få upptagas bland andra spörsmål, som avse den ekonomiska försvarsberedskapen. Och frågan om skyddsrummen vid sjukhus torde få övervägas i anslutning till en av sjukvårdsberedskapsnämnden gjord framställning i ämnet. Det nyss sagda utesluter icke att en samordning av hela skyddsrumms- och bergrummsbyggandet sker både på planerings- och verkställighetsstadiet. De avvägningsspörsmål som då uppkomma torde emellertid icke böra diskuteras här.

Den nuvarande situationen måste vara den naturliga utgångspunkten för prövningen av frågorna rörande omfattningen av den utbyggnad av fullträffskyddsrum, som bör genomföras, och det sätt på vilket utbyggnaden bör ske. Beskaffenheten och antalet av de skyddsrum som finnas bör härvid sammanställas med de skärpta kraven på skydd.

Enligt civilförsvarslagen gäller f. n. att i de viktigaste tätorterna skola

finnas skyddsrum för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet och offentliga skyddsrum för trafikanter (allmänna skyddsrum). Vidare skall i varje ort med särskilt civilförsvär inrättas s. k. enskilda skyddsrum i bostadshus med mer än två våningar och i en rad andra större byggnader och anläggningar. Varken allmänna eller enskilda skyddsrum behöva göras fullträffsäkra utan de skola inrättas som s. k. normalskyddsrum. Omkring 15 000 sådana skyddsrum med plats för ca 1 milj. personer finnas f. n. men då de anordnats i hus uppförda efter 1944 är det egentligen samhällenas ytterområden som blivit tillgodosedda. I berg finnas endast ett 70-tal fullträffsäkra skyddsrum. På grundval av beslut, som fattats av 1950 års riksdag vid höstsessionen efter förslag framlagda i proposition nr 248, ha emellertid sprängningsarbeten påbörjats för några allmänna skyddsrum i berg, varvid även civilbefolkningens behov av offentliga skyddsrum skall tillgodoses.

Skyddsrumsutredningen har tänkt sig att de fullträffsäkra skyddsrummen skola bli normaltyp och anordnas i alla orter där risk föreligger för anfall med atombomber eller annat storanfall medan däremot normalskyddsrum — av utredningen benämnda husskyddsrum — skulle inrättas endast i de största städernas ytterområden. Orter med tillsammans 3 milj. invånare skulle i första hand förses med fullträffskyddsrum varvid dock platser endast skulle anordnas för 25 procent av detta antal. Då platserna enligt förslaget skulle dimensioneras för sovplatsutrymme, anser utredningen emellertid att i katastroffall hela befolkningen skulle kunna få fullträffsäkert skydd. Utbyggnaden skulle genomföras inom kortast möjliga tid och i varje fall inom en tioårsperiod.

Utredningens förslag på denna punkt har vid remissbehandlingen kritiserats på åtskilliga håll. Särskilt har man vänt sig mot att normalskyddsrummen skulle slopas i den utsträckning som föreslagits och framhållit, att detta skulle innebära att många tätorter lämnades helt utan skydd och att nybyggnader inom orter med fullträffsäkra skyddsrum icke utrustades med normalskyddsrum, oaktat kanske fullträffskyddsrummet icke skulle inrättas förrän långt senare. Man har även påpekat, att det särskilda civilförsvaret skulle få svårt att verka effektivt i orter eller byggnader, där skyddsrum helt saknades.

Dessa synpunkter kunna icke frånkännas berättigande. F. n. skola enskilda skyddsrum inrättas i orter med en sammanlagd befolkning av 4,2 milj. personer. Över en miljon människor äro alltså bosatta på platser, där enligt förslaget skyddsrum icke vidare skulle inrättas. Uppenbarligen är det här icke fråga om platser, där det föreligger någon större risk för storanfall. Men utredningen anser att ströanfall dock måste riskeras på dessa orter och anfallsrisken kan bli större om evakuerad befolkning från storstäderna eller från andra hotade områden samlas där, vilket icke synes osannolikt. Hemskyddet torde vidare för sin verksamhet vara beroende av

det stöd normalskyddsrummen innebära och förekomsten av sådana skyddsrum torde överhuvud taget vara av icke oväsentlig psykologisk betydelse för befolkningen i gemen; den trygghetskänsla, som även ett icke fullvärdigt skyddsrum skänker, bör icke underskattas medan å andra sidan frånavarom av lätt tillgängligt skydd kan vara ägnat att skapa panik, när anfallet kommer. De anförda olägenheterna skärpas genom att enligt utredningens mening ej heller offentliga skyddsrum för trafikanter i fortsättningen skola ordnas i dessa orter. Huruvida utredningen anser att skyddsrum skola byggas där för det allmänna civilförsvaret är icke fullt klart. Å andra sidan torde knappast kunna bestridas att någon form av skydd är nödvändigt om ett dylikt civilförsvaret i längden skall kunna upprätthållas.

Det sagda gäller i viss mån även de större orterna, där enligt utredningsförslaget de fullträffsäkra skyddsrummen skulle bli normalt, särskilt om utbyggnaden av dessa skulle utsträckas över en tioårsperiod. Fullträffskyddsrummen kanske icke ha hunnit utbyggas, då kriget kommer. Då utredningen tänkt göra skyddsrummen stora och lägga dem glest, skulle det vidare för många bli svårt att inom den korta förvarningstiden hinna till det anvisade skyddsrummet.

Den föreslagna begränsningen av byggandet av normalskyddsrum synes framför allt vara betingad av en strävan att nedbringa totalinvesteringarna för skyddsrumbyggandet till det lägsta möjliga. Man har funnit det nödvändigt att bygga ut beståndet av fullträffsäkra skyddsrum och har då ansett sig böra göra nedskärningen i fråga om övriga skyddsrum. Vad jag nyss anført talar tydligen emot en lösning efter dessa linjer. Normalskyddsrummen böra bibehållas i väsentligt större utsträckning än vad utredningen tänkt sig.

Detta medför att en annan avvägning måste ske mellan det av anfallsriskerna betingade skyddsbehovet och de faktorer av bl. a. ekonomisk natur, som tvinga till en begränsning, då det gäller att tillgodose detta behov. Att skyddsrum icke kunna byggas i sådan omfattning att alla tänkbara skyddsbehov kunna tillgodoses är nämligen tydligt. Även genomförandet av det begränsade program, som förordats av utredningen, skulle enligt dess beräkningar under en tioårsperiod totalt draga en bruttokostnad av 650 milj. kroner eller 65 milj. kronor för år, vilket motsvarar något över 3 procent av den nuvarande totala byggnadsinvesteringen. Såsom kommer att närmare utvecklas i följande avsnitt, måste dessa kostnader anses för lågt beräknade. Arbetsmarknadsstyrelsen har anmält att det ur arbetsmarknadssynpunkt syntes vara svårt att genomföra förslaget, såvida detta icke kunde ske med anlåtande av arbetskraft, som eljest skulle vara utan sysselsättning, men att under den närmaste tiden endast en mycket begränsad del av programmet kunde genomföras på detta sätt. Härav synes sålunda rentav följa att skyddsrumbyggandet totalt måste begränsas i förhållande till det faktiska behovet även utöver vad utredningen föreslagit.

Jag har tidigare förordat, att fullträffsäkra skyddsrum byggas i ökad omfattning. Enligt vad nyss antyddes borde emellertid detta icke medföra, att byggandet av normalskyddsrum i nybyggnader delvis upphörde. I stället måste då planerna att inrätta fullträffsäkra skyddsrum i orter med tillhoppa 3 milj. invånare väsentligt beskäras.

Förut har antytts, att det föreliggande avvägningssproblemet måste lösas med utgångspunkt från vårt nuvarande läge i vad gäller utrustning med godtagbara skyddsrum och framhållits att sådana framför allt finnas i samhällenas ytterområden. Stadskärnorna synas däremot ha blivit eftersatta samtidigt som riskerna för storanfall med atom- och brandbomber de senaste åren ökat. Enligt vad civilförsvarsstyrelsen uppgivit förhåller det sig i själva verket så att de centrala delarna av våra största städer icke endast sakna källarskyddsrum med godtagbart skyddsvärde utan även att sådana skyddsrum av tekniska skäl icke kunna inrättas i den nuvarande bebyggelsen. Civilförsvarsstyrelsen har på grund härav förordat, att fullträffsäkra skyddsrum skola inrättas endast i dessa områden. Härvid har dock icke närmare angivits vilka städer och områden som avses och det antal skyddsrum som erfordras där. Det är emellertid uppenbart att detta program innebär en ganska avsevärd nedskärning av utredningens planer på en utbyggnad av de fullträffsäkra skyddsrummen. Med hänsyn härtill och då skyddsbehovet för dessa områden är särskilt stort och under tid, som kan överblickas, knappast kan tillgodoses på annat sätt, vill jag i så måtto ansluta mig till civilförsvarsstyrelsens förslag att jag förordar att den tillstyrkta utbyggnaden av fullträffsäkra skyddsrum i första hand sker inom de av styrelsen avsedda områdena. Jag åsyftar härvid såväl skyddsrum för det allmänna civilförsvaret som skyddsrum för civilbefolkningen.

Härmed är icke sagt, att fullträffsäkra skyddsrum där skola byggas så att de helt täcka civilbefolkningens skyddsbehov. Särskilt med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna vill jag icke binda mig för någon sådan principlösning. Jag anser mig därför icke heller kunna generellt godtaga utredningens förslag att fullträffskyddsrummen för civilbefolkningen skola anordnas för den i krig kvarvarande delen av befolkningen — eller snarare för viss del av denna — men inrättas med sovplatser så att de vid ett blixtnfall innan utrymning skett kunde rymma hela fredsbefolkningen. Förhållandena i varje särskilt fall och de faktorer som bestämmer utbyggnadstakten få här vara avgörande. För varje fullträffskyddsrum, som planeras och färdigställs, måste dock självfallet fastslås, för vilket område det är avsett, och detta bör angivas i organisationsplanen.

Å andra sidan bör det icke vara uteslutet, att fullträffsäkra skyddsrum i framtiden anordnas även inom andra områden än de förut omnämnda. Vad särskilt angår skyddsrummen för det allmänna civilförsvaret bör det, med hänsyn till betydelsen även för civilbefolkningen av att ledningscentraler m. m. under alla förhållanden kunna fungera ostörda, redan nu kunna

4 — *Bihang till riksdagens protokoll 1951. 1 saml. Nr 176.*

komma i fråga att inrätta fullträffsäkra sådana skyddsrum även i andra orter än de nu avsedda. Författningsbestämmelserna synas därför böra utformas så att det anförtros åt Kungl. Maj:t att i stort fastställa inom vilka områden fullträffsäkra skyddsrum skola finnas å ena sidan för det allmänna civilförsvaret och å andra sidan för civilbefolkningen. I fråga om skyddsrummen för det allmänna civilförsvaret och för trafikanter bör härvid även kunna föreskrivas att endast vissa dylika t. ex. skyddsrum för ledningscentraler skola göras fullträffsäkra inom det angivna området.

I övrigt bör däremot den omfattning, vari fullträffsäkra skyddsrum skola anordnas inom området, bestämmas i organisationsplanen. Vilka principer som härvid böra tillämpas beträffande skyddsrummen för civilbefolkningen är beroende bl. a. av upptagningsområdenas storlek. Utredningen har här utgått ifrån ett maximiavstånd mellan bostad resp. arbetsplats och skyddsrum av 400 meter, vilket teoretiskt innebär att upptagningsområdet högst kan utgöras av en cirkel med 400 meters radie. I likhet med många remissinstanser anser jag detta område vara för stort. Härvid fäster jag mig icke endast vid att 400 meter utgör en betydande vägsträcka att tillryggalägga under den förvarningstid av 3—5 minuter, som i bästa fall kan påräknas vid daganfall, utan även vid de svårigheter i form av stockningar vid ingångarna som man sannolikt måste räkna med. Utredningen anser visserligen att någon risk för stockningar icke föreligger, då förflyttningstiderna variera. Enligt min mening medför den korta förvarningstiden emellertid, att en betydande anhopning likväl kommer att uppstå i slutet av denna tidsperiod, vilket måste medföra köbildning om icke flera ingångar inrättas och dessa göras mycket breda. Då detta ur andra synpunkter torde vara olämpligt och en vägsträcka till skyddsrummet av 400 meter måste anses för lång, bör enligt min mening upptagningsområdena om möjligt göras mindre. I stället få flera fullträffsäkra skyddsrum inrättas eller, därest detta av andra skäl f. n. icke kan eller bör ske, skyddsbehovet, där så är möjligt, tillgodoses genom skyddsrum av nu använd normaltyp.

Såsom torde ha framgått av det förut anförda böra nämligen enligt min mening skyddsrum av denna typ inrättas i nybyggnader även i fortsättningen i avsevärt större utsträckning än vad utredningen tänkt sig. De skäl, som tala härför, ha delvis redan redovisats. Jag vill särskilt understryka, att dessa skyddsrum, som enligt min mening liksom hittills böra benämnas normalskyddsrum, äga ett icke föraktligt skyddsvärde. De skola i regel vara gas- och bakteriesäkra och i stor utsträckning brandsäkra samt vidare skydda mot instörtningsslast och i viss mån mot luftstöt våg. De giva även visst skydd mot radioaktiv strålning och det skyddet kan genom icke alltför genomgripande förstärkningsarbeten ökas. Jag kan visserligen icke förorda, att sådana förstärkningar genomföras nu men det är uppenbarligen av värde att möjlighet finns att på det sättet förbättra skyddet för ett stort antal människor, om risken för atombombanfall skulle öka.

De skyddsmöjligheter, normalskyddsrummen sålunda ge, äro enligt min mening tillräckliga inom de mindre utsatta orter, som av utredningen hänförs till riskgrupp c) och som tillsammans med de orter, där enligt utredningsförslaget fullträffskyddsrum böra inrättas, väl i huvudsak motsvarar det område, där enskilda skyddsrum skola byggas enligt gällande bestämmelser. I den mån fullträffsäkra skyddsrum icke anordnas inom de mera riskfyllda områdena på grund av de begränsningar i utredningens program, som tidigare förordats, synas normalskyddsrummen även utgöra ett godtagbart skydd för civilbefolkningen inom dessa områden.

Av dessa skäl och på de grunder som förut åberopats till stöd för ett bibehållande av skyldigheten att inrätta normalskyddsrum, torde i princip sådana skyddsrum böra inrättas i nuvarande omfattning vid nybyggnad inom områden med särskilt civilförsvaret. Möjlighet bör emellertid finnas att göra undantag då skyddsbehovet för den nya fastigheten tillgodoses genom ett fullträffsäkert skyddsrum eller då det på grund av bebyggelsens struktur måste anses särskilt olämpligt att normalskyddsrum bygges. Frågan under vilka förutsättningar ett dylikt undantag bör meddelas sammanhänger emellertid med spørsmålet om fastighetsägarnas skyldighet att i sådant fall bidra till kostnaderna för fullträffskyddsrummen och torde få behandlas tillsammans med detta spørsmål i följande avsnitt.

Det sagda avser närmast de enskilda skyddsrummen. Men även för det allmänna civilförsvaret och för trafikanter böra enligt min mening inrättas skyddsrum av typen normalskyddsrum i nuvarande utsträckning i den mån det föreliggande skyddsbehovet icke skall tillgodoses genom fullträffsäkra skyddsrum.

Med hänsyn till vikten av att de totala investeringarna i skyddsrumbygget icke göras större än nödvändigt kan det givetvis ifrågasättas att begränsa byggandet av normalskyddsrum genom att undantaga de minst utsatta orterna. Det kan även tänkas att de nuvarande kraven på skyddsrummens beskaffenhet sänkas i fråga om enskilda skyddsrum på dessa orter. Jag är emellertid icke beredd att f. n. utan särskild utredning förorda någon av dessa lösningar. Frågan kan emellertid komma i ett annat läge om omständigheterna framtvinga en utbyggnad av de fullträffsäkra skyddsrummen utöver vad här förordats.

Vad härefter angår frågan om de närmare riktlinjerna för den nu tillstyrkta utbyggnaden har redan förut framhållits att det icke är möjligt att binda sig för ett visst program. Jag anser icke heller att det bör göras upp något tidsschema för förstärkningen av skyddsrumbeståndet. Utbyggnadstakten får bestämmas av en fortlöpande avvägning mellan å ena sidan tillgängliga resurser särskilt i form av arbetskraft och material eller snarare de investeringsbehov som föreligga i övrigt och å andra sidan det rådande utrikes- och militärpolitiska läget och därmed förknippade riskmoment. Vad

dagens situation angår, så kan beträffande det första ledet framhållas att tillgången på lämplig arbetskraft f. n. synes vara mindre god särskilt sommartid, såvida icke annan byggnadsverksamhet skall inskränkas, medan däremot hinder ur materialsynpunkt icke anses möta ens att genomföra utredningens program. Å andra sidan har det utrikespolitiska läget skärpts vilket, såsom jag framhöll till det vid propositionen 248/1950 fogade statsrådsprotokollet, gör det angeläget att påbörja och forcera skyddsrumbygget. Frågan om vilka åtgärder, som på grund härav böra vidtagas under nästa budgetår, torde få anmälas särskilt. I detta sammanhang åsyftar jag endast att få till stånd sådana författningsändringar, att det blir möjligt att i den mån det finnes erforderligt förstärka vår skyddsrumsbereidskap särskilt genom anordnande av fullträffsäkra skyddsrum.

Huruvida de nya fullträffskyddsrummen omedelbart böra färdigställas och inredas eller icke, saknar jag därför anledning att nu taga ställning till. Jag vill endast framhålla vikten ur ekonomisk synpunkt av att de såvitt möjligt planeras och även inredas för lämplig fredsanvändning. Att skyddsrumsinvesteringarna i största utsträckning göras räntabla torde nämligen utgöra en av förutsättningarna för att den så angelägna upprustningen av vårt skyddsrumsbestand skall kunna genomföras.

Beträffande frågan om vem som närmast bör ansvara härför så har ingen invändning gjorts mot utredningens förslag, att byggandet av fullträffsäkra skyddsrum i första hand skall ske i kommunernas regi. Redan nu åligger det kommunerna att inrätta och utrusta skyddsrum för det allmänna civilförsvaret och offentliga skyddsrum för trafikanter. Uppgiften att anordna fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen ansluter sig naturligt till detta åliggande. Dessa olika kategorier av skyddsrum böra enligt min mening alltjämt sammanfattas under benämningen allmänna skyddsrum. Jag förordar att kommunerna åläggas att inrätta och utrusta dessa skyddsrum. Frågan om fördelningen av kostnaderna härför skall behandlas i följande avsnitt.

I likhet med utredningen anser jag att möjlighet bör finnas för en enskild fastighetsägare att efter särskild prövning från kommunen övertaga ansvaret för inrättandet av ett fullträffsäkert skyddsrum. Detta bör kunna komma i fråga i de fall, då skyddsrummet lämpligen bör ligga på enskild mark, vilken eljest skulle fått tagas i anspråk av kommunen genom förfoganderätt, såvida ej en frivillig överenskommelse om upplåtelsen kommit till stånd. I första hand torde emellertid de fullträffsäkra skyddsrummen böra anläggas på mark, som redan är i allmän ägo eller som kan tagas i anspråk av det allmänna med stöd av byggnadslagets bestämmelser. Vad lantmäteristyrelsen anfört om de rättsliga möjligheterna härutinnan synes vara värt allt beaktande. Jag vill även understryka vad lantmäteristyrelsen anfört om vikten av att kommunerna vid samhällsplaneringen fästa stort avseende vid skyddsrumsförslaget.

Överhuvudtaget synes det vara angeläget att planeringen av skyddsrum byggandet sker med största omsorg och i intimt samråd med byggnadsnämnden och andra myndigheter, som handha stadsplane- och byggnadsfrågor. Jag kan dock icke ansluta mig till den i ett yttrande framförda tanken att bestämmelser om fullträffskyddsrum alltid skola intagas i stadsplan. En sådan ordning skulle i alltför hög grad binda planerandet och därigenom stå i strid med de förut anförda allmänna synpunkterna på skyddsrumbyggandet.

I det föregående har förordats att fullträffsäkra skyddsrum skola anordnas inom vissa områden, men någon viss plan eller tidtabell, efter vilken utbyggnaden av skyddsrummen skall ske, har icke fastslagits. Självfallet kommer det att taga åtskillig tid innan fullträffskyddsrum inrättats i någon mera avsevärd utsträckning. Utredningen har för det fall att läget skulle skärpas under utbyggnadstiden förordat vissa åtgärder och framhållit att planer för deras genomförande måste upprättas och hållas aktuella. Jag vill kraftigt understryka vad utredningen sålunda anført. Planläggningen av ifrågasvarande åtgärder bör enligt min mening börja omedelbart och ske parallellt med planeringen av skyddsrumbyggandet. I den mån skyldighet icke redan nu föreligger att vidtaga provisoriska åtgärder — i fråga om t. ex. källarmursgenombrott och i organisationsplan upptagna byggnadsordningar är detta fallet — torde skyldigheten böra fastslås i lag. Frågan kommer att behandlas i specialmotiveringen under 45 §. Här skall endast beröras ett av en länsstyrelse framfört förslag att provisoriska skyddsrum skulle inrättas i varje fastighet i ort med särskilt civilförsvar men utan fullträffskyddsrum för civilbefolkningen, alltså även i villor och egnahem, som f. n. ej behöva förses med skyddsrum. Förslaget visar på en brist i det nuvarande systemet.

Detta medför att stora villasamhällen med ofta kanske utsatt läge i utkanten av viktiga tätorter, invid flygplatser eller stora trafikleder kunna helt sakna skyddsrum för civilbefolkningen. Emellertid är jag icke beredd att utan vidare utredning förorda ett åläggande för det stora antal små fastighetsägare, det här gäller, att inrätta skyddsrum i sina källare. Skyddsbehovet kan måhända lösas bättre efter andra linjer. Jag vill här endast erinra om de enkla skyddsanordningar, som under andra världskriget anordnades i England inom områden med liknande bebyggelse. Frågan bör uppmärksammas under det fortsatta planlägningsarbetet. Härvid bör även beaktas, att redan gällande lag i 24 § 1 mom. p. 5 innehåller en befogenhet för länsstyrelse att förordna att skyddsrum skall inrättas i mindre byggnad, om detta anses erforderligt med hänsyn till byggnadens beskaffenhet och läge, samt att länsstyrelsen enligt 28 § kan medgiva undantag från bestämmelserna om skyddsrum beskaffenhet.

III. Kostnader och kostnadsfördelning.

Skyddsrumsutredningen.

Beräkning av de totala skyddsrumskostnaderna.

Utredningen har gjort vissa beräkningar av vad ett genomförande av utredningens program för utbyggnad av skyddsrumbeståndet skulle kosta. Huvuddelen av kostnaderna hänför sig till fullträffskyddsrum för civilbefolkningen. På grundval av undersökningar av förhållandena i Stockholm, Göteborg, Malmö, Eskilstuna, Gävle och Sundsvall har utredningen, som enligt vad som förut sagts anser 750 000 platser i sådana skyddsrum behövliga, beräknat att 510 000 av dessa platser kunna anordnas i bergskyddsrum. Medelstorleken skulle såsom förut nämnts vara för bergskyddsrummen utrymme för ca 2 300 personer (liggande), för betongskyddsrummen ca 1 300 samt för kvartersskyddsrummen ca 1 000. Då utredningen räknar med en genomsnittlig anläggningskostnad per plats å 500, 1 050 resp. 960 kronor skulle bruttokostnaderna bli 255, 149 resp. 94 milj. kronor eller sammanlagt i runt tal 500 milj. kronor. Häri ingå icke utgifter för särskild inredning såsom monteringsbara logementsväggar och logementsutrustning.

Normalskyddsrum skola, som framgår av den föregående framställningen, enligt utredningens förslag inrättas i samband med nybyggnader i vissa ytterområden till de största städerna. Utredningen beräknar att skyddsrum med ungefär 300 000 platser skola komma att färdigställas under en tioårsperiod. Utredningen har därvid kalkylerat med nuvarande byggnadskvoter. Då varje plats skulle kosta 100 kronor skulle totalkostnaden per år bli 3 milj. kronor.

I betänkandet redovisas också beräkningar av civilförsvarsstyrelsen angående kostnaderna för skyddsrum för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet. Beräkningarna, som gjorts med ledning av utredningens allmänna riktlinjer och gällande organisationsplaner, sluta på ett totalbelopp av 125 milj. kronor, därav 25 milj. för ledningscentraler och återstoden för gruppstationer avsedda för aktiv personal, hjälpplatser, fordonsskydd m. m.

Sammanfattningsvis förklarar utredningen att, om utbyggnaden av fullträffskyddsrum för civilbefolkningen och det allmänna civilförsvaret fördelas under en tioårsperiod samt hänsyn jämväl tages till normalskyddsrum enligt vad nyss sagts, medelkostnaden per år blir 65,5 milj. kronor, varav 50 milj. falla på fullträffskyddsrum för civilbefolkningen, 12,5 milj. på sådana skyddsrum för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet samt 3 milj. på normalskyddsrum.

Fördelningen av skyddsrumskostnaderna.

Såsom förut framhållits, föreslår utredningen att kommunerna i princip skola vara huvudmän för fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen. Under vissa förhållanden skall det dock finnas möjlighet för enskild fastighetsägare att övertaga ansvaret för visst skyddsrummsbygge. För finansieringen av byggandet av de fullträffsäkra skyddsrummen skola kommunerna enligt förslaget i likhet med vad f. n. gäller få statsbidrag med en viss del av nettokostnaderna. Till motivering av förslaget att kommunerna skola bära en viss del av kostnaderna själva anför utredningen.

Medansvaret i kostnaderna för skyddsrum som kommunen inrättar är närmast motiverat av att kommunen utövar tillsyn över och förvaltar skyddsrummen. Skyddsrummet är också att anse såsom kommunens egen- dom i det fall det icke är inrymt i annans fastighet. — — —

Vad däremot gäller fullträffskyddsrum, som fastighetsägare anordna men med rätt till bidrag från det allmänna, kunna delvis andra synpunkter anläggas. Kommunen är i sådana fall icke engagerad i skyddsrummets anordnande eller utnyttjande på samma sätt som då det bygges av kommunen. Skäl tala emellertid för att kommunerna bidra till skyddsrumskostnaderna även i detta fall. Framför allt är det ägnat att skärpa kommunernas vaksamhet beträffande samhällsplaneringen på lång sikt — vilket är av utomordentlig betydelse för skyddsrumfrågans vidare utveckling — om de bli ekonomiskt medansvariga för skyddsrummsbyggandet i stort.

Utredningen förordar i anslutning härtill att kommunen skall bidra till kostnaderna för fullträffskyddsrum även i det fall att skyddsrummet anordnas av fastighetsägaren. Även statsbidrag borde utgå men förskjutas av kommunen. Det allmännas kostnader skulle här fördelas efter samma grunder som då kommunen var huvudman.

Om fördelningen av kostnaderna framhåller utredningen vidare, att den nuvarande principen att fastighetsägarna skola vara delaktiga i ansvaret för skydd åt de i fastigheten boende alltjämt bör gälla. I likhet med vad nu är fallet bör dock icke ägare av anläggning eller byggnad, som en gång försetts med godkänt skyddsrum, åläggas nya skyddsrumskostnader. Fastighetsägare bör således bidra till kostnader för skyddsrum endast då fråga är om nybyggnad eller därmed jämförlig till- och ombyggnad. Liksom f. n. bör ägare till mindre byggnad vara undantagen.

Utredningen föreslår att kostnaderna för husskyddsrum (normalskyddsrum) liksom hittills bäras av fastighetsägarna. I den mån husskyddsrum icke skall anordnas inom ett visst område utan skyddsbehovet för där belägna anläggningar och byggnader skall tillgodoses genom fullträffsäkra skyddsrum, böra enligt förslaget de fastighetsägare, som härigenom befrias från att ordna husskyddsrum i stället bidra till kostnaderna för fullträffskyddsrummet med belopp som om husskyddsrum hade anordnats för anläggningen eller byggnaden i fråga, s. k. fastighetsägarbidrag. Härigenom komma fastighetsägarens kostnader att vara lika stora då hus-

skyddsrum resp. fullträffskyddsrum anordnas. Storleken av fastighetsägarers kostnadsbidrag bör i enlighet härmed bestämmas till normalkostnaden för anordnande av husskyddsrum. Härvid måste varje fastighets skyddsbehov beräknas. Efter anvisningar, som meddelas av civilförsvarsstyrelsen, bör skyddsbehovet för varje särskilt fall på förslag av den lokala civilförsvarsmyndigheten fastställas av länsstyrelsen. I likhet med vad fallet är f. n. bör det vägledande därvid vara för bostadshus det antal personer, som under fred vanligen vistas i byggnaden, samt för andra slag av byggnader det antal personer, som kunna antagas under krig samtidigt finnas där.

Enligt utredningens förslag bör det ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma den normalkostnad för anordnande av husskyddsrum (normalskyddsrum) som sålunda skall ligga till grund för beräkning av fastighetsägarbidrag. Utredningen hänvisar till en inom bostadsstyrelsen gjord undersökning, enligt vilken medelkostnaden för ett normalskyddsrum skulle uppgå till 130 kronor per skyddad person. Med hänsyn till att ett sådant skyddsrum i många fall, särskilt då det gäller större sådana, kunna anordnas till lägre kostnad beräknar utredningen emellertid normalkostnaden till 100 kronor per skyddsplats.

Utredningen framhåller vidare, att fastighetsägarnas bidrag till kostnaderna för fullträffskyddsrum måste ses på lång sikt. Bidragen skulle nämligen enligt förslaget erläggas först då de berörda byggnaderna färdigställt, även om skyddsrummet anlagts dessförinnan. Intill dess bidragen flyta in måste det allmänna under sådana förhållanden förskjuta motsvarande kostnadsdel.

Freds användning och värdet av denna.

Vid beräkning av statsbidrag för ett skyddsrum bygge måste, framhåller utredningen vidare, hänsyn tagas till det freds användningsvärde som skyddsrummet kan äga. Utredningen framhåller, att de stora skyddsrumsinvesteringarna icke böra läggas ned såsom improduktivt kapital utan i största möjliga utsträckning göras räntebärande. Detta är av betydelse redan ur rent investeringsbegränsande synpunkt, i det att skyddsrummen, om de användas under fred, till motsvarande del ersätta andra investeringar. Skyddsrumsinvesteringarna behöva följaktligen icke till den delen betraktas såsom egentliga försvarskostnader. Planeringen av skyddsrum bör sålunda ske med tanke på deras användning under fred. De skyddsrum i berg, som redan finnas, utnyttjas nu i viss utsträckning, huvudsakligen såsom lagerutrymmen. Så inbringa ungefär 25 offentliga bergskyddsrum i Stockholm, som icke äro planerade för freds användning, en bruttoinkomst av nära 3 procent på det investerade kapitalet.

Utredningen diskuterar vidare frågan om tjänliga arbetslokaler kunna anordnas i berggrum samt besvarar frågan jakande. Med moderna luftkonditionerings-, uppvärmnings- och belysningsanordningar äro förutsätt-

ningarna gynnsamma för fullgoda arbetsförhållanden. Undersökning av läkarstatistiken för sjukdom vid bergverkstäder jämförd med motsvarande statistik vid verkstäder ovan jord har enligt utredningen icke givit belägg för att det skulle vara förenat med hälsorisk att arbeta i bergverkstäder.

Härefter övergår utredningen till att granska de ekonomiska faktorerna. I betänkandet redogöres för tre projekt, ett hotell, en garageanläggning och en anläggning innehållande fritidslokaler, samtliga tänkta såsom insprängda i berg. För hotellet och garageanläggningen ha uppgjorts kalkyler över anläggningskostnaderna och hyresintäkter m. m. Härvid har utredningen skilt på kostnaderna för enbart freds-användning och de kostnader, som tillkomma på grund av planering för skyddsrumsanvändning. Räntekostnaderna ha av utredningen beräknats till 3 procent på hela det nedlagda kapitalet. Dessutom kalkyleras med en årlig avskrivning av 0,6 procent på de kostnader, som hänföra sig till skyddsrummets användning i fred med undantag för mark- och sprängningskostnader. Utredningen finner att man med dessa utgångspunkter synes ha rätt att räkna med att upp till 80 procent av anläggningskostnaderna för ett bergrum förränta sig (vid en låneränta om 3 procent). För betongrum skulle endast 50 procent av kostnaderna vara räntabla. Utredningen anser, att i vissa fall ännu gynnsammare resultat kunna uppnås, samt drager den slutsatsen att investeringarna för fullträffskyddsrum kunna göras räntabla till i genomsnitt 60 procent. Det understrykes emellertid, att det slutliga resultatet blir beroende av de lokala förhållandena samt villigheten att i varje fall anordna skyddsrum för kvalificerat ändamål. I anslutning därtill framhåller utredningen att man bör sträva efter att inreda skyddsrummen så, att största möjliga freds-användning utvinnes. Fredsanvändningen bör icke ensidigt inriktas på vissa slag av byggnadsprojekt utan anpassas efter ortens förhållanden. Många olika ändamål kunna tillgodoses. Skyddsrummen kunna inredas till garage, lagerlokaler och arkiv lika väl som till mer inredningskrävande lokaler, såsom samlings- och föreningslokaler, hotell, butiker, verkstäder, lokaler för hantverk och småindustri.

Såsom nyss nämnts anser utredningen, att hänsyn måste tagas till freds-användningsvärdet, då statsbidraget skall bestämmas. Utredningen finner det emellertid vara svårt att på förhand angiva detta värde. Anläggningen kanske efter en tid disponeras på annat sätt än vad man ursprungligen räknat med. Lokalernas inredning kanske förbättras, hyresmarknaden förändras o. s. v., så att lokalerna bli mera värdefulla. Utvecklingen kan också tänkas gå i annan riktning. En värdemätare på freds-användningsvärdet har man i de årliga driftresultaten för skyddsrummet i fråga. Ett förfaringssätt grundat på årliga eller andra periodiska redovisningar av driftresultaten för de särskilda fallen synes emellertid av praktiska skäl utslutet. Man torde i stället vara hänvisad till att fastställa värdet en gång för alla i form av beräknat kapitaliserat freds-användningsvärde. Vid be-

stämmandet härav bör hänsyn tagas bl. a. till det allmänna hyresläget inom orten, sannolik användning av skyddsrummet, beräknade underhålls- och driftkostnader och liknande omständigheter. Av olika skäl tillråder utredningen försiktighet vid bestämmande av fredsanvändningsvärdet. Detta bör principiellt bestämmas såsom den beräknade minsta inkomsten av användning. Uppkommer på lång sikt vinst utöver vad som förutsetts bör enligt utredningens mening huvudmannen, som står för eventuella risker, få tillgodogöra sig denna.

Emellertid framhåller utredningen, att hinder ej bör möta för civilförsvarsstyrelsen att, sedan tillräckliga erfarenheter vunnits angående anläggningkostnader och fredsanvändningsvärde, övergå till efter genomsnittliga kostnader och värden framräknade medeltal såsom grund för statsbidragsgivningen.

Statsbidragets storlek och beräkning.

I likhet med 1945 års civilförvarsutredning förordar skyddsrumsutredningen en höjning av statsbidragets belopp från $\frac{2}{3}$ till $\frac{3}{4}$ av nettokostnaderna. I fråga om de fullträffsäkra skyddsrummen för civilbefolkningen skall enligt förslaget detta förhöjda statsbidrag utgå både då kommunen är huvudman för skyddsrummbygget och då enskild fastighetsägare anordnat skyddsrummet och kommunen förskottat det allmännas andel. Statsbidraget skall såsom redan nämnts utgå å kommunens nettokostnad, d. v. s. på den del av kostnaden, som återstår sedan fredsanvändningsvärdet frånräknats. De på skyddsrummet belöpande fastighetsägarbidragen skola däremot enligt förslaget icke avdragas utan till $\frac{3}{4}$ redovisas av kommunen till statsverket i den mån de flyta in.

Även i fråga om skyddsrummen för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet, vilka skyddsrum enligt förslaget kunna vara antingen fullträffsäkra eller anordnade som husskyddsrum, föreslår utredningen att statsbidraget skall höjas från $\frac{2}{3}$ till $\frac{3}{4}$ av nettokostnaden. Då sådana skyddsrum endast i begränsad utsträckning kunna utnyttjas för fredsändamål — skyddsrummen måste av beredskapsskäl stå färdiginredda och centralerna behöva hållas tillgängliga för övningar — räknar utredningen icke med fredsanvändningsvärde för dem.

Beräkning av den årliga skyddsrumskostnaden.

I följande uppställning ha sammanförts utredningens beräkningar över de årliga skyddsrumskostnaderna och deras fördelning, därest utredningens förslag genomfördes under en tioårsperiod.

Tablå

över medelkostnaderna per år (i milj. kronor) om den av skyddsrumsutredningen föreslagna utbyggnaden av fullträffskyddsrum fördelas under en 10-årsperiod.

Skyddsrumstyp	1	2	3	4	5	6
	Brutto- kostnad	Freds- använd- ning	Fastig- hets- ägar- bidrag	Det all- männas kostnader [betr. A 1- (2 + 3)]	Statens kostnader ($\frac{3}{4}$ av 4)	Kommu- nernas kostnader ($\frac{1}{4}$ av 4)
A. Fullträffskyddsrum för civilbefolkningen	50	30	8	12	9	3
B. Normalskyddsrum	3 ¹	—	—	—	—	—
C. Skyddsrum för det all- männa civilförsvaret ..	12,5	—	—	12,5	9,4	3,1
Summa per år	65,5	30	8	24,5	18,4	6,1

¹ Ävilar helt fastighetsägarna, som alltså svara för tillhoppa 11 milj. kr.

Remissyttrandena.

Beräkning av de totala skyddsrumskostnaderna.

De av utredningen gjorda beräkningarna av de totala skyddsrumskostnaderna ha behandlats endast i några yttranden. Dessa mynna mestadels ut i konstateranden att utredningens kalkyler äro alltför optimistiska. *Civilförsvarsstyrelsen* finner att utredningens beräkningar i denna del ge anledning till erinringar beträffande *dels* fördelningen emellan bergskyddsrum å ena samt betong- och kvartersskyddsrum å andra sidan, *dels* underlåtenheten att taga tillräcklig hänsyn till kostnader för framför allt skyddsrumsinredning. I sistnämnda del framhåller styrelsen, att skyddsrumsinredningen borde anskaffas redan under fred och att kostnaderna härför borde påföras nyanläggningen. Överslagsvis torde dessa kostnader för 750 000 platser uppgå till 30 milj. kronor. Även vissa andra kostnader hade icke medräknats i full utsträckning. Styrelsen beräknar de totala kostnaderna för fullträffskyddsrum för civilbefolkningen, utbyggda enligt utredningens program, på följande sätt.

Det har förutsatts, att bergtrum kunna anordnas till 50 procent, betongskyddsrum till 30 procent och kvartersskyddsrum till 20 procent. Vidare har förutsatts, att bergtrummen i medeltal rymma 1 500 personer, betongskyddsrummen 1 000 personer och kvartersskyddsrummen 800 personer.

Totalkostnaden för fullträffskyddsrum för civilbefolkningen, utbyggda i den omfattning, som utredningen föreslagit, blir då

	Antal platser	Genomsnitts- kostnad per person	Kostnad milj. kr.
Bergskyddsrum	375 000	600	225
Betongskyddsrum	225 000	1 200	270
Kvartersskyddsrum	150 000	1 200	180
	750 000		675

Utredningens uttalanden om kostnaden för normalskyddsrum och skyddsrum för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet ha icke föranlett särskilda erinringar.

Fördelningen av skyddsrumskostnaderna.

Frågan om fördelningen av kostnaderna för skyddsrum har behandlats av flertalet hörda myndigheter och organisationer. Grundsatsen att fastighetsägare och kommuner skola bidra till kostnaderna för fullträffskyddsrummen har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av det övervägande flertalet remissinstanser bl. a. av *civilförsvarsstyrelsen* och *samtliga länsstyrelser*. Några anse emellertid, att staten ensam borde svara för hela kostnaden för byggandet av fullträffskyddsrum. Hit höra *stadsfullmäktige i Göteborg, Sundsvall och Sundbyberg, styrelsen för Svenska stadsförbundet, Hyresgästernas riksförbund, civilförsvarschefen i Boden* och *civilförsvarsnämnden i Östersund*.

Som motivering för detta ståndpunktstagande anföra *stadsfullmäktige i Sundsvall* att det militära, ekonomiska och psykologiska försvaret vore en helt statlig angelägenhet och att civilförsvaret vore av lika stor betydelse för landets försvar i dess helhet. *Hyresgästernas riksförbund* framhåller, att skyddsrummens uppgift vore att genom skydd åt vissa personer möjliggöra fortsatt produktion, stridsledning och civilförvarsledning m. m. Därigenom tillgodosåges ej blott de personers intresse, som använde skyddsrummen, utan alla medborgares intresse, även om de icke vistades inom område som berördes av stridshandlingar. *Stadsförbundets styrelse* yttrar, att det ej vore rimligt att vissa orter, där riksviktiga industrier funnes eller som vore administrations- eller kommunikationscentra, skulle belastas med särskilda kostnader för civilförsvaret. De lokala terrängförhållandena varierade också, vilket medförde att kostnaderna fördelades ojämnt mellan riskorterna. Kostnaderna borde slås ut över hela riket, vilket skedde om staten stode för dem. *Stadsfullmäktige i Norrköping* anse att åtminstone kostnaderna för ledningscentraler, förläggningscentraler, hjälplatser och källarmursgenombrott helt borde åvila staten.

Stadsfullmäktige i Stockholm och *Sundbyberg* samt *Svenska landskommunernas förbund* avvisa förslaget att kommunerna skulle delta i kost-

nadsansvaret för de av enskilda personer uppförda och ägda fullträffskyddsrum, som under fred utnyttjas av ägaren.

Vad angår fastighetsägarbidraget så har i några av de nyssnämnda yttrandena, där såväl sådant bidrag som kommunandel i skyddsrumskostnaderna avstyrkts, särskilt framhållits att det vore oriktigt att fastighetsägarna skulle deltaga i dessa kostnader speciellt i de fall där det fullträffsäkra skyddsrummet ännu ej byggts. *Sveriges fastighetsägareförbund* gör gällande att förslaget innebär en utvidgning av fastighetsägarnas kostnadsansvar, då de fullträffsäkra skyddsrummen torde få anses motsvara de hittillsvarande allmänna skyddsrummen. Dessutom skulle kostnadsbördan även i samband med om- eller tillbyggnad drabba ägare av äldre hus. Finansieringen av bidraget bleve svår särskilt då fullträffskyddsrummet ännu ej existerade. Då anläggandet av fullträffskyddsrum kunde draga ut på tiden, riskerade fastighetsägaren, att, om läget skärptes, därjämte få inrätta husskyddsrum. Förbundet framhåller med skärpa det orimliga i den föreslagna lösningen av kostnadsfrågan och hemställer att förslaget i denna del måtte omprövas och att fastighetsägarna härvid helt befriades från varje kostnadsansvar vid genomförandet av landets skyddsrumfråga. Även *Hyresgästernas riksförbund* avstyrker bestämt det föreslagna fastighetsägarbidraget. Förbundet framhåller att bidraget komme att överflyttas på hyresgästerna och medföra en stegring av bostadskostnaderna. Bidraget skulle dessutom belasta fastighetsägarna inom de områden och orter, som skola förses med fullträffskyddsrum, synnerligen ojämnt. Villa- och egnahemsbyggare skulle befrias från en betydande del av skyddsrumskostnaderna och denna del finge i stället i sista hand bäras av hyresgästerna i flerfamiljsfastigheter. Liknande synpunkter framföras av *Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsföreningars riksförbund u. p. a.*

Sveriges industriförbund ifrågasätter starkt det berättigade i de föreslagna fastighetsägarbidragen. Ekonomisk medverkan från fastighetsägarnas sida kunde i viss mån synas befogad så länge skyddsrummen inrymdes i de särskilda fastigheterna. Men då det gällde inrättandet av stora fristående skyddsrum borde den ekonomiska sidan av saken bedömas på annat sätt. Det vore då mer fråga om en hela försvarets angelägenhet. Liksom de nuvarande allmänna skyddsrummen borde byggandet av dessa skyddsrum helt finansieras av allmänna medel. *Bostadsstyrelsen* för ett liknande resonemang med utgångspunkt från att fastighetsägarbidrag måste medföra en motsvarande hyreshöjning i huset. Styrelsen drar också den konsekvensen, att fastighetsägare, som åläggas anordna husskyddsrum, borde få kompensation för kostnaderna.

De grunder för bestämmande av fastighetsägarbidrag, som föreslagits av utredningen, kritiseras av *Stockholms stadsfullmäktige*, som anse att, då fullträffskyddsrum gäve ett betydligt bättre skydd och vore väsentligt dyrare

än husskyddsrummen samt fastighetsägarna därjämte befriades från ansvar för skyddsrummsbyggande, fastighetsägarna borde lämna högre bidrag.

I fråga om tidpunkten för erläggande av fastighetsägarbidrag anföra *stadsfullmäktige i Malmö*, att betalningsskyldighet ej borde inträda förrän skyddsrummet vore färdigt. *Sveriges industriförbund* anser det icke rimligt att en fastighetsägare belastas med skyddsrumskostnad långt innan det för hans fastighet avsedda skyddsrummet uppförts.

Freds användning och värdet av denna.

Den bl. a. för bedömandet av omfattningen av det allmännas kostnader för skyddsrummsbyggandet viktiga frågan om freds användningen av fullträffskyddsrum har berörts i det övervägande antalet remissvar. I allmänhet är inställningen positiv till utredningens uttalanden i denna del. Kritiska synpunkter saknas emellertid icke. Sålunda har tanken på vidgad användning av arbetslokaler under jord föranlett erinringar. I denna del ansluta sig emellertid bl. a. *medicinalstyrelsen* och *styrelsen för statens institut för folkhälsan* i princip till utredningen. *Arbeterskyddsstyrelsen* ställer sig tveksam till utredningens uppfattning om lämpligheten av att använda skyddsrum som arbetslokaler men vill av ekonomiska skäl ej motsätta sig detta blott arbetarskyddets krav beaktas. *Flertalet yrkesinspektörer* avvisa tanken på arbetslokaler under jord för permanent arbete såsom industri och hantverk. *Riksbrandinspektören* och *Svenska brandskyddsföreningen* påpeka brandriskerna och de betydande svårigheter, som äro förenade med eldsläckning i underjordslokaler. *Riksbrandinspektören* tillägger, att de anordningar, som måste vidtagas för livräddning och eldsläckning vid brand, kunde befaras bli så omfattande och dyrbara att de helt eliminerade förtjänsten av freds användning.

Ett flertal remissinstanser har berört frågan om vilka former av freds användning som äro tänkbara. *Riksbrandinspektören* anser att användning såsom hotell, biograf och fritidslokal endast i undantagsfall borde komma i fråga. *Skolöverstyrelsen* avvisar tanken på användning för skoländamål. *Civildövarsstyrelsen* framhåller att skyddsrummen i fredstid i första hand böra användas till garage, förråd och samlingslokaler. Flera myndigheter och organisationer rekommendera främst garage såsom lämplig freds användning. *Riksbrandinspektören* varnar emellertid för brandfara från bensinstationer i anslutning till garage.

Civildövarsstyrelsen understryker vikten av att spörsmålen kring freds användningen av skyddsrummen uppmärksammas. Styrelsen framhåller att åtskilliga i och för sig aktuella investeringsbehov, som ställts på framtiden på grund av den rådande investeringsbegränsningen för byggnads- och anläggningsverksamhet skulle kunna tillgodoses om företagarna uppmärksammades på möjligheterna att planera skyddsrumsanläggningar för fredsutnyttjande och disponera behövliga lokaler i dessa. Det vore viktigt

att markkostnad vid byggande i berg täcktes av allmänna medel. Tankbart vore att företagarna kunde få vissa uppdämda investeringsbehov tillgodosedda under villkor att investeringarna kombinerades med bergrumsbygge. Styrelsen förordar att ett intresseråd tillsättes för att samordna allmänna och enskilda investeringsbehov med skyddsrumbyggandet och anför om ett sådant råds uppgifter och sammansättning.

Rådet bör i första hand skaffa sig en överblick över de allmänna förutsättningarna samt genom undersökningar få fram ett så utförligt bedömningsmaterial som möjligt angående olika investeringsbehov. Rådet bör ange riktlinjerna för de krav på förräntning av kostnaderna, som från civilförsvarsmyndigheternas sida skola ställas vid prövningen av statsbidrag till skyddsrum. Det är rent anslagsmässigt i statsnyttans intresse, att räntabilitetsnivån blir den högsta möjliga. Det är här fråga om att bevaka intressen, som måste anses falla utanför ramen för civilförsvarets verksamhet. Enligt civilförsvarsstyrelsens uppfattning kunna icke möjligheterna att anordna och utnyttja skyddsrummen tillfredsställande tillvaratagas, därest uppgiften ensidigt skulle falla på civilförsvarets myndigheter.

I rådet bör ingå representanter för bland annat civilförsvaret, investeringskontrollerande myndigheter, kommunerna samt näringslivet. Rådets verksamhet synes med fördel kunna anknytas till arbetsmarknadsstyrelsen, där investeringsfrågor behandlas centralt.

Sambandet mellan skyddsrumbyggande med sikte på fredsanhvändning och investeringskontrollen har berörts även av *länsstyrelsen i Östergötlands län*, som påpekar att avgörande för frågan om fredsanhvändning i vidsträckt omfattning kan komma till stånd blir byggnadspolitikens utformning, framför allt principerna för tillståndsgivningen beträffande motsvarande anläggningar ovan jord. *Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* och *länsstyrelsen i Jönköpings län* framhålla att enskilda företagare, som anlägga bergrum, böra tillgodoses genom tillfredsställande avskrivningsrätt.

Från flera håll påtalas, att utredningen varit för optimistisk icke blott i fråga om möjligheterna till fredsanhvändning utan även beträffande beräkningen av fredsanhvändningsvärdena. Dylika uttalanden göras bl. a. av *länsstyrelsen i Stockholms län*, *kommunala organ i Stockholm* och *Göteborg*, *riksluftskyddsförbundet* och *Sveriges industriförbund*. Sistnämnda förbund framhåller särskilt att svårigheter torde uppstå att hyra ut bergrum, då förhyrningen måste ske på det villkor att lokalen omedelbart måste utrymmas vid skärpning av det utrikespolitiska läget. *Byggnadsstyrelsen* anser utredningens kalkyler med fredsanhvändningsvärde av 70 procent av anläggningskostnaderna för bergrum och 50 procent för betongrum bygga på mycket lösa beräkningar. *Civilförsvarsstyrelsen* räknar med procent-satserna 50 och 30.

Utredningens tanke att fredsanhvändningsvärdet principiellt bör bestämmas efter den beräknade minsta inkomsten av det aktuella skyddsrummets användning med hänsyn till allmänna hyresläget inom orten, sannolik användning av skyddsrummet, beräknade underhållskostnader m. m. anses

av *statskontoret* icke innebära den riktiga lösningen. Statskontoret framhåller att det med en sådan ordning kunde tänkas att man sökte pressa ned nyttovärdet i syfte att få största möjliga statsbidrag. Till grund för bestämmande av freds användningsvärde borde i stället läggas vissa normalprocentsatser, lämpligen 70 procent av anläggningskostnaderna för berggrum och 50 procent för betongrum. Lägre procentsatser skulle kunna godkännas endast av Kungl. Maj:t.

I motsats härtill ansluter sig *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* i denna del i princip till utredningen men framhåller att freds användningsvärdet mången gång torde vara mycket diskutabelt. Ett överskattande av freds användningsvärdet torde knappast stimulera till byggande av fullträffskyddsrum. Länsstyrelsen anser därför, att detta värde icke bör fastställas generellt utan beräknas från fall till fall. Vid bestämmande av statsbidrag borde freds användningsvärde frånräknas endast i de fall då sådan användning med säkerhet kunde beräknas vid anläggningens planerande.

Länsstyrelsen i Jämtlands län ifrågasätter, om icke statsbidrag borde beräknas å anläggningskostnaden utan frånräknande av freds användningsvärde. Man kunde då räkna med väsentligt större intresse från kommunernas sida att anlägga fullträffskyddsrum.

Bostadsstyrelsen framhåller, att utredningen icke uttalat sig om huru kostnaderna motsvarande freds användningen skola förräntas under tid då freds användning icke kan komma i fråga. Enligt styrelsens mening borde i ett sådant fall fastighetsägaren hållas skadeslös i samma ordning som då eljest förfoganderätt utövades vid krig eller krigsfara.

Statsbidragets storlek och beräkning.

Den av skyddsrumsutredningen liksom tidigare av civilförsvarsutredningen föreslagna fördelningen av det allmännas kostnader för skyddsrum sålunda att kommunerna skulle bära $\frac{1}{4}$ och staten $\frac{3}{4}$ godtages eller lämnas utan erinran av flertalet remissinstanser, som yttrat sig härom. *Civilförsvarsstyrelsen* ifrågasätter emellertid, att statsbidrag skall utgå med $\frac{2}{3}$ av de kostnader, som ej täckas av fastighetsägarbidrag och freds användningsvärde, samt anför.

Civilförsvarsutredningen torde ha grundat sitt förslag på den allmänna inställningen, att staten i princip bör bära ansvaret och kostnaderna för civilförsvaret. De praktiska och andra skäl som motivera kommunernas medverkan vid skyddsrumbyggandet, borde enligt civilförsvarsutredningen icke föranleda till större ekonomiskt deltagande än föreslagna $\frac{3}{4}$ av kostnaderna.

Skyddsrumsutredningens förslag innebär, att kommunerna engageras i byggandet av skyddsrum i betydligt större omfattning än vad civilförsvarsutredningen förutsatte. Detta medför också, att totalt sett kostnaderna för kommunerna öka. Detta talar för att statsbidraget höjes.

Frågan har emellerid en annan och enligt styrelsens uppfattning mer väsentlig sida. Genomförandet av förslaget att anordna fullträffskyddsrum

förutsätter, att dessa planeras och utföras på sådant sätt, att varje möjlighet tillvaratages att göra anläggningskostnaderna räntabla. Ett mycket stort inflytande torde i sådant syfte kunna utövas av kommunerna. Utredningen understryker för sin del detta. Det slutliga resultatet av fredsanvändningen säges sålunda bero bland annat av villigheten att i varje fall söka anordna skyddsrum för kvalificerat ändamål.

Civilförsvarsstyrelsen vill ifrågasätta, om icke statsbidraget, just av det skälet att kommunerna å sin sida här ha intressen att tillvarataga, bör såsom hittills utgå med $\frac{2}{3}$ av kostnaderna. En sådan fördelning skulle sannolikt verksamt bidra till att den för fredsanvändningen så nödvändiga koordinationen med annat samhällsbyggande ger åsyftat resultat.

Av betydelse är också, att kommunerna numera i mycket stor utsträckning befriats från kostnader för civilförsvaret. Det är egentligen endast beträffande skyddsrum som kommunerna nämnvärt ekonomiskt engageras. Som helhet betraktat torde man i vårt land ha gått längre i fråga om att överföra civilförsvarets kostnader på staten än i övriga länder.

Statskontoret vill ej motsätta sig att statsbidrag i huvudsak skall utgå enligt utredningens riktlinjer men anser att man i förenklande syfte borde låta kommunerna ensam förskjuta den del av anläggningskostnaderna, som vore avsedd att slutligt täckas av fastighetsägarbidraget. I konsekvens härmed syntes statsbidraget i princip böra bestämmas till $\frac{3}{4}$ av anläggningskostnaden minskad med fredsanvändningsvärde och beräknat fastighetsägarbidrag. Av de sistnämnda bidragen borde dock endast 70 procent avräknas vid statsbidragets bestämmande, då bidragen normalt kunde beräknas inflyta till kommunerna successivt under en längre tidsperiod.

Några remissinstanser påtala, att de lokala förhållandena kunna vara sådana att kostnaderna drabba en kommun hårdare än en annan kommun i samma riskgrupp. Detta vore bl. a. fallet när bergtrum icke kunde anordnas utan skyddsrummen måste byggas i betong. Betongrummen vore nämligen väsentligt dyrare att anlägga. Om statsbidraget beräknades efter samma procentsats överallt bleve därför skyddsrumskostnaden per skyddad person högre för kommuner inom de områden där fullträffskyddsrum måste utföras såsom betongtrum än på platser där möjlighet till bergskyddsrum funnes. *Stadsfullmäktige i Malmö* anse i anslutning till detta resonnement, att statsbidrag borde utgå efter olika grunder för skilda skyddsrumstyper så att kommunens kostnader per skyddsplats bleve ungefär desamma över hela landet. *Länsstyrelsen i Östergötlands län* och *riksluftskyddsförbundet* giva uttryck för liknande synpunkter.

Beräkning av den årliga skyddsrumskostnaden.

I denna del har *civilförsvarsstyrelsen* — i anslutning till styrelsens förut redovisade uppfattning om totalkostnaderna för fullträffskyddsrum för civilbefolkningen enligt utredningens förslag — i vissa avseenden kritiserat utredningens på s. 59 intagna tablå. Enligt styrelsens mening skulle ett realiserande av utredningens förslag medföra en totalkostnad å 675 milj. 5 — Bihang till riksdagens protokoll 1951. 1 saml. Nr 176.

kronor för nu avsedda skyddsrum. Utredningen hade räknat alltför optimistiskt i fråga om fredsanvändningsvärdet. Civilförsvarsstyrelsen menar att man ej kan räkna med en räntabel andel i kostnaderna å mer än 50 procent av bergrumskostnaderna och 30 procent av betongrumskostnaderna. Då kostnaderna för bergrum kunde beräknas till 225 milj. kronor och för betongrum till 270 milj. kronor skulle nettokostnaderna för berg- rum bli 112,5 milj. kronor och för betongrum 189 milj. kronor. Fördelade under en tioårsperiod skulle årliga bruttokostnaderna uppgå till 67,5 milj. kronor, varav 19,35 milj. kronor räntabel andel. Utredningens motsvarande siffror voro 50 och 30 milj. kronor. I civilförsvarsstyrelsens kalkyler inginge emellertid kostnader för skyddsruinsinredning med 3 milj. kronor om året, vilket icke vore fallet med utredningens.

Departementschefen.

Redan i mitt tidigare anförande har jag framhållit, att vad jag nu åsyftar är att skapa en rättslig grundval för den utbyggnad av skyddsrumsbeståndet, som i nuvarande läge synes önskvärd. Självfallet kan dock icke kostnadsfrågan i detta sammanhang lämnas åt sidan. Storleken av kostnaderna för de skyddsrum, som skola anordnas, är ju bl. a. av betydelse för bedömandet av frågan om deras fördelning mellan stat, kommun och fastighetsägare.

Såsom tidigare antytts skulle ett genomförande av utredningens förslag draga betydande kostnader. Enligt utredningens beräkningar skulle sålunda den totala bruttokostnaden för en utbyggnad efter angivna riktlinjer under en tioårsperiod utgöra 650 milj. kronor eller i genomsnitt 65 milj. kronor om året. Att exakt bedöma riktigheten av dessa beräkningar låter sig icke göra. De bygga på en rad faktorer, vilkas värde var för sig äro föremål för delade meningar. Varje rubbning av utredningens ståndpunkt beträffande någon av dessa primära faktorer t. ex. av fördelningen mellan bergrum och betongrum, erforderliga utrymmet per skyddsplats och skyddsrummens storlek i övrigt förändrar väsentligt slutresultatet. Den största delen av kostnaderna belöpa på de fullträffsäkra skyddsrummen, som måste bli synnerligen arbetskraftskrävande och, särskilt såvitt angår betongskyddsrummen, materialkrävande. Löneutvecklingen under de senaste månaderna måste påverka kostnaderna åtminstone under den närmaste tiden. Det är omöjligt att förutsäga huru utvecklingen på löne marknaden och i fråga om materialkostnaderna kan gestalta sig under de tio år som enligt utredningen skulle erfordras för utbyggnaden. Oavsett detta ha flera remissinstanser uttalat att utredningens kalkyler äro alltför optimistiska. Jag anser att det finns starka skäl för en sådan skepsis mot dessa kalkyler.

I det föregående har jag uttalat mig för att fullträffsäkra skyddsrum för det allmänna civilförsvaret och för civilbefolkningen i första hand skola

anordnas endast inom vissa områden. I förhållande till utredningens förslag innebär detta en avsevärd inskränkning av de områden, som skola förses med skyddsrum. Jag har dock icke förordat något visst program för utbyggnaden av skyddsrumsbeståndet eller någon tidtabell för dess genomförande. Avsikten är att utbyggnaden skall ske i den mån läget kräver och de materiella resurserna göra det möjligt. Med hänsyn härtill kan emellertid en jämförelse med kostnaderna för utredningens program icke göras. Jag anser det icke heller erforderligt eller möjligt att göra några detaljberäkningar vad en fullständig utbyggnad av fullträffsäkra skyddsrum inom de angivna områdena skulle draga för kostnader. Att totalkostnaderna för skyddsrumbyggnaden även i ett sådant fall skulle understiga kostnaderna för genomförandet av utredningens förslag är emellertid sannolikt.

Det anförda avser de totala kostnaderna. Jag övergår härefter till frågan om hur dessa kostnader skola fördelas. F. n. gäller, att ägare till anläggning eller byggnad, som skall ha enskilt skyddsrum, är pliktig att anordna och bekosta detsamma. Har någon ålagts att anordna enskilt skyddsrum med större skyddsförmåga än normalskyddsrum eller med större utrymme än vad som erfordras för anläggningen eller byggnaden såsom sådan, är han berättigad till särskild ersättning av statsmedel. De allmänna skyddsrummen skola inrättas och utrustas av kommunerna, men för kostnad, som kommun fått vidkännas härför, äger kommunen få statsbidrag.

Vad nu till en början angår de enskilda skyddsrummen bör enligt min mening ägaren av en anläggning eller byggnad även i fortsättningen svara för hela kostnaden för det skyddsrum, som skall finnas där, såvitt det rör sig om skyddsrum av vanlig typ. Likaså bör den fastighetsägare, som ålagts att göra det enskilda skyddsrummet i sin fastighet fullträffsäkert, alltjämt vara berättigad till särskild ersättning av statsmedel.

Med allmänt skyddsrum förstås f. n. skyddsrum för allmänna civilförsvarets personal och verksamhet samt för vägfarande och andra som uppehålla sig på allmän plats. Allmänna skyddsrum enligt departementsförslaget äro avsedda dels för dessa kategorier, dels för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden. Såsom jag förut närmare utvecklat bör skyldighet att anordna allmänna skyddsrum i princip åvila kommunerna. Frågan om vem som skall bära kostnaderna har varit föremål för delade meningar. Utredningen anser, att kostnaderna böra fördelas mellan stat, kommun och fastighetsägare. Under remissbehandlingen ha åtskilliga myndigheter och organisationer närmast med tanke på de fullträffsäkra skyddsrummen hävdadt, att kostnaderna äro av den art att de helt böra gäldas av statsmedel. Det har därvid framhållits, att skyddsrummen tillgodosåge hela landets intressen och att civilförsvaret liksom andra försvarsanordningar måste anses såsom en rent statlig angelägenhet. Detta resonemang kan synas bestickande. Det måste emellertid

beaktas, att för invånarna i de kommuner, där fullträffsäkra skyddsrum anläggas, innebära skyddsrummen väsentliga fördelar som icke komma invånarna i andra kommuner till godo. Ehuru fullträffskyddsrum avses skola inrättas endast på de mest utsatta orterna, kan man icke bortse från att risk för anfall finns även annorstädes. De som vistas i orter utan fullträffskyddsrum kunna vid anfall icke påräkna det effektiva skydd som sådana anläggningar giva. Och det allmänna civilförsvaret kan icke på orter utan fullträffsäkra skyddsrum för t. ex. ledningscentraler fungera lika säkert som på platser med sådana skyddsrum, vilket uppenbarligen då anfallet kommer är till nackdel för ortens befolkning i gemen. I likhet med flertalet remissinstanser anser jag därför att kommunerna icke endast böra ansvara för skyddsrummbyggnaden utan även böra deltaga i kostnaderna härför. Självfallet bör emellertid staten bidraga till kostnaderna för fullträffskyddsrummen. Frågan om statsbidragets storlek skall strax behandlas, men jag vill redan nu förutskicka, att enligt min mening statens andel i kostnaderna principiellt bör vara väsentligt större än kommunernas.

Det anförda avser närmast fullträffsäkra allmänna skyddsrum. Samma principer böra emellertid gälla för sådana skyddsrum för det allmänna civilförsvaret och för trafikanter, som äro inrättade som normalskyddsrum.

Jag har förut tillstyrkt, att fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen anläggas i viss utsträckning och att detta i princip skall ske genom kommunerna. Fråga uppstår då huru ägare till sådana anläggningar och byggnader inom ett fullträffskyddsrummets upptagningsområde, vilka enligt lagen skola förses med skyddsrum, böra förhålla sig. Skyddsrumsutredningen, som anser att skyddsrum av normaltyp icke böra inrättas inom ett sådant område, har föreslagit att vid nybyggnad eller därmed jämställd ombyggnad inom området fastighetsägaren i stället för att inrätta enskilt skyddsrum skall till det allmänna erlægga ett särskilt bidrag (fastighetsägarbidrag) med belopp som motsvarar kostnaderna för inrättande av enskilt skyddsrum i huset resp. utvidgning av befintligt sådant skyddsrum. Under remissbehandlingen har detta förslag kritiserats främst av bostadsstyrelsen samt fastighetsägar- och hyresgästorganisationerna. Därvid har framhållits, att det icke vore rimligt att fastighetsägarna skulle påläggas kostnader för anläggningar utom fastigheterna. Dessa kostnader medförde högre hyror.

Utredningens förslag om fastighetsägarbidrag till kostnaderna för de fullträffsäkra skyddsrummen måste ses mot bakgrunden av det allmänna program för skyddsrummbyggnaden, som förordas, med slopande av normalskyddsrummen utom i storstädernas ytterområden. Fastighetsägarnas bidragsskyldighet träder på ett naturligt sätt i stället för skyldigheten att inrätta dessa enskilda skyddsrum av normaltyp och avser ju även att få samma ekonomiska konsekvenser. Bostadsstyrelsen har också vid sitt avstyrkande av fastighetsägarbidragen dragit den slutsatsen, att fastighetsägarna borde få bidrag till kostnaderna för normalskyddsrummen.

De riktlinjer för skyddsrummbygget, som förordats i det föregående, avvika emellertid på ifrågavarande punkt helt från utredningens program. Skyldigheten att i orter med särskilt civilförsvaret inrätta enskilda skyddsrum avses sålunda i princip skola bestå orubbad. Endast för de fall att fastighetens skyddsbehov tillgodoses genom ett redan färdigställt fullträffsäkert skyddsrum eller det eljest måste anses särskilt olämpligt att normalskyddsrum bygges har jag förordat undantag från denna grundsats. Under sådana förhållanden kan det uppenbarligen icke komma i fråga att införa den ordning med självständiga fastighetsägarbidrag, som utredningen tänkt sig.

Å andra sidan skulle det fastighetsägarna emellan framstå som en orättvisa om just i de berörda undantagsfallen ägaren av en nybyggd fastighet helt skulle befrias från varje utgift för skyddsrum. Jag kan nämligen icke biträda den av bostadsstyrelsen framlagda tanken om ett bidrag från det allmännas sida till de enskilda skyddsrummen. En sådan ordning skulle icke endast få ekonomiska konsekvenser för statsverket; den skulle även kunna minska fastighetsägarnas intresse för en rimlig lösning av skyddsrummfrågan i det konkreta fallet. Dessutom ter det sig nog i det allmänna betraktelsesättet naturligt att fastighetsägaren tillhandahåller sina hyresgäster ett visst skydd i händelse av krig. Kostnaderna härför torde också inräknas i de produktionskostnader, som under rådande hyresreglering bli bestämmande för hyrorna i nybyggda hus, och även påverka hyrorna om hyresregleringslagen ej funnes.

Om alltså skyldigheten för fastighetsägarna att ensamma svara för kostnaderna för enskilda skyddsrum bör kvarstå, medför onekligen, som nyss antyddes, rättvisesynpunkten att fastighetsägarna i de fall, där sådana skyddsrum ej behövde byggas, i stället i någon form få bidraga till de fullträffsäkra skyddsrum som i dessa fall ersätta normalskyddsrummen. Detta gäller även för hyresgästernas del, om — såsom jag förutsätter — ett sådant bidrag skall inräknas i fastighetens produktionskostnad. Annars skulle nämligen hyresgästerna i ett hus med enskilt skyddsrum få en högre hyra än hyresgäster i ett i och för sig likvärdigt hus, vars skyddsbehov i krig tillgodoses genom ett fullträffsäkert skyddsrum, oaktat det sistnämnda väl i allmänhet får anses mera värdefullt.

På grund härav vill jag föreslå att fastighetsägare, som befriats från skyldigheten att anordna enskilt skyddsrum på den grund att fastigheten har eller kan beräknas få tillgång till ett fullträffsäkert skyddsrum, ålägges att erlægga ett fastighetsägarbidrag till kommunen såsom huvudman för fullträffskyddsrummet. Den befrielse från skyldighet att anordna enskilt skyddsrum, som alltså skulle utgöra en förutsättning för fastighetsägarbidrag, bör meddelas av länsstyrelse. Det torde nämligen alltid böra ske en prövning av vilken skyddsrumstyp som är den lämpligaste enligt de i föregående avsnitt angivna riktlinjerna för skyddsrummbygget. I första hand

torde det få ankomma på fastighetsägaren själv att påkalla en sådan prövning. Med hänsyn till att det enligt berörda riktlinjer stundom kan vara uppenbart olämpligt att enskilda skyddsrum inrättas inom vissa områden samt ett sådant skyddsrumsb bygge, då ett fullträffskyddsrum redan anordnats, även kan innebära en onödig investering, bör det emellertid finnas möjlighet för länsstyrelsen att även utan framställning från fastighetsägaren föreskriva att enskilt skyddsrum ej skall byggas.

I fråga om fastighetsägarbidragets storlek kan jag i huvudsak ansluta mig till skyddsrumsutredningen. Uppenbarligen blir en schematisk beräkning av bidraget nödvändig, varvid det som utredningen tänkt sig torde vara lämpligt att Kungl. Maj:t fastställer visst eller vissa normalvärden för kostnaden per skyddsplats. I princip bör nämligen fastighetsägarbidraget för en viss fastighet enligt min mening motsvara kostnaden för ett normalskyddsrum i fastigheten och alltså vara beroende av skyddsbehovets omfattning.

Den av Stockholms stad framförda tanken att fastighetsägarbidragen skola utgå med högre belopp, främst därför att fullträffskyddsrummen gåve betydligt större skydd, kan jag sålunda icke biträda. Därigenom skulle de ägare till nya hus, som befrias från skyldighet att anordna enskilt skyddsrum, komma i ett ekonomiskt sämre läge än övriga. I detta sammanhang vill jag bestämt understryka, att den nu förordade lösningen ekonomiskt sett icke innebär någon förändring i fastighetsägarnas nuvarande skyldigheter.

Samtidigt som fastighetsägarbidragen sålunda leda till rättvisa kostnader fastighetsägare emellan medföra de givetvis, att det allmännas kostnader för fullträffskyddsrummen nedbringas. Då fullträffskyddsrum skola anordnas i första hand inom storstadsområden med äldre bebyggelse, där ny- och ombyggnader förekomma i blott begränsad omfattning, torde man emellertid icke kunna räkna med att de komma att få större betydelse för det allmänna. Anses det i framtiden påkallat att bygga fullträffsäkra skyddsrum i större utsträckning än nu förordats, kan saken komma i ett annat läge och det kan bli fråga om en vidgad tillämpning av ordningen med fastighetsägarbidrag. De nu förordade bestämmelserna torde emellertid utan större jämkningar kunna anpassas för en sådan situation.

Av väsentligt större betydelse än fastighetsägarbidragen för möjligheterna att genomföra förslaget om utbyggnad av skyddsrumsbeståndet är att skyddsrumsinvesteringarna göras räntabla genom att skyddsrummen planeras och inredas för lämplig fredsanvändning. Jag har förut framhållit vikten härav. Skyddsrumsutredningen har också funnit att man i största möjliga utsträckning bör söka utnyttja dem ekonomiskt under fredstid. Den har undersökt flera tänkbara användningssätt och bl. a. gjort kalkyler över de ekonomiska möjligheterna att använda skyddsrum som garage och hotell. Undersökningarna ha lett till slutsatsen att investeringar för full-

träffskyddsrum kunde göras räntebärande efter 3 procent till i genomsnitt 60 procent av totala anläggningskostnaderna.

De uppslag, som utredningen fört fram, synas mig vara väl värda att fullfölja, även om ytterligare undersökningar bl. a. i fråga om hotellprojektets lämplighet torde bli nödvändiga. Särskilt bör det emellertid komma i fråga att utnyttja fullträffskyddsrummen till garage, förråd och samlingslokaler. I de områden, där dessa skyddsrum företrädesvis skola anordnas, torde ofta råda brist på lämpliga sådana utrymmen och en ganska god förräntning bör därför i vissa fall kunna påräknas. I första hand bör det ankomma på kommunerna att tillse och verka för att bästa möjliga freds-användning av skyddsrummen kommer till stånd. Jag förutsätter att dessa frågor fortlöpande uppmärksammas och ägnas intresse av berörda kommunala myndigheter.

Såsom framhållits i några remissyttranden äro möjligheterna att utnyttja skyddsrummen för fredsändamål och därmed de angivna kalkylernas bärlighet bl. a. beroende på den allmänna investeringskontrollens särskilt byggnadspolitiken utformning. Civilförsvarsstyrelsen har för att underlätta en önskvärd samordning på detta område förordat tillsättande av ett investeringsråd i anslutning till arbetsmarknadsstyrelsen med representanter för berörda intressen. Förslaget synes mig vara uttryck för en riktig tanke. Den samordning, som åsyftas, bör emellertid kunna åvägbringas i friare former än civilförsvarsstyrelsen tänkt sig. Samråd mellan berörda myndigheter och organisationer bör ske både centralt och på det lokala planet. Jag utgår från att civilförsvarsmyndigheterna uppmärksamma det samordningsbehov som här föreligger.

Jag övergår härefter till frågan om fredsanvändningens betydelse för beräkandet av statsbidraget. Den totala kostnaden för anläggande av fullträffskyddsrum, inberäknat den merkostnad som betingas av att skyddsrummet utföres för freds-användning, skall enligt utredningens förslag minskas med det kapitaliserade freds-användningsvärdet. Tanken är, att skyddsrummets huvudman skall stå för insatsen av det kapital som är räntebärande. Statsbidrag skall beräknas allenast på de överskjutande kostnaderna. Jag finner detta resonemang riktigt och kan sålunda icke ansluta mig till den mening som framförts vid remissbehandlingen, nämligen att statsbidrag borde beräknas å anläggningskostnaden utan frånräknande av freds-användningsvärde. Det är visserligen sannolikt att man då skulle kunna påräkna större intresse från kommunernas sida att anlägga fullträffskyddsrum, men med ett sådant beräkningssätt lär det lätteligen kunna hända att statsbidraget kom att överstiga den icke räntabla delen av anläggningskostnaden. Detta vore icke rimligt. Redan f. n. gäller för övrigt att statsbidraget icke får beräknas på högre belopp än det, vartill kostnaden skäligen kan skattas.

Ett antagande av skyddsrumsutredningens förslag på denna punkt förut-

sätter emellertid att beräkningen av freds användningsvärdet sker på ett riktigt sätt. Man har därvid att räkna med många osäkra faktorer: möjligheterna att kontinuerligt ha utrymmet uthyrt, den inverkan därpå och på hyrans storlek, som villkoret att lokalerna omedelbart måste utrymmas vid civilförsvarsberedskap måste ha, fluktuationer på hyresmarknaden i allmänhet, underhållskostnader och risken för uteblivna intäkter då utrymmet i skärpt läge måste tagas i anspråk för skyddsändamål. Utredningen förordar att freds användningsvärdet bestämmas efter den beräknade minsta inkomsten av användning och förutsätter alltså individuell beräkning för varje skyddsrum. Häremot står statskontorets uppfattning att man — för att undvika att skyddsrummets huvudman genom att pressa ned det kapitaliserade nyttovärdet får oskäligt högt statsbidrag — till grund för bestämmande av freds användningsvärde bör lägga vissa normalprocentsatser samt att lägre freds användningsvärde skulle kunna medgivnas blott efter Kungl. Maj:ts godkännande. Vid övervägande av detta spörsmål har jag funnit att skyddsrumsutredningens lösning principiellt är att föredraga. Förhållandena måste vara mycket skiftande. Om icke normalprocentsatsen sättes lågt, vilket statskontoret ej avsett, är det troligt att lägre freds användningsvärde skulle påyrkas hos Kungl. Maj:t i ett ganska stort antal fall. Freds användningsvärdet kommer sannolikt någon gång under speciella förhållanden att visa sig vara obetydligt. Vid värdets bestämmande efter utredningens riktlinjer kan man lättare nå ett rättvist resultat. Givet är att myndigheterna så småningom komma fram till fasta normer för beräkning av statsbidrag då det gäller likartade skyddsrum med enahanda freds användning. Men därifrån och till de av statskontoret föreslagna generella beräkningsgrunderna är steget långt. Enligt min mening bör freds användningsvärdet i stället med tanke på alla ovissa faktorer beräknas synnerligen försiktigt. Resultatet skulle eljest sannolikt bli att kommunerna allmänt finge svara för större del av nettokostnaderna än som kan anses skäligt. Med det anförda vill jag emellertid icke ha sagt att jag utan vidare accepterar tanken att man skall taga hänsyn blott till den freds användning som *med säkerhet* kan beräknas vid planerandet av skyddsrummet. Inom vissa gränser måste man nog räkna med ytterligare freds användningsvärde.

En betydelsefull fråga är spörsmålet om konsekvenserna av att ett skyddsrum, för vilket vid anläggandet ett kanske avsevärt freds användningsvärde beräknats, måste tagas i anspråk för sitt egentliga ändamål. Klart är att detta måste kunna ske med kort varsel. Har skyddsrummet anordnats av enskild torde denne härvid knappast ha rätt till ersättning enligt civilförsvarslagens regler om gottgörelse, då egendom tages i anspråk med förfoganderätt. Här är nämligen fråga om sådana skyddsrum, som inrättats på grund av denna lags bestämmelser och ingå i organisationsplanerna. Det allmännas rätt att, då så erfordras, utan vidare taga skyddsrummen i besittning synes i dessa fall vara konstituerad redan i och med det att

den enskilde berättigats att med bidrag från det allmänna anlägga skyddsrummet, som eljest skulle ha byggts av kommunen, eventuellt efter förfarande enligt civilförsvarens förfoganderegler. Det synes mig emellertid i och för sig vara rimligt att den enskilde, då han måste avstå från att utnyttja lokalerna, gottgöres i varje fall för de kostnader han kan ha för förräntning av det av honom i skyddsrummet nedlagda kapitalet. En annan ordning skulle sannolikt avhålla många enskilda från att engagera sig i skyddsrummbyggnad. Jag är emellertid ej beredd att i detta sammanhang taga definitiv ståndpunkt till frågan. Ytterligare utredning synes vara nödvändig i denna del liksom beträffande vissa andra av utredningen behandlade spörsmål om åtgärder för att stimulera till byggande i berg. Tills vidare torde saken kunna lösas avtalsmässigt i samband med att vederbörande markägare berättigas anlägga skyddsrummet.

Den angivna frågan kan bli aktuell även för kommun, som inrättat skyddsrum och erhållit statsbidrag efter avräkning för freds användningsvärde. Det är tänkbart att kommunen i sådant fall, om anläggningen måste tagas i anspråk för skyddsändamål, bör erhålla ersättning av statsmedel för sina räntekostnader efter samma grunder som gälla för statsbidrag i allmänhet. Även denna fråga torde emellertid böra ytterligare utredas innan statsmakterna taga definitiv ståndpunkt till densamma. Jag vill i detta sammanhang erinra om nödvändigheten av att uthyrning av fullträffskyddsrum sker under villkor att anläggningen i ett beredskapsläge omedelbart skall utrymmas.

Vad härefter angår frågan om statsbidragets beräkning så har skyddsrumsutredningen föreslagit, att som utgångspunkt skall tagas totala anläggningskostnaden. Härifrån skulle dragas värdet av freds användningen. Å återstående belopp skulle kommunen få statsbidrag med tre fjärdedelar. Liksom nu skulle möjlighet finnas till statsbidrag med högre belopp, om särskilda skäl föranleda därtill. Av influtna fastighetsägarbidrag skulle kommunen i efterhand till statsverket redovisa andel som motsvarade statsbidraget.

Denna principiella lösning har i allmänhet godtagits av de remissinstanser som gått in på denna fråga. Statskontoret hävdar dock att man för att förenkla proceduren skulle från anläggningskostnaden draga av ej blott freds användningsvärdet utan även 70 procent av det belopp som kunde beräknas flyta in från fastighetsägare. En sådan ordning torde emellertid vara svår att tillämpa med de riktlinjer för fastighetsägarnas bidragsplikt, som förordats i det föregående. Det torde vara praktiskt taget omöjligt att vid planerande av ett för civilbefolkningen avsett skyddsrum ens tillnärmelsevis beräkna hur mycket som kommer att flyta in från fastighetsägare. Full rättvisa nås endast om kommunerna ha att redovisa statens andel i fastighetsägarbidragen allteftersom bidragen inflyta. Jag ansluter mig därför på denna punkt till utredningen.

Bestämmandet av vilken andel av det allmännas kostnader som skall falla på statsverket är en avvägningsfråga. F. n. gäller att statsbidrag som regel utgår med $\frac{2}{3}$ av den kostnad som kommun fått vidkännas för allmänna skyddsrum. I särskilda fall kan högre statsbidrag utgå. Av den föregående framställningen framgår, att kommunernas skyldighet att anordna skyddsrum avses skola väsentligen utvidgas. Med hänsyn härtill kunde det synas vara anledning att såsom utredningen förordat höja statsverkets andel något. Såsom jag förut antytt måste man emellertid beakta, att inrättandet av fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen ur skyddssynpunkt innebär en fördel för kommunen. Utnyttjas möjligheterna till nyttig fredsansvändning väl, minskas den del av kapitalinsatsen, som ej är räntebärande. Det är kommunerna som bäst kunna överblicka möjligheterna till fredsansvändning och tillvarataga dem. Det är därför av stor betydelse att kommunerna icke svara för en alltför liten del av det investerade belopp, som sålunda ej ger någon avkastning. På grund härav anser jag mig böra förorda civilförsvarsstyrelsens linje, enligt vilken statsbidraget liksom f. n. skall utgöra $\frac{2}{3}$ av detta belopp och kommunandelen i den icke räntebärande kapitalinsatsen sålunda utgöra $\frac{1}{3}$. Det bör framhållas, att skillnaden mellan denna linje och skyddsrumsutredningens icke är stor — det rör sig blott om $\frac{1}{12}$ av nyssnämnda insats. För kommunernas del innebär det alltså en förhållandevis ringa merbelastning utöver vad som skulle vara fallet om utredningens förslag godtoges. Jag vill vidare understryka att efter förstatligandet av civilförsvarets administration 1948 skyldigheten att svara för en del av kostnaderna för de allmänna skyddsrummen är den enda väsentliga ekonomiska skyldighet med avseende å civilförsvaret, som alltjämt ligger kvar på kommunerna. Det synes då icke finnas skäl att generellt minska denna andel.

Bestämmelsen i 48 § civilförsvarslagen, som för särskilda fall medger högre statsbidrag än det normala, bör emellertid enligt min mening bibehållas oförändrad. Det bör nämligen finnas möjlighet att då kostnaderna för visst skyddsrum eller viss typ av skyddsrum beräknas bliva särskilt höga från fall till fall medgiva högre statsbidrag än $\frac{2}{3}$ av nettokostnaden. Några remissinstanser ha påpekat att det förhållandet att betongskyddsrum vore väsentligt dyrare än bergskyddsrum generellt motiverade högre statsbidrag för betongskyddsrum. En särskild regel därom synes dock ej erforderlig, då dylika fall på rättvist sätt kunna regleras genom tillämpning av 48 §.

Vad jag nu anfört har företrädesvis tagit sikte på det fall, att allmänt skyddsrum anordnas såsom fullträffskyddsrum. I den mån ett allmänt skyddsrum av normalt typ har fredsansvändningsvärde bör givetvis detta värde frånräknas före bestämmandet av statsbidrag enligt de nyss förordade normerna. Statsbidraget bör även här alltjämt utgöra $\frac{2}{3}$ av nettokostnaderna.

I närmast föregående avsnitt har framhållits att enskild fastighetsägare bör ha möjlighet att efter särskild prövning övertaga ansvaret för inrättandet av ett fullträffsäkert skyddsrum. Det har satts i fråga att kommunen i ett sådant fall icke alls skulle delta i kostnaderna för skyddsrummet. Jag kan icke dela denna uppfattning. Om ansvaret för anordnande av fullträffskyddsrum överlämnas till enskild person, får denne rätt att i fredstid oinskränkt utnyttja utrymmet. Det är således freds användningen som här är det väsentliga. Kommunen blir befriad från besväret att anlägga skyddsrummet och undgår därjämte den ekonomiska risk som freds användningen alltid måste föra med sig. Kommunen behöver icke heller investera medel för freds användning. Det kan därför vara till fördel för kommunen om en enskild vill påtaga sig att inrätta fullträffskyddsrum. Det synes alltså ej finnas skäl för att kostnaderna utöver freds användningsvärde i ifrågavarande fall skulle fördelas annorlunda än om kommunen i egen regi anordnar fullträffskyddsrum.

IV. Specialmotivering.

I enlighet med de riktlinjer, som angivits i det föregående, har inom inrikesdepartementet upprättats förslag till lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536). I förslaget ha även upptagits vissa ändringar i och tillägg till civilförsvarslagen, vilka påkallats av *civilförsvarsstyrelsen* i skrivelse den 18 januari 1951. Över nämnda skrivelse har överståthållarämbetet efter hörande av civilförsvarschefen i Stockholm avgivit yttrande.

I det följande skall det inom inrikesdepartementet upprättade förslaget behandlas paragrafvis. Härvid skall även beröras vissa av skyddsrumsutredningen väckta frågor av mera speciell karaktär, som icke synas böra föranleda ändring i lagen.

6 §.

Civilförsvarschef och ställföreträdare för denne utses enligt andra stycket i denna paragraf av länsstyrelse.

Civilförsvarsstyrelsen anför i sin skrivelse den 18 januari 1951.

1950 års riksdag biföll ett i samma års statsverksproposition framlagt förslag om att för uppdraget såsom civilförsvarschef i Stockholms civilförsvarsområde på personalförteckningen för personalen inom civilförsvarsområdenas administration skulle upptagas en tjänst i lönegrad Ce 33, att inrättas från och med den dag, då den nuvarande befattningshavaren avginge. Då denna tjänst bör tillsättas av Kungl. Maj:t, synes en ändring av 6 § andra stycket civilförsvarslagen vara erforderlig. Civilförsvarsstyrelsen vill därför föreslå, att 6 § andra stycket civilförsvarslagen avfattas på följande sätt: »Civilförsvarschef och ställföreträdare utses, där ej Konungen för visst fall annorlunda bestämmer, av länsstyrelsen.»

Överståthållarämbetet har intet att erinra mot civilförsvarsstyrelsens förslag. *Civilförsvarschefen i Stockholm* anser att ändringen även bör avse entledigande av civilförsvarschef.

Departementschefen.

På de av civilförsvarsstyrelsen anförda skälen tillstyrkes styrelsens förslag till ändring av 6 § andra stycket. Någon anledning att, såsom ifrågasatts, i lagen reglera vem som skall entlediga civilförsvarschef torde ej föreligga.

18 §.

Enligt 37 § civilförsvarskungörelsen åligger det den, som är inskriven i allmänna civilförsvaret, att vid ombyte av bostad ofördröjligen göra anmälan om sin nya adress hos civilförsvarschefen. Underlåtenhet att fullgöra detta åliggande är emellertid icke straffbelagd.

Civilförsvarsstyrelsen föreslår i sin skrivelse den 18 januari 1951, att bestämmelsen utbrytes ur civilförsvarskungörelsen och införes i lagen samt att en bestämmelse om straff vid underlåtenhet att efterkomma anmälningsskyldighet även intages i lagen. Till motivering anföres.

Enligt vad civilförsvarsstyrelsen erfarit av länsstyrelserna förekommer det i stor utsträckning, att den sålunda stadgade anmälningsskyldigheten icke iakttages. Detta förhållande vållar civilförsvaret stort ohägn och är betänkligt ur allmän beredskapssynpunkt. Ett stävjande, åtminstone i viss grad, av underlåtenheten torde kunna ske därigenom att myndigheterna erhålla möjlighet att beivra densamma liksom fallet är inom det militära vid motsvarande underlåtenhet (jämför 37 § värnpliktslagen).

Överståthållarämbetet tillstyrker förslaget och föreslår att även bestämmelsen i 39 § sista stycket civilförsvarskungörelsen om skyldighet för i verksskydd och hemsskydd inskrivna att vid ombyte av anställning resp. bostad underrätta civilförsvarschefen därom överföres till lagen och att underlåtenhet att fullgöra underrättelseskyldigheten straffbelägges. *Civilförsvarschefen i Stockholm* upplyser att inom Stockholms civilförsvarsområde högst 50 procent av i civilförsvaret inskriven personal gör adressanmälan vid ombyte av bostad.

Departementschefen.

Ur beredskapssynpunkt är det betydelsefullt, att civilförsvarschef snabbt kan inkalla personalen inom allmänna civilförsvaret. Detta försvåras avsevärt om färska adresser på denna personal icke äro tillgängliga. Föreskriften i civilförsvarskungörelsen om adressanmälan vid ombyte av bostad synes icke efterlevas. Jag kan därför tillstyrka civilförsvarsstyrelsens förslag att ifrågavarande föreskrift överföres till lagen och att underlåten adressanmälan beläggas med straff. Däremot kan jag icke biträda överståthållarämbetets förslag att vidtaga motsvarande åtgärder beträffande anmälningsskyldigheten.

skyldigheten för i det särskilda civilförsvaret inskrivna. Då den lokala ledningen i allmänhet torde ha sådan personlig kontakt med de olika inskrivna, att den även utan anmälan får vetskap om flyttningen, lär en lagbestämmelse av föreslagen innebörd icke vara nödvändig för att göra verk och hemskyddets beredskap effektiv.

Den ifrågavarande bestämmelsen i 37 § civilförsvarskungörelsen torde lämpligen böra upptagas i ett nytt andra moment i lagens 18 §. Straffbestämmelsen behandlas under 89 §.

22—23 §§.

I nu gällande utformning innehålla dessa paragrafer bestämmelser om allmänna skyddsrum. I fråga om innehållet i dessa bestämmelser hänvisas till lagtexten och till den redogörelse som förut lämnats (s. 16). Här må endast nämnas att enligt 22 § tredje stycket skall i organisationsplanen bestämmas, i vilken omfattning allmänna skyddsrum skola finnas. Enligt 10 § i lagen fastställs organisationsplan av länsstyrelsen. Civilförsvarsstyrelsen kan emellertid med stöd av 23 § tredje stycket civilförsvarskungörelsen föreskriva, att organisationsplan i visst eller vissa hänseenden skall underställas styrelsen för godkännande.

Bestämmelser om enskilda skyddsrum finnas f. n. i 24—27 §§ civilförsvarslagen. Vissa i 24 § 1 mom. angivna anläggningar skola inom område eller å plats, där enligt organisationsplanen särskilt civilförsvaret skall vara organiserat, förses med enskilt skyddsrum.

Skyddsrumsutredningen. I utredningens förslag skiljes icke längre mellan allmänna och enskilda skyddsrum. Det bör enligt förslaget ankomma på Kungl. Maj:t att med hänsyn till orternas mer eller mindre utsatta läge pröva, om överhuvudtaget skyddsrum skola finnas. Bestämmelse härom har upptagits i 22 § första stycket utredningens lagförslag. Förut har nämnts efter vilka riktlinjer enligt utredningens mening Kungl. Maj:ts prövning bör ske. Utredningen framhåller, att prövning kan avse att bestämma, om skyddsrum skola finnas för såväl civilbefolkningen som det allmänna civilförsvaret eller för endast det sistnämnda. Utredningen fortsätter.

Den omfattning, vari skyddsrum skola finnas inom orterna, anges i organisationsplanerna för det sammantagna skyddsbehovet. Av planerna skall också framgå av vilken beskaffenhet skyddsrummen skola vara och beträffande fullträffskyddsrum var de skola vara belägna. Organisationsplanerna förutsättas i dessa delar bli underställda civilförsvarsstyrelsen.

Enligt 23 § utredningens lagförslag skall skyddsrum vara anordnat såsom fullträffskyddsrum eller husskyddsrum. Paragrafen upptager närmare bestämmelser om dessa båda skyddsrumstypers beskaffenhet, vilka i huvudsak redovisats i det föregående under II. Den motsvarar 23 och 26 §§ gällande lag.

Utredningen föreslår att i en 25 § införas bestämmelser om det antal personer, för vilka fullträffskyddsrummen skola inredas. Vid anordnande av sådana skyddsrum skall enligt paragrafens första stycke iakttagas, att skyddsrum inom område av huvudsakligen bostadskaraktär tillfälligt skall kunna hysa så många personer, som beräknas under fred i allmänhet vistas inom det område för vilket skyddsrummet är avsett, samt att skyddsrum inom område av annan karaktär tillfälligt skall kunna hysa så många personer, som kunna antagas under krig i allmänhet samtidigt besöka eller vara sysselsatta eller bosatta eller eljest vistas inom det område för vilket skyddsrummet är avsett. Paragrafens andra stycke stadgar, att fullträffskyddsrum i övrigt skall inrättas på sådant sätt, att varaktiga uppehållsplatser kunna iordningställas för så många personer, som kunna antagas under krig kvarstanna inom det område för vilket skyddsrummet är avsett.

Remissyttrandena.

Frågorna om hos vem rätten bör ligga att bestämma var skyddsrum skola finnas samt om detaljplanläggningen av skyddsrummsbyggandet ha berörts i flera yttranden. *Länsstyrelsen i Hallands län* vänder sig mot att kommittéförslaget beträffande den omfattning, vari skyddsrum skola finnas inom området, hänvisar till organisationsplanen. *Länsstyrelsen* anser att de nu gällande bestämmelserna i detta avseende äro mera vägledande för den, som av lagen söker kunskap om skyldighet att anordna skyddsrum.

Länsstyrelsen i Gotlands län föreslår, att Kungl. Maj:ts bestämmanderätt i fråga om skyddsrummsbyggandets omfattning endast skall avse de fullträffsäkra skyddsrummen och att eljest skyddsrum skola anordnas inom område och å plats, där enligt organisationsplanen särskilt civilförsvaret skall vara organiserat. *Civilförsvarschefen i Katrineholm* anser att organisationsplanen bör upptaga de områden, där skyddsrum skola finnas, samt vidare uppgift om skyddsrummen skola vara fullträffsäkra eller icke men att planen i sistnämnda del bör fastställas av Kungl. Maj:t.

Flera remissinstanser bl. a. *järnvägsstyrelsen* och *telegrafstyrelsen* ha anført synpunkter på planläggningen i detalj av skyddsrummsbyggandet och på tillkomsten av organisationsplanens bestämmelser härutinnan.

Rikshemvärnschefen föreslår sådan ändring av 22 §, att därav uttryckligen framgår att skyddsrummen äro avsedda även för hemvärdet. Bestämmelsen om att skyddsrum skola finnas åt dem, som omhändertagas vid av allmänna civilförsvaret *anordnad* anstalt, borde ändras till att avse av allmänna civilförsvaret *utnyttjad* anstalt. Till motivering härför anföres bl. a.

En samförläggning av hemvärdet till vissa skyddsrum skulle i vissa orter och under vissa lägen bättre tillgodose de krav på beredskap m. m., som hemvärdets uppgifter medföra. En dylik anordning behöver icke rubba principen att hemvärnsmännen i största möjliga utsträckning skola kunna

fullgöra sitt civila arbete. Den förutsätter emellertid att vid skyddsrumssystemets planering och utbyggnad hänsyn även tages till hemvärnets speciella uppgifter och behov, vilket nödvändiggör en samverkan med vederbörande militära myndigheter (närmast fobef).

Hemvärdet är för sin sjukvård i viss utsträckning hänvisat till civilförsvarets sjukvårdsorgan. I personalbesparande syfte är en ytterligare samordning av hemvärnets och civilförsvarets sjukvård under planläggning. Denna samordning innebär bl. a. att på sina håll civilförsvaret då så erfordras och är möjligt även skall kunna utnyttja hemvärnets egna sjukvårdsorgan.

Överbefälhavaren anser att hemvärnschefens förslag bör uppmärksammas, då skyddsrummet behovet i krig beräknas.

Departementschefen.

Tidigare har förordats, att den nuvarande termen »allmänt skyddsrum» skall bibehållas såsom en sammanfattande beteckning för följande tre olika kategorier skyddsrum 1) skyddsrummet för det allmänna civilförsvaret och för dem som omhändertagas vid civilförsvarets anstalter; 2) skyddsrummet för vägfärdande och andra som uppehålla sig på allmän plats de s. k. offentliga skyddsrummen; samt 3) de fullträffsäkra skyddsrummen för civilbefolkningen.

Någon klar gräns mellan dessa olika kategorier finns icke. Så är det t. ex. självfallet intet som hindrar att ett skyddsrum för civilbefolkningen till en del avses och inredes för det allmänna civilförsvaret. Några särskilda skyddsrum för trafikanter (offentliga skyddsrum) förutses ej i utredningens förslag. Utredningen torde mena, att trafikanternas skyddsbehov skall tillgodose genom de fullträffsäkra skyddsrummen för civilbefolkningen. I den mån sådana inrättas kommer detta också att bli fallet. I övrigt kommer det emellertid alltjämt att finnas behov av skyddsrum för trafikanter och jag har också redan förut uttalat mig för att dessa skyddsrum skola anordnas även i fortsättningen i mån av behov, lämpligen i de orter, som skola förses med skyddsrum för det allmänna civilförsvaret.

Utredningen har föreslagit att sådana skyddsrum även då de icke göras fullträffsäkra, skola anordnas endast inom områden, som bestämmas av Konungen, och tänkt sig att Kungl. Maj:t efter en behovsprövning skulle fastställa var skyddsrum överhuvud skola finnas. Av vad jag anfört under II i det föregående framgår, att jag icke kunnat ansluta mig till detta förslag i fråga om de enskilda skyddsrummen och att sådana enligt min mening även i fortsättningen i princip skola finnas på varje ort med särskilt civilförsvaret. I likhet med ett par länsstyrelser anser jag det icke heller påkallat att kräva Kungl. Maj:t prövning av frågan, inom vilka orter sådana skyddsrum för det allmänna civilförsvaret böra finnas, som icke skola vara fullträffsäkra. Det avgörande är självfallet om orten behöver ett allmänt civilförsvaret. Detta torde bäst kunna bestämmas på samma sätt som f. n.,

d. v. s. genom att i lagen uppräknas vissa kategorier av platser — städer, köpingar etc. — där i mån av behov skola finnas dylika skyddsrum och att sedan den närmare omfattningen angives i organisationsplanen. 22 § första stycket har därför i departementsförslaget bibehållits i stort sett oförändrad. De jämkningar som skett betingas av ändringar i civilförsvarets organisation. »Hjälpplats» har sålunda utbytt mot »förbandsplats» och på yrkande av hemvärnschefen ha de allmänna skyddsrummen förklarats vara avsedda även för sådana fall, då det allmänna civilförsvaret icke själv anordnat t. ex. den förbandsplats, varom fråga är, utan endast använder en av hemvärdet anordnad förbandsplats.

Fullträffsäkra allmänna skyddsrum böra däremot enligt vad jag tidigare uttalat endast anordnas inom områden, som Konungen bestämmer, och i avsnittet II har jag med sikte närmast på skyddsrummen för civilbefolkningen angivit var sådana skyddsrum i första hand böra inrättas. I lagtexten synes böra markeras, för vilka dessa skyddsrum äro avsedda. Ifrågasvarande befolkningskategorier torde lämpligen kunna angivas som »hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden». Det karakteristiska för dessa skyddsrum i förhållande till de enskilda skyddsrummen är nämligen att de äro avsedda icke endast för invånarna i en viss byggnad, de arbetande i en viss anläggning eller de besökande i en samlingslokal utan även för trafikanter och andra som kunna antagas befinna sig inom upptagningsområdet vid flyglarm. Avgränsningen mot de enskilda skyddsrummen, vilka ju kunna anordnas gemensamt för flera byggnader och i anslutning till hamnar, järnvägsstationer och anstalter kunna bli stora, kan synas obestämd. Detta torde dock vara av mindre betydelse då, som nämnts, enskilda skyddsrum alltid skola anordnas i orter med särskilt civilförsvaret och en befrielse från skyldighet att inrätta dylika inom områden med fullträffsäkra skyddsrum, regelmässigt avses skola förknippas med ett åläggande att utgiva fastighetsägarbidrag. Och skyldigheten att i visst fall anordna fullträffsäkert skyddsrum kan alltid i sista hand underställas Kungl. Maj:ts prövning genom besvär över beslutet om fastställande av organisationsplan.

Såsom redan tidigare fastslagits bör nämligen den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas, liksom hittills bestämmas i organisationsplanen. Där torde även få angivas dessa skyddsrumms beskaffenhet och ungefärliga belägenhet. Bestämmelser härom ha upptagits i 22 § fjärde stycket. De i olika remissvar framförda önskemålen om medverkan i detaljplanläggningen av skyddsrummbyggnaderna och vid upprättande av organisationsplaner i ifrågasvarande del torde, i den mån de äro befogade, få beaktas genom tillämpningsföreskrifter. Jag erinrar om att civilförsvarkungörelsen innehåller ett särskilt kapitel om organisationsplaner.

Vid organisationsplanens upprättande måste givetvis beaktas vad Kungl. Maj:t föreskrivit om anordnande av fullträffsäkra allmänna skyddsrum

inom vissa områden. Av skäl som angivits i den allmänna motiveringen innebär en sådan föreskrift emellertid icke, att fullträffsäkra skyddsrum skola inrättas för hela det behov som kan föreligga inom området. I fråga om skyddsrum för allmänna civilförsvaret och för trafikanter har i lagtexten särskilt angivits att fullträffsäkra dylika skyddsrum endast skola anordnas i den mån Konungen bestämmer.

Beträffande de allmänna skyddsrummens beskaffenhet måste i organisationsplanen i första hand angivas om skyddsrummet skall vara fullträffsäkert eller anordnas som normalskyddsrum. Den närmare innebörden härav angives i 23 §, som icke torde fordra särskild kommentar utöver vad som anförts i den allmänna motiveringen. Jag vill dock framhålla, att då i enlighet med utredningens förslag fastslagits, att fullträffsäkert skyddsrum skall skydda *dels* mot omedelbar träffverkan av de bomb- och projektiltyper, vilka vid storanfall med massinsats antagas komma till användning, *dels* mot övriga verkningar av alla slag av bomber och projektiler, icke avsetts något annat än att allmänt karakterisera denna skyddsrumstyp. Ett under alla förhållanden fullkomligt skydd torde icke gå att åstadkomma i praktiken i varje fall icke då det gäller betongrum.

Till skyddsrummens beskaffenhet hör även storleken, närmast antalet personer, för vilka skyddsrummet är avsett. Detta bör liksom skyddsrummets upptagningsområde angivas i organisationsplanen. På skäl, som angivits i den allmänna motiveringen, torde däremot några bestämmelser härutinnan icke böra införas i lagen. Departementsförslaget innehåller därför ingen motsvarighet till 25 § i utredningens förslag. Självfallet bör ett skyddsrum för civilbefolkningen icke göras mindre än att det kan åtminstone tillfälligt hysa så många personer, som kunna antagas under krig i allmänhet vistas inom upptagningsområdet.

Vad angår hemvärnschefens förslag att i lagen särskilt skall angivas, att skyddsrummen för det allmänna civilförsvaret även skola inrättas för hemvärdet eller att särskilda allmänna skyddsrum skola anordnas för hemvärdet, kan jag icke biträda detta. I den mån särskilda skyddsrumsförläggningar av hemvärdet anses nödvändiga av militära skäl, torde sådana få anordnas i militär regi.

24 §.

Första momentet av denna paragraf innehåller bestämmelser om var enskilda skyddsrum skola finnas, varvid de olika anläggningar och byggnader, som skola förses med sådana skyddsrum, uppräknats under fem punkter. Punkt 2 avser byggnad med mer än två våningar, som till väsentlig del är avsedd till bostad eller till kontors- eller affärslokal. Punkt 5 avser »annan anläggning eller byggnad inom vilken människor bo eller eljest vanligen vistas, såframt länsstyrelsen finner skyddsrum erforderligt med hänsyn till anläggningens eller byggnadens beskaffenhet och läge». Med

6 — Bihang till riksdagens protokoll 1951. 1 saml. Nr 176.

stöd av denna punkt ha länsstyrelserna bl. a. föreskrivit att vissa byggnader med mindre än tre våningar skola förses med skyddsrum. I beslut den 10 maj 1946 har Kungl. Maj:t för att åvägabringa likformighet mellan dessa lokala bestämmelser förklarat hinder icke möta för länsstyrelserna att förordna att skyldigheten att ordna enskilda skyddsrum i byggnader med mindre än tre våningar t. v. begränsades till byggnader, innehållande minst 12 eldstäder fördelade på minst tre bostadslägenheter.

I övrigt hänvisas beträffande momentets innehåll till lagtexten och framställningen s. 16.

Skyddsrumsutredningen. 24 § i utredningsförslaget innehåller en uppräknin-
g av de anläggningar och byggnader, som skola förses med eller ha till-
gång till skyddsrum. I anslutning till förslag av 1945 års civilförsvarsut-
redning förordas härvid ändring i följande tre hänseenden: 1) Punkt 2,
som avser industriell anläggning vid vilken i regel minst 25 personer sam-
tidigt äro sysselsatta, utökas med anläggning »av mindre beskaffenhet»,
därest densamma genom sitt läge ingår i grupp av anläggningar inom vil-
ken i regel minst 25 personer äro sysselsatta; 2) Punkt 4 ändras till att
avse »byggnad med en sammanlagd lägenhetsyta av minst 360 kvadrat-
meter som till väsentlig del är avsedd till bostad eller till kontors- eller
affärslokal»; 3) som en komplettering till punkt 4 upptages i ett andra
stycke föreskriften, att sammanhängande radhusbebyggelse anses såsom
en byggnad.

Remissyttrandena. Vid remissbehandlingen har särskilt ändringen i punkt
4) uppmärksamrats. *Flera länsstyrelser, några civilförsvarshefer, civilför-
svarsingenjörernas förening* m. fl. anse den i punkten angivna undre grän-
sen för anordnande av skyddsrum för hög. Det framhålls att gränsdrag-
ningen skulle innebära att endast ett relativt fåtal byggnader utom i de
större städerna skulle bli försedda med skyddsrum. I flera av yttrandena
föreslås att som norm i stället anges att byggnaden innehåller minst 12
eldstäder, fördelade på minst tre bostadslägenheter, vilket uppgives mot-
svara nuvarande praxis, tillkommen på grund av föreskrifter med stöd av
punkt 5. I den mån undre gränsen anges i kvadratmeter lägenhetsyta
har som gräns föreslagits 220 m² (civilförsvarshefen i Stockholm), 250 m²
(länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län) och 275 m² (civilförsvarshefen
i Bodafors). *Länsarkitekten i Norrbottens län* anser att i stället för »lägen-
hetsyta» bör användas termen »våningsyta».

Svenska teknologföreningen kritiserar bestämmelsen, att sammanhäng-
ande radhusbebyggelse skall anses såsom en byggnad. Denna regel syntes
vara befrämjande varken för en sund utveckling av bostads- och byggnads-
former eller för skyddsrumfrågans tillfredsställande lösning. *Byggnads-
nämnden i Göteborg* anser att bestämmelsen bör så ändras att det blir ute-
slutet att ett hus betungas med skyddsrum till förmån för övriga.

Departementschefen. Enligt utredningens förslag skulle den nuvarande generella skyldigheten att inom område med särskilt civilförsvar anordna enskilda skyddsrum i vissa i 24 § uppräknade anläggningar och byggnader upphöra och i allmänhet ersättas med en skyldighet att för dessa anläggningar och byggnader erlægga ett bidrag till kostnaderna för fullträffskyddsrum. Paragrafen skulle alltså framför allt få betydelse såsom underlag för sistnämnda skyldighet. Med den av mig förordade linjen bibehåller däremot 24 § sin nuvarande uppgift att ange i vilka fastigheter enskilda skyddsrum skola anordnas.

Ett par av de punkter, under vilka dessa fastigheter uppräknas, borde enligt utredningens mening ändras. I fråga om punkt 2) har jag härvid intet att erinra mot utredningens förslag i sak. Beträffande åter punkt 4) så har detta förslag kritiserats i flera remissvar, då det upptagit en sammanlagd lägenhetsyta av 360 m² som undre gräns för att en byggnad med bostads-, kontors- eller affärslokaler skall förses med skyddsrum. Det vill också synas som om denna gräns vore alltför högt beräknad i jämförelse med den ordning som f. n. tillämpas med stöd av särskilda föreskrifter. Det synes emellertid överhuvudtaget vara svårt att få fram en norm, som är generellt användbar, om gränsen skall angivas i kvadratmeter lägenhetsyta. Med hänsyn till att bestämmelsen även avser hus med kontors- eller affärslägenheter kan jag icke heller ansluta mig till förslaget att gränsen skulle angivas i visst antal eldstäder och bostadslägenheter. Jag förordar i stället att den nuvarande regeln bibehålles. I den mån denna regel ger ett mindre tillfredsställande resultat för vissa byggnadstyper och byggnadens läge påkallar det, torde länsstyrelsen få föreskriva inrättande av skyddsrum med stöd av punkt 5. Den önskvärda enhetligheten länen emellan på detta område torde liksom hittills kunna ernås genom centralt utfärdade föreskrifter.

24 § 2 mom. torde kunna bibehållas oförändrad. I utredningens förslag finnes motsvarande regel upptagen i 26 § 1 mom. tredje stycket.

26 §.

Ändringen i denna paragraf är av formell natur och betingad av att som beteckning för de nuvarande skyddsrummen av normaltyp införes termen »normalskyddsrum».

28 §.

Denna paragraf innehåller f. n. regler om rätt för länsstyrelse att medgiva undantag från bestämmelserna om anordnande av skyddsrum. Bl. a. föreskrives, att undantag kan medgivas i den mån det kan ske utan eftergivande av skäliga anspråk på skydd mot skada av fientlig verksamhet. Detta stadgande synes även kunna utnyttjas för generella dispenser för de minst utsatta orterna bland dem, som skola ha särskilt civilförsvar. Dispensrätten har emellertid begränsats till att avse endast bestämmelserna om

anordnande av skyddsrum som normalskyddsrum. Har Kungl. Maj:t bestämt, att fullträffsäkra skyddsrum skola finnas inom visst område, bör nämligen länsstyrelsen icke kunna meddela generellt undantag härifrån. Däremot bör det vara möjligt för Kungl. Maj:t eller, efter särskilt bemyndigande, civilförsvarsstyrelsen att dispensera från föreskrifterna om fullträffsäkert skyddsrum beskaflenhet. Ett stadgande härom har upptagits i ett nytt andra stycke.

Jag har tidigare vid behandlingen av frågorna om kostnader och kostnadsfördelning förordat införande av en befogenhet för länsstyrelse att befria ägaren till en byggnad från skyldigheten att där inrätta enskilt skyddsrum. Bestämmelser härom ha upptagits i 59 § 2 mom. departementsförslaget. Förutsättningen skulle i princip vara att byggnaden låg inom upptagningsområdet för ett färdigt eller planerat fullträffsäkert skyddsrum för civilbefolkningen och husägaren skulle i stället bli skyldig att bidra till kostnaderna för detta. Denna befogenhet för länsstyrelserna bör självfallet vara primär i förhållande till dispensrätten enligt 28 § första stycket. Göres en ansökan om undantag jämlikt sistnämnda lagrum bör därför länsstyrelse undersöka, om ej befrielse kan och bör medgivas enligt 59 § 2 mom. Först om detta icke anses böra ske, bör det komma i fråga att meddela undantag enligt 28 § t. ex. från bestämmelserna om skyddsrummets beskaflenhet. Det torde få ankomma på civilförsvarsstyrelsen att utfärda anvisningar för prövningen av dessa dispensärenden.

29 §.

Enligt denna paragraf äger Konungen för särskilda fall förordna, att skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad som följer av bestämmelserna i lagens skyddsrumskapitel. Med stöd härav kan sålunda redan f. n. föreskrivas att ett skyddsrum skall göras fullträffsäkert. Såsom framgår av det förut anförda (s. 17) äger en fastighetsägare, som får ett sådant åläggande i fråga om ett enskilt skyddsrum, rätt till viss ersättning av statsmedel.

Skyddsrumsutredningen föreslår, att 29 § upphäves. En viss motsvarighet till denna paragraf utgör emellertid 59 § 3 mom. i utredningens förslag. Där stadgas, att om fullträffskyddsrum skall anordnas enbart för tillgodo-seende av skyddsbehovet vid viss anläggning eller byggnad, så är ägaren, efter Konungens förordnande pliktig att inrätta, utrusta och underhålla skyddsrummet. Statsbidrag avses skola utgå för kostnader utöver fastighetsägarbidrag och freds användningsvärde. -- Till motivering anföres.

I fall, som avses i 59 § 3 mom., huvudsakligen större industrier som ha karaktären av s. k. krigsindustri, bör skyddsrumfrågan ses såsom en industriens och det allmänna försvarets angelägenhet utan direkt samband med kommuns skyldighet att anordna skyddsrum. Så är exempelvis fallet, om skyddsrum skall finnas speciellt för viss industri och andra än i industriföretaget sysselsatta av olika skäl ej äga tillträde till skyddsrummet.

Skyddsrumskostnaden blir då en belastning, som helt sammanhänger med krigsproduktionen och som motiverar, att kostnaderna bestridas av staten till den del de icke motsvaras av fredsansvändigsvärde och fastighetsägarbidrag. Samma förfaringssätt kan också vara motiverat i andra fall, exempelvis beträffande större trafikanläggningar och i samband med sjukhusvårdens ordnande vid krig.

Departementschefen. Det torde även i fortsättningen behövas en bestämmelse, som möjliggör för Kungl. Maj:t att i särskilda fall bestämma att enskilda skyddsrum skola göras fullträffsäkra. Med hänsyn härtill har 29 § bibehållits i departementsförslaget, såvitt den avser enskilda skyddsrum, med den jämkningen att förordnande enligt paragrafen kan meddelas då skäl därtill äro. Härigenom blir det möjligt att vid t. ex. en industri- eller trafikanläggning eller ett sjukhus få ett fullträffsäkert skyddsrum till stånd mot det att staten ersätter vissa kostnader. Bestämmelsen kommer sålunda att fylla samma uppgift och får i stort sett samma sakliga innebörd som den av utredningen föreslagna regeln i 59 § 3 mom.

30 §.

Paragrafen reglerar i sin gällande lydelse skyddsrumms nyttjande under fred. I fråga om den närmare innebörden hänvisas till lagtexten.

Skyddsrumsutredningen föreslår, att bestämmelserna om fredsansvändning förenklas genom att i paragrafen endast stadgas *dels* att skyddsrum skall inrättas på sådant sätt att det om möjligt kan nyttjas under fred, *dels* att föreskrifter om skyddsrumms nyttjande under fred utfärdas av civilförsvarsstyrelsen.

Remissyttrandena. Arbetarskyddsstyrelsen förordar, med tanke på bergummen, att paragrafen kompletteras med en erinran om bestämmelsen i 8 § arbetarskyddskungörelsen, att bergverkstad eller därmed jämförlig helt under jord förlagd arbetslokal icke får inrättas utan styrelsens medgivande. *Yrkesinspektören i X distriktet* anser att föreskrifter för skyddsrumms nyttjande under fred böra utfärdas i samråd med arbetarskyddsstyrelsen och /eller vederbörande yrkesinspektör. *Brandchefen i Stockholm* ifrågasätter, om icke paragrafen borde kompletteras med en föreskrift att skyddsrum skall vara försett med lämpliga eldsläckningsanordningar.

Länsstyrelsen i Gotlands län anser det föra för långt med en i lag fastslagen skyldighet att inrätta skyddsrum för fredsansvändning och föreslår att det endast stadgas, att skyddsrum om möjligt *bör* inrättas så att det kan utnyttjas under fred.

Departementschefen. Jag har i den allmänna motiveringen i olika sammanhang understrukit vikten av att skyddsrumsinvesteringar i största möjliga utsträckning göras räntebärande genom att skyddsrummen inrättas för fredsansvändning. En allmän erinran härom har intagits i 30 §. Avfatt-

ningen har härvid på förslag av länsstyrelsen i Gotlands län uppmjukats i förhållande till vad utredningen tänkt sig.

Närmare föreskrifter om fredsanvändningen torde få utfärdas av civilförsvarsstyrelsen. I likhet med utredningen anser jag det onödigt att belasta lagen med bestämmelser om en särskild prövning för att fredsanvändning skall få ske. Att, såsom ifrågasatts, i själva lagen upptaga en hänvisning till den i administrativ ordning utfärdade arbetarskyddskungörelsen, torde ej kunna komma i fråga. Att arbetarskyddets och brandskyddets skäliga krav skola beaktas vid fredsanvändningen är självfallet liksom att civilförsvarsstyrelsen vid utarbetandet av anvisningar för fredsanvändning bör samarbeta med andra berörda myndigheter.

33 §.

Denna paragraf innehåller bestämmelser om byggnadsnämnds kontroll över att föreskrifterna om skyddsrum efterlevas. Bl. a. stadgas, att av byggnadsnämnd meddelat lov till nybyggnad i fråga om anläggning eller byggnad, som avses i 24 § 1 mom. p. 1—3, skall av nämnden underställas länsstyrelsens prövning i vad det rör skyddsrum.

Skyddsrumsutredningen förordar, att även byggnadslov i fråga om fullträffskyddsrum skall underställas. Dessutom har i utredningsförslaget gjorts vissa huvudsakligen formella jämkningar i paragrafen.

Remissyttrandena. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* anser att antingen paragrafen bör ändras så, att byggnadsnämnden har att underställa ärendet länsstyrelsens prövning innan byggnadslov lämnas, eller också en särskild anvisning bör lämnas åt nämnderna att avfatta sina beslut på sådant sätt, att sökanden får full klarhet om när byggnadslovet blir slutgiltigt. *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* gör ett liknande förslag och anför till motivering härav.

Rätt ofta förekommer, särskilt är detta fallet beträffande byggnadsnämnder i mindre tätorter, att byggnadsnämnd godtagit förslag till skyddsrum, vars planlösning eller tekniska utförande i skilda detaljer varit felaktiga eller mindre väl genomtänkta. Dessa detaljer hava under ärendets behandling hos länsstyrelsen fått rättas till för att länsstyrelsen skall kunna godkänna byggnadsloven. Enär anläggningarna ofta varit påbörjade innan rättelse kunnat ske, hava ändringarna åsamkat byggherren kostnader, som ej behövt förekomma, därest felaktigheterna varit uppmärksammade innan byggnadslov meddelats.

Civilförsvarschefen i Boden framhåller, att civilförsvarschefens möjligheter att kontrollera skyddsrumbygget måste förbättras.

Departementschefen. Jag har i huvudsak intet att erinra mot de ändringar i paragrafen, som utredningen förordat. Den av ett par länsstyrelser framförda tanken om en förhandsgranskning från länsstyrelsernas sida av de byggnadslovsärenden rörande skyddsrum, som skola underställas,

diskuterades redan vid lagens tillkomst 1944 men avvisades då med hänvisning till att länsstyrelsen var besvärsmyndighet i dessa ärenden. Med hänsyn härtill kan jag icke nu biträda förslaget om en lagändring på denna punkt. Det är emellertid önskvärt att byggnadsnämnderna i tveksamma ärenden, som röra skyddsrum, på förhand taga kontakt med vederbörande länsstyrelse så att de av länsstyrelsen i Kopparbergs län berörda olägenheterna undvikas. Ett stöd härför gives i 84 § byggnadsstadgan.

I detta sammanhang vill jag helt allmänt understryka vikten av att byggnadsnämnderna se till, att skyddsrumsbestämmelserna iakttagas. Särskilt i fråga om skyddsrum vid kroppssjukhusen har, enligt vad jag erfarit, byggnadsnämndernas kontroll varit bristfällig.

45 §.

Första momentet i denna paragraf innehåller en uppräknig av kommunernas åligganden med avseende å civilförsvaret, fördelad på åtta punkter betecknade a)—h). Bestämmelserna fingo sin nuvarande utformning 1948. Departementsförslaget innehåller vissa tillägg till punkterna a) och b), vilka i det följande komma att behandlas var för sig. Paragrafen har vidare utökats med ett tredje moment. De där upptagna bestämmelserna om redovisning av fastighetsägarbidrag överensstämmer i huvudsak med vad utredningen förordat och torde icke behöva motiveras utöver vad som anförts i det föregående under III.

1 mom. a).

Enligt denna punkt åligger det f. n. kommun att genom sina myndigheter lämna civilförsvaretschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret som ha samband med de särskilda myndigheternas verksamhetsområden. Föreskriften fanns i civilförsvarslagen i dess ursprungliga lydelse. Då 1945 års civilförvarsutredning i sitt betänkande SOU 1947: 10 föreslog att den ifrågavarande skyldigheten för kommunerna skulle kvarstå, fastän administrationen i övrigt förstatligades, framhöll utredningen att skyldigheten borde utnyttjas i större utsträckning än vad hittills varit fallet. Utredningen tillade.

Sålunda bör exempelvis byggnadsteknisk expertis inom städernas byggnadsväsende kunna anlitas för liknande frågor inom civilförsvaret samt statistiska utredningar anförtros därför lämpade kommunala organ. Den speciella planläggningen inom sådana tjänstegrenar, som uppbyggas kring kommunala kårer, torde likaledes böra ske under medverkan av motsvarande kommunala förvaltningar. Biträde av här avsett slag torde liksom hittills böra lämnas utan kostnad för statsverket.

Då det på grundval av civilförvarsutredningens betänkande utarbetade förslaget till ändringar i civilförsvarslagen anmäldes för remiss till lagrådet, uttalade jag på denna punkt, att jag icke fann det oskäligt att de normalt fungerande kommunala organen ålades i viss mån vidgade skyldigheter att medverka vid lösandet av civilförsvarets uppgifter samt att jag

därför anslöt mig till vad utredningen föreslagit. Det kommunala organet borde emellertid icke vara skyldigt att biträda i andra ärenden än sådana som enligt organisationsplanen hänföra sig antingen enbart till den egna kommunen eller till denna jämte annan eller andra kommuner. Riksdagen gjorde ingen erinran mot detta uttalande.

Ändringsförslag. Med anledning av en framställning från civilförsvarsstyrelsen om anslag till inköp från de kommunala myndigheterna av ritningar över nybyggnader, som behövdes för att efter bombskador kunna snabbt lokalisera skyddsrum, källargångar m. m., uttalade jag i årets statsverksproposition (XI ht s. 380 p. 199) att medel icke borde anvisas för detta ändamål, då det syntes självfallet att kommunen borde kostnadsfritt tillhandahålla dessa ritningar. Jag framhöll vidare att lagen borde förtydligas på denna punkt.

Civilförsvarsstyrelsen har i skrivelsen den 18 januari 1951 uttalat att den ansåge att en sådan ändring vore mycket värdefull. Bestämmelsen borde avse även andra fastigheter än nybyggnader, i den mån civilförsvarschefen icke har ritningar däröver och dessa ritningar äro av betydelse för ledningen av civilförsvaret. Styrelsen föreslår, att 45 § 1 mom. a) utformas så, att avsedda skyldigheter inbegripas i lagtexten.

I yttrande över skrivelsen har *överståthållarämbetet* tillstyrkt den föreslagna ändringen med tillägg att vid densamma torde beaktas vad civilförsvarschefen i Stockholm anfört i ärendet. Här åsyftas följande uttalande av denne.

Ett förtydligande av kommuns skyldighet att lämna civilförsvarschef biträde bör icke inskränka sig till att omfatta ett påpekande av skyldigheten att tillhandahålla omnämnda ritningar. Reglering av ett dylikt specialfall synes kunna medföra motsatt effekt än den avsedda. I stället bör i 45 § 1 mom. a) intagas ett allmänt stadgande om kommuns skyldighet att verkställa utredningar, överlämna ritningar och annat material samt i övrigt lämna civilförsvarschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret, som hava samband med de särskilda myndigheternas verksamhetsområden.

Departementschefen. Av vad som förekommit vid tillkomsten 1948 av de nu gällande bestämmelserna om kommunernas åligganden med avseende å civilförsvaret framgår enligt min mening otvetydigt att statsmakterna velat giva föreskrifterna under 1 mom. a) i 45 § en vidsträckt innebörd. Jag vill särskilt understryka vad civilförsvarsutredningen i sin utan erinran lämnade exemplifiering anfört om att vissa utredningar borde anförtros åt därför lämpade kommunala organ och att den speciella planläggningen inom sådana tjänstegrenar, som uppbyggas kring kommunala kårer, torde ske under medverkan av motsvarande kommunala förvaltningar, allt utan kostnad för statsverket. Som exempel på dylika tjänstegrenar kan nämnas ordnings- och bevakningstjänsten samt brandtjänsten, vilka ju äro uppbyggda kring de kommunala polis- och brandkårerna. Här

äro de berörda kommunala organen sålunda skyldiga att biträda civilförsvarschefen. Uttalandet torde emellertid kunna givas en mera generell innebörd och innefatta alla kommunala organ med fredsmässiga uppgifter av betydelse för civilförsvaret. Även den nu aktuella frågan om skyldighet för kommun att tillhandahålla vissa för civilförsvaret erforderliga ritningar och liknande material skulle härigenom lösas. Emellertid synes det i klarhetens intresse lämpligt att sistnämnda skyldighet uttryckligen fastslås i lagen. Härvid bör dock angivas att det endast är fråga om ett exempel. 45 § 1 mom. a) har i departementsförslaget kompletterats i enlighet härmed.

1 mom. b).

I denna punkt fastslås kommunernas skyldighet att i enlighet med gällande organisationsplan inrätta och utrusta allmänna skyddsrum samt vidtaga andra byggnadsanordningar m. m. Då såsom framgår av den allmänna motiveringen denna skyldighet bör kvarstå orubbad, behöver punkten i denna del icke ändras.

Skyddsrumsutredningen föreslår att punkten b) kompletteras med ett åläggande för kommun att under civilförsvarsberedskap utföra skyddsrum och andra byggnadstekniska åtgärder avseende civilförsvaret i den omfattning civilförsvarsstyrelsen (länsstyrelsen) bestämmer, oaktat åtgärden icke upptagits i organisationsplanen. Till motivering anföres.

Sannolikt kunna icke alla åtgärder, som påkallas i en hastigt uppkommen beredskaps- eller krigssituation, förutses i organisationsplanerna. Så är exempelvis fallet om nya rön påkalla åtgärder, som icke kunnat förutses. I den mån det icke enligt civilförsvarslagen ankommer på fastighetsägare eller annan att utföra åtgärderna och dessa icke lämpligen kunna åvägabringas på annat sätt, bör kommunen vidtaga desamma. — Utredningen framhåller vidare, att om kommuns kostnader på grund härav skulle få en omfattning, som icke kan anses överensstämma med de skyldigheter, som normalt åvila kommunen enligt organisationsplanen, böra kostnaderna helt eller till högre andel än den för skyddsrum och byggnadsanordningar föreskrivna bestridas av statsmedel.

Departementschefen. Jag tillstyrker utredningens förslag om tillägg till 45 § 1 mom. b). Vad angår kostnaderna för de åtgärder, som kommun på grund härav kan bli skyldig vidtaga, så böra de allmänna reglerna om statsbidrag gälla. Statsbidrag bör alltså utgå med $\frac{2}{3}$ av kostnaden eller om särskilda omständigheter föranleda därtill efter Konungens medgivande med större belopp.

47—48 §§.

Ändringarna i dessa paragrafer torde icke erfordra någon motivering utöver vad som anförts i det föregående under III.

59 §.

1 mom. av denna paragraf motsvarar nuvarande 59 §. Mom. 2 är däremot nytt och innehåller den bestämmelse om befrielse från den i mom. 1 fastslagna skyldigheten att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, som behandlats i det föregående under III. Förutsättningen för sådan befrielse är i första hand, att den anläggning eller byggnad, varom fråga är, ligger inom område, som jämlikt förordnande enligt 22 § andra stycket skall förser med allmänna skyddsrum för civilbefolkningen, samt att i enlighet härmed i organisationsplanen upptagits ett sådant skyddsrum med upptagningsområde innefattande anläggningen eller byggnaden. Vidare förutsättes att fastighetsägaren gör framställning hos länsstyrelsen om befrielse. I två fall bör emellertid som redan nämnts även utan sådan framställning undantag kunna meddelas från skyldigheten att i samband med nybyggnad eller därmed jämförlig ändring i befintlig byggnad inrätta nytt enskilt skyddsrum eller utöka redan befintligt sådant. De avsedda fallen äro: 1) fullträffskyddsrummet, inom vars upptagningsområde den ifrågavarande anläggningen eller byggnaden ligger, är redan färdigställt; 2) att eljest synnerliga skäl föreligga för undantag. Härmed avses t. ex. att fullträffskyddsrummet håller på att byggas eller att åtminstone projekteringen av detsamma börjat. Även det förhållandet att bebyggelsens struktur är sådan, att ett enskilt skyddsrum icke skulle fylla någon uppgift, bör emellertid kunna anses som ett sådant skäl för undantag, i varje fall om anläggningen eller byggnaden icke ligger i utkanten av upptagningsområdet. Avsikten är emellertid icke att länsstyrelserna skola meddela generella dispenser för större områden. Bestämmelsen förutsätter en individuell prövning. Det bör emellertid icke vara uteslutet att då bebyggelse kan väntas inom vissa kvarter i en stadskärna på förhand föreskriva, att enskilda skyddsrum ej behöva anordnas.

Frågan huruvida befrielse enligt ifrågavarande moment skall medgivas bör prövas innan byggnadslov begäres, så att länsstyrelsens beslut i ärendet kan företes för byggnadsnämnden.

59 a §.

Denna nya paragraf har med några smärre jämkningar överförts från 59 § 2 mom. i skyddsrumsutredningens förslag. Paragrafen, som reglerar enskild fastighetsägares rätt att från kommunen övertaga ansvaret för inrättandet av ett fullträffsäkert allmänt skyddsrum, har i huvudsak behandlats i den allmänna motiveringen. Här skall endast några speciella frågor beröras.

För att ett övertagande av huvudmannskapet skall kunna ske fordras, att vederbörande äger eller nyttjar den mark där skyddsrummet skall inrättas. Med att han nyttjar marken åsyftas här i första hand, att han inne-

har den med tomträtt eller det är fråga om sådan ofri tomt i stad, som avses i 5 § lagen den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. Givetvis förutsättes även att nyttjanderätten innefattar befogenhet att bygga eller inrätta skyddsrum av det slag, varom fråga är. Det bör ankomma på länsstyrelsen att vid den prövning av frågan, som alltid avses skola ske, även tillse att de rättsliga förutsättningarna äro för handen. I vissa fall torde det vara lämpligt att inhämta markägarens medgivande.

Den som anordnar skyddsrummet bör ha rätt till bidrag från det allmänna för anläggningskostnaderna med avdrag för skäligt freds användningsvärde. Enligt utredningens förslag skulle även anordnarens eget fastighetsägarbidrag dragas från bruttokostnaden. Då ett sådant bidrag endast kan komma i fråga dels då en byggnad samtidigt uppföres å området och dels på grund av det skyddsbehov, som följer av den planerade freds användningen, synes det emellertid enklast att detta bidrag får erläggas i vanlig ordning enligt 59 b § och utan avräkning mot det allmännas bidrag.

Vad slutligen angår avräkningen för freds användningsvärdet, så åsyftas, såsom utredningen framhållit, med skäligt freds användningsvärde icke endast själva beräkningssättet, utan också att det bör krävas, att skyddsrummet efter förhållandena planeras så att ett skäligt värde kan utvinnas av dess användning under fred.

59 b §.

Paragrafen, som är ny, motsvarar 60 § i utredningens förslag och innehåller bestämmelser om fastighetsägarbidraget. Utöver vad förut redovisats anför *utredningen* till motivering av sistnämnda lagrum.

Det synes av praktiska skäl motiverat, att bidragen till skyddsrumskostnaderna erläggas av anläggningens eller byggnadens ägare redan i samband med att anläggningen eller byggnaden slutbesiktigas, oavsett om skyddsrum hunnit färdigställas eller ej. I fråga om andra byggnadsarbeten än dem som utföras av staten eller under statlig ledning är byggnads tagande i bruk beroende av slutbesiktning i den ordning, varom stadgas i 89 § byggnadsstadgan. Beträffande byggnadsarbeten, där byggnadsnämnd icke är skyldig att företaga slutbesiktningar, bör betalningsskyldighetens fullgörande bestämmas till en motsvarande tidpunkt. Att bidragen erläggas på detta tidiga stadium befrämjar en ändamålsenlig utbyggnad av skyddsrummen. Någon ovisshet om tidpunkten för betalningsskyldighetens inträdande behöver icke uppkomma, och ställande av säkerhet för dess fullgörande påkallas icke i lika hög grad som vid betalningsskyldighet vid en senare tidpunkt. Betalningsskyldigheten förutsättes vila å den som äger anläggningen eller byggnaden då den slutbesiktigas och för vilkens räkning besiktningen äger rum. Om särskilda skäl finnas för att uppskjuta betalningens fullgörande, exempelvis på grund av svårighet att beräkna bidragets storlek, bör sådant anstånd efter prövning kunna beviljas av länsstyrelsen. Närmare bestämmelser härom liksom om förfaringssättet i övrigt vid bidragets uttagande utfärdas av Kungl. Maj:t.

För särskilda fall kan befrielse från bidragsplikten ifrågakomma, varför

regler böra finnas även härom. Det kan tänkas att ägaren av den nyuppförda anläggningen eller byggnaden själv vidtager sådana åtgärder, att skyddsrum frågan för anläggningen eller byggnaden tillfredsställande löses. Detta är exempelvis fallet om anläggningen eller byggnaden helt eller delvis förlägges i berg och skyddsrum behovet tillgodoses därmed. Fall kunna också tänkas förekomma, då enligt denna lags bestämmelser godtagbara skyddsrum redan finnas. Befrielse från bidragsplikten bör kunna medgivnas av länsstyrelsen efter anvisningar, som utfärdas av civilförsvarsstyrelsen.

Enligt utredningens mening beröras icke 71 och 72 §§ civilförsvarslagen angående nyttjanderättshavares bidrag till civilförsvarsåtgärder resp. bostadsrättshavares skyldighet i sådant avseende av den här stadgade bidragskyldigheten. Någon ändring av nämnda lagrum föreslås därför icke.

Remissyttrandena. Stadsfullmäktige i Stockholm och Malmö m. fl. anse det önskvärt, att fastighetsägaren förpliktigas ställa säkerhet för bidraget före byggnadsföretagets påbörjande i likhet med vad som gäller i fråga om gatukostnadsbidrag. *Fastighetskontoret i Göteborg* anser att frågan om befrielse från fastighetsägarbidraget bör bedömas i samband med byggnadslovet.

Departementschefen. Såsom framgår av vad som anförts under III i det föregående bör enligt min mening fastighetsägarnas bidrag till skyddsrumskostnaderna icke som utredningen tänkt sig ordnas som ett självständigt bidrag utan i stället anslutas till den befrielse från skyldighet att ordna normalskyddsrum som under vissa förutsättningar kan ske enligt 59 § 2 mom. I fråga om de särskilda bestämmelserna om fastighetsägarbidraget och dess erläggande kan jag emellertid i huvudsak ansluta mig till utredningen. Det synes emellertid icke vara nödvändigt att i själva lagen upptaga bestämmelser om tidpunkten för betalningsskyldighetens inträde och dess fullgörande. Ej heller torde, med den begränsade omfattning fastighetsägarnas bidragskyldighet kommer att få enligt de av mig förordade bestämmelserna, i lagen böra införas speciella regler om ställande av säkerhet för bidragskyldighetens fullgörande. Närmare bestämmelser om bidragets erläggande, prövning av ansökan om befrielse m. m. torde få meddelas i administrativ ordning.

Bidragets storlek bör, såsom förut framhållits, i möjligaste mån avvägas så att det motsvarar kostnaden för normalskyddsrum i fastigheten eller, om det är fråga om tillbyggnad, kostnaden för att genom inrättande av platser i sådant skyddsrum tillgodose det ökade skyddsbehov som uppstått. Vissa generella regler torde emellertid bli nödvändiga och dessa böra i enlighet med vad utredningen förordat lämpligen anknyta till av Kungl. Maj:t fastställd normalkostnad per skyddsplats i sådant skyddsrum. Då byggnadskostnaderna växla i olika delar i riket, bör det kunna komma i fråga att fastställa olika normalbelopp för t. ex. Stockholm och Malmö.

Däremot bör skyddsbehovets storlek i det konkreta fallet icke få inverka, oaktat givetvis kostnaden per skyddsplats är större då skyddsbehovet endast kräver anordnande av ett skyddsrum med ett fåtal platser än då ett mycket stort skyddsrum måste ordnas. Här bör man i stället söka komma fram till ett genomsnitt. Särskilda regler erfordras beträffande bidragets storlek vad gäller undervisningsanstalter, hamnar samt vissa trafikföretag av vikt för den allmänna samfärdseln. I fråga om kostnaderna för skyddsrum vid dylika anläggningar gälla f. n. speciella föreskrifter i det att staten lämnar bidrag efter samma grunder som gälla för allmänna skyddsrum. Huruvida denna ordning bör bibehållas även i fortsättningen torde icke böra prövas i detta sammanhang. För att lagtexten icke skall lägga hinder i vägen för en särreglering på denna punkt, vill jag emellertid förorda en formulering, enligt vilken fastighetsägarbidraget skall utgå med belopp *högst* motsvarande normalkostnaden för skyddsrum. Ett bidrag med lägre belopp än normalkostnaden kan även vara motiverat i det fall att bidragsplikten ersätter endast skyldighet att utrusta eller underhålla skyddsrummet.

88 §.

Ändringen i denna paragraf torde ej kräva särskild motivering.

89 §.

I 2 m o m. av denna paragraf har införts en bestämmelse om straff för underlåten adressanmälan enligt den nya regeln i 18 § 2 mom. och i samband härmed har momentet omredigerats. Straffet föreslås skola utgöra böter högst femtio kronor. *Civildéforsvarsstyrelsen* föreslog för sin del, att straffbestämmelsen skulle införas i 91 §, där straffet i normalfallet utgör dagsböter eller fängelse. Då det här gäller en ren polisförseelse har detta förslag synt mig mindre lämpligt.

Paragrafens nuvarande 3 m o m. har överförs till ett nytt 4 mom. och i stället har i förstnämnda moment upptagits en ny av *civildéforsvarsstyrelsen* i skrivelsen den 18 januari 1951 föreslagen föreskrift om straffansvar för civilförsvarspliktig, som utan laga förfall underlåter att avhämta rekommenderad postförsändelse från civilförsvarsmyndighet eller vägrar att, då försändelse från sådan myndighet tillhandahålles honom, utkvittera eller mottaga densamma. En motsvarande föreskrift finnes i 38 § värnpliktslagen. Dess införande i civilförsvarslagen har förordats av civilförsvarsstyrelsen med hänvisning till att det stundom förekommer att civilförsvarspliktiga underlåta att utkvittera dylika rekommenderade försändelser. Förslaget har tillstyrkts av *överståthållarämbetet* och jag har för min del intet att erinra mot bifall till detsamma. Jag förutsätter att aviseringen av försändelserna ordnas så att det tydligt framgår, att de härröra från civilförsvarsmyndighet.

91 §.

Ändringen i denna paragraf, som föreslagits av skyddsrumsutredningen, torde ej behöva särskilt motiveras.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser.

Då det är av största vikt, att byggandet av fullträffsäkra skyddsrum enligt i det föregående angivna riktlinjer snarast kan påbörjas, vill jag förorda, att de föreslagna lagändringarna träda i kraft med ingången av budgetåret 1951/52.

De av *skyddsrumsutredningen* föreslagna övergångsbestämmelserna ha upptagits under två punkter A och B. Då bestämmelserna under B förutsetta att de enskilda skyddsrummen skola slopas inom område med fullträffskyddsrum — en linje, som icke biträtts i det föregående — äro endast föreskrifterna under A av betydelse i detta sammanhang. Om dessa anför utredningen.

I likhet med hittills gällande övergångsbestämmelser (punkt 3) böra skärpta bestämmelser angående skyddsrumms beskaffenhet eller omfattningen av skyddsrum icke annat än i särskilda fall medföra skärpta fordringar för redan godkända skyddsrum eller åläggande att anordna nytt skyddsrum.

Det må anmärkas att övergångsbestämmelserna under A endast avse enskilda skyddsrum (husskyddsrum).

Remissyttrandena. Vad vid remissbehandlingen anförts om övergångsbestämmelserna hänför sig i allmänhet till förslaget under B. Beträffande punkt A hemställer *Sveriges industriförbund*, att regeln att i särskilda fall även den, som redan fått skyddsrum godkänt, skulle kunna underkastas strängare bestämmelser skall utgå.

Departementschefen. Såsom torde ha framgått av vad förut anförts innebära de nu förordade skyddsrummsbestämmelserna icke någon skärpning i fråga om de enskilda skyddsrummens beskaffenhet och storlek. Någon övergångsbestämmelse med undantag för redan godkända skyddsrum torde därför icke vara erforderlig. För anläggningar och byggnader med skyddsrum, som inrättats före ikraftträdandet av civilförsvarslagen, gäller självfallet alltjämt punkt 3 i övergångsbestämmelserna till denna. Däremot kan den nu föreslagna jämkningen i 24 § medföra, att vissa anläggningar, som f. n. icke behöva vara försedda med skyddsrum, skola utrustas med sådana. Såsom utredningen synes ha förmenat, böra emellertid dessa skärpningar icke gälla redan uppförda fastigheter. Jag vill därför tillstyrka en övergångsbestämmelse av innebörd att dessa fastigheter undantagas, såvida ej särskilda skäl föranleda till annat. Sistnämnda tillägg hör enligt min

mening finnas, särskilt med hänsyn till att en ort kan ha fått mera utsatt läge, sedan anläggningen kom till stånd.

Departementschefens hemställan.

Departementschefen hemställer härefter att lagrådets utlåtande över förut omnämnda inom inrikesdepartementet upprättade förslag till *lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536)* måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan, bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet.

Eivor Hermansson.

Förslag

till

Lag

om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536).

Härigenom förordnas, att 6, 18, 22 och 23 §§, 24 § 1 mom., 26, 28—30, 33, 45, 47, 48, 59, 88, 89 och 91 §§ civilförsvarslagen den 15 juli 1944¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, samt att i samma lag skola införas två nya paragrafer, betecknade 59 a § och 59 b §, av nedan angivna lydelse.

*(Gällande lydelse:)**(Föreslagen lydelse:)*

6 §.

6 §.

Inom civilförvarsområde — — — — — flera ställföreträdare.
Civilförvarschef och ställföreträdare utses av länsstyrelsen.

Civilförvarschef och ställföreträdare utses av länsstyrelsen, där ej Konungen för visst fall annorlunda förordnar.

Befattningshavare vid — — — — — eller ställföreträdare.

18 §.

18 §.

Civilförvarspliktig åligger — — — — — han vistas.

1 mom. Civilförvarspliktig åligger — — — han vistas.

2 mom. Den som är inskriven i det allmänna civilförsvaret är skyldig att vid ombyte av bostad ofördröjligen göra anmälan om sin nya adress hos civilförvarschefen.

22 §.

22 §.

Inom stad och köping samt inom annat tätbebyggt område, som icke är av endast ringa omfattning och betydelse, skola i mån av behov finnas skyddsrum, i vilka vid fientlig

Inom stad och köping samt inom annat tätbebyggt område, som icke är av endast ringa omfattning och betydelse, så ock annorstädes, där särskilda förhållanden det påkalla,

¹ Senaste lydelse av 26, 45 och 48 §§, se SFS 1948:432, av 30 och 47 §§, se SFS 1950:46 samt av 33 §, se SFS 1947:388.

(Gällande lydelse:)

verksamhet skydd kan beredas åt personal som har att leda eller fullgöra tjänst i allmänna civilförsvaret, åt dem som omhändertagas vid *hjälpplats*, härbärke och annan av allmänna civilförsvaret anordnad anstalt, eller åt vägfarande och andra som uppehålla sig på allmän plats (*allmänt skyddsrum*).

Jämväl annorstädes skall, där särskilda förhållanden det påkalla, *allmänt skyddsrum* finnas.

Den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas, bestämmes i organisationsplanen.

23 §.

Allmänt skyddsrum skall vara så beskaffat, att det åtminstone skyddar mot splitter från bomber och mot andra vid explosion kringkastade föremål ävensom mot rök- och stridsgaser samt jämväl i övrigt erbjuder skäligt skydd mot andra verkningar av bomber än omedelbar träffverkan. Särskilt skall iakttagas, att *allmänt skyddsrum*, som är beläget inom eller i omedelbar närhet

(Föreslagen lydelse:)

skola i mån av behov finnas skyddsrum, i vilka vid fientlig verksamhet skydd kan beredas åt personal som har att leda eller fullgöra tjänst i allmänna civilförsvaret, åt dem som omhändertagas vid *förbandsplats*, härbärke och annan av allmänna civilförsvaret anordnad eller *utnyttjad* anstalt, eller åt vägfarande och andra som uppehålla sig på allmän plats.

I fråga om ort, som avses i första stycket, äger Konungen föreskriva att i orten eller viss del därav jämväl skola anordnas skyddsrum, avsedda för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden.

*I första och andra styckena avsedda skyddsrum benämnas *allmänna skyddsrum*.*

Den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas, ävensom *skyddsrummens beskaffenhet och ungefärliga belägenhet* bestämmes i organisationsplanen med beaktande av vad ovan i denna paragraf och i 23 § stadgas.

23 §.

Allmänt skyddsrum, som avses i 22 § andra stycket, skall vara fullträffsäkert. Annat allmänt skyddsrum skall inom ort eller del av ort och i den mån, som Konungen bestämmer, inrättas såsom fullträffsäkert skyddsrum och eljest såsom normalskyddsrum.

Fullträffsäkert skyddsrum skall skydda mot omedelbar träffverkan av de bomb- och projek-

(Gällande lydelse:)

av byggnad, skall hava sådan hållfasthet, att det motstår den belastning som kan uppkomma, om byggnaden sammanstörtar. De byggnadstekniska anordningarna i allmänt skyddsrum skola vara av stadigvarande natur. Allmänt skyddsrum skall vara försett med reservutgång.

(Föreslagen lydelse:)

tiltyper, vilka vid storanfall med massinsats antagas komma till användning. Sådant skyddsrum skall jämväl erbjuda skydd mot övriga verkningar av alla slag av bomber och projektiler.

Normalskyddsrum skall erbjuda skäligt skydd mot andra verkningar av bomber än omedelbar träffverkan. Särskilt skall iakttagas, att normalskyddsrum, som är beläget inom eller i omedelbar närhet av byggnad, skall hava sådan hållfasthet, att det motstår den belastning som kan uppkomma, om byggnaden sammanstörtar.

De byggnadstekniska anordningarna i skyddsrum, som avses i andra eller tredje stycket, skola vara av stadigvarande natur. Sådant skyddsrum skall vara försett med reservutgång, samt, där det anordnas i byggnad, utföras på det sätt som med hänsyn till byggnadens beskaffenhet och läge är mest ändamålsenligt.

24 §.

1 mom. Inom område — — — — — (enskilt skyddsrum):

1. hamn, järnvägsstation — — — — —
2. industriell anläggning vid vilken i regel minst tjugufem personer samtidigt äro sysselsatta;

24 §.

2. industriell anläggning vid vilken i regel minst tjugufem personer samtidigt äro sysselsatta ävensom mindre anläggning än nu sagts, därest densamma genom sitt läge ingår i grupp av anläggningar inom vilken i regel minst tjugufem personer äro sysselsatta;

3. anläggning som — — — — — tjugufem personer;
 4. byggnad med — — — — — eller affärslokal; samt
 5. annan anläggning — — — — — och läge.
- Vind anses — — — — — eller arbetsrum.

(Gällande lydelse:)

26 §.

Enskilt skyddsrum skall vara så beskaffat som i 23 § sägs samt i öfverigt utföras på det sätt som med hänsyn till anläggningens eller byggnadens beskaffenhet och läge är mest ändamålsenligt.

Enskilt skyddsrum, — — — — — annorlunda förordar.

28 §.

Därest anordnande av skyddsrum jämlikt bestämmelserna i 22—27 §§ prövas medföra oskäligen kostnad, äger länsstyrelsen medgiva undantag från bestämmelserna. Dylikt undantag må ock eljest av länsstyrelsen medgivas, i den mån det kan ske utan eftergivande av skäligen anspråk på skydd mot skada av fientlig verksamhet.

29 §.

Då synnerliga skäl därtill äro, äger Konungen för särskilda fall förordna, att skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad som följer av bestämmelserna i detta kapitel.

Om rätt — — — — — 70 §.

30 §.

Utan medgivande som nedan sägs må ej skyddsrum nyttjas eller de tekniska anordningarna däri ändras

(Föreslagen lydelse:)

26 §.

Enskilt skyddsrum skall vara anordnat såsom normalskyddsrum enligt vad därom stadgas i 23 §.

28 §.

Därest anordnande av skyddsrum såsom normalskyddsrum jämlikt bestämmelserna i 22—27 §§ prövas medföra oskäligen kostnad, äger länsstyrelsen medgiva undantag från bestämmelserna *här*om. Dylikt undantag må ock eljest av länsstyrelsen medgivas, i den mån det kan ske utan eftergivande av skäligen anspråk på skydd mot skada av fientlig verksamhet.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, civilförsvarsstyrelsen äger medgiva undantag från bestämmelserna i 23 § om beskaffenheten av fullträffsäkert skyddsrum.

29 §.

Då skäl därtill äro, äger Konungen för särskilda fall förordna, att *enski*lt skyddsrum skall fylla större krav på skyddsförmåga och utrymme än vad som följer av bestämmelserna i detta kapitel.

30 §.

Skyddsrum bör om möjligt inrättas på sådant sätt att det kan nyttjas under fred. Föreskrifter angående

(Gällande lydelse:)

på sätt som inkräktar å utrymmet eller gör skyddsrummet mindre tjänligt för sitt ändamål.

Medgivande lämnas av civilförsvarsstyrelsen eller, såvitt angår visst skyddsrum, efter civilförsvarsstyrelsens allmänna anvisningar av länsstyrelsen. Efter bemyndigande av civilförsvarsstyrelsen må länsstyrelsen överlämna beslutanderätten i frågor av mindre vikt till civilförsvarschefen.

33 §.

I ort, varest skyldighet föreligger att söka byggnadslov, ankommer det på byggnadsnämnden att vid prövning av ansökan om sådant lov tillse, att byggnadsföretaget överensstämmer med bestämmelserna i detta kapitel och med stöd därav meddelade föreskrifter. I fråga om anläggning eller byggnad som avses i 24 § 1 mom. 1—3, skall av byggnadsnämnd meddelat lov till nybyggnad av nämnden underställas länsstyrelsens prövning i de hänseenden nyss sagts.

Vill någon — — — — — statlig myndighet.

Vad i — — — — — till nybyggnad.

45 §.

1 mom. Det åligger kommun att
a) genom sina myndigheter lämna civilförsvarschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret som hava samband med de särskilda

(Föreslagen lydelse:)

skyddsrumms nyttjande under fred utfärdas av civilförsvarsstyrelsen.

33 §.

I ort, varest skyldighet föreligger att söka byggnadslov, ankommer det på byggnadsnämnden att vid prövning av ansökan om sådant lov förvissa sig om vad som gäller med avseende å skyddsrum för byggnadsföretaget. Skall skyddsrum anordnas, har byggnadsnämnden vidare att tillse, att byggnadsföretaget överensstämmer med bestämmelserna i detta kapitel och med stöd därav meddelade föreskrifter. I fråga om anläggning eller byggnad, som avses i 24 § 1 mom. 1—3, så ock i fråga om fullträffsäkert skyddsrum skall av byggnadsnämnd meddelat lov till nybyggnad av nämnden underställas länsstyrelsens prövning i de hänseenden nyss sagts.

45 §.

1 mom. Det åligger kommun att
a) genom sina myndigheter lämna civilförsvarschefen biträde i sådana frågor rörande civilförsvaret som hava samband med de särskilda

(Gällande lydelse:)

47 §.

För kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c), äger kommunen erhålla statsbidrag med två tredjedelar av kostnadens belopp. Statsbidraget må dock ej beräknas å högre belopp än det vartill kostnaden skäligen kan skattas.

Statsbidrag fastställes — — — — — underställas Konungen.

Länsstyrelsen äger — — — — — Konungen meddelar.

48 §.

Där särskilda omständigheter det föranleda, äger Konungen medgiva, att kommun må för kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c), erhålla högre statsbidrag än förut stadgats.

59 §.

Ägare av anläggning eller byggnad är pliktig att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, som jämlikt 24 § skall finnas för anläggningen eller byggnaden.

Innehar någon — — — — — sig åtgärden.

(Föreslagen lydelse:)

47 §.

För kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c) *eller på grund av 59 a §*, äger kommunen erhålla statsbidrag med två tredjedelar av kostnadens belopp. Statsbidraget må dock ej beräknas å högre belopp än det vartill kostnaden skäligen kan skattas. *Be-
träffande skyddsrum, som inrättas av kommun, skall härvid från kostnaden för skyddsrummets anläggande dragas värdet av fredsanvändningen. Till anläggningskostnaden skall hänföras jämväl den merkostnad, som betingas av att skyddsrummet utföres för fredsanvändning.*

48 §.

Där särskilda omständigheter det föranleda, äger Konungen medgiva, att kommun må för kostnad, som kommun fått vidkännas på grund av 45 § 1 mom. b) och c) *eller på grund av 59 a §*, erhålla högre statsbidrag än förut stadgats.

59 §.

1 m o m. Ägare av anläggning eller byggnad är, *där annat ej följer av vad nedan stadgas*, pliktig att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, som jämlikt 24 § skall finnas för anläggningen eller byggnaden.

2 m o m. Kan skyddsbehovet för viss anläggning eller byggnad enligt organisationsplanen tillgodoses genom sådant allmänt skyddsrum, som

*(Gällande lydelse:)**(Föreslagen lydelse:)*

avses i 22 § andra stycket, äger länsstyrelsen på framställning av ägaren medgiva denne befrielse från skyldighet som i 1 mom. första stycket sägs. Har det allmänna skyddsrummet färdigställts eller föreligga eljest synnerliga skäl för undantag, må länsstyrelsen, ändå att framställning därom ej skett, befria fastighetsägare från skyldighet att i samband med nybyggnad eller därmed jämförlig ändring i befintlig byggnad inrätta eller utöka enskilt skyddsrum.

Om skyldighet att i fall som nu sagts erlægga bidrag till kostnaderna för anordnande av skyddsrum stadgas i 59 b §.

59 a §.

Skall ett i organisationsplanen upptaget allmänt skyddsrum inrättas som fullträffsäkert skyddsrum på mark, som äges eller nyttjas av annan än kommun, må länsstyrelsen medgiva denne att i stället för kommunen inrätta och utrusta skyddsrummet, därest det kan ske utan förfång för skyddsrumsfördragets ordnande. Anordnaren äger för sådant fall att enligt de närmare föreskrifter Konungen meddelar av kommunen utfå den del av anläggningskostnaden, som överstiger skäligt freds- användningsvärde. Fördelningen av kostnaden i fall som här avses bestämmas av länsstyrelsen.

59 b §.

Ägare av anläggning eller byggnad, för vilken på grund av bestämmelsen i 59 § 2 mom. enskilt skyddsrum ej

(Gällande lydelse:)

(Föreslagen lydelse:)

skall inrättas, utrustas eller underhållas, skall i stället utgiva bidrag till kommunen för skyddsrumskostnad (fastighetsägarbidrag) med belopp högst motsvarande normalkostnaden för anordnande av skyddsrum för anläggningen eller byggnaden eller den del av densamma, varom fråga är.

Då synnerliga skäl därtill äro, äger länsstyrelsen att efter civilförsvarsstyrelsens allmänna anvisningar medgiva befrielse helt eller delvis från bidragsplikt enligt första stycket.

Normalkostnad för anordnande av skyddsrum bestämmes av Konungen, som ock i övrigt meddelar föreskrifter rörande beräkningen av fastighetsägarbidraget och dess erläggande.

88 §.

Är någon ----- för kostnaden.

88 §.

Vad i första stycket sägs skall icke gälla vid fullgörande av bidragsplikt, varom stadgas i 59 b §.

89 §.

1 mom. Den som ----- tio kronor.

Varder någon ----- sin upplysningsskyldighet.

2 mom. Civilförsvarspliktig, som jämlikt 18 § kallats att inställa sig personligen men utan laga förfall uteblir, böte högst femtio kronor.

89 §.

2 mom. Med böter högst femtio kronor straffes

1. civilförsvarspliktig som jämlikt 18 § 1 mom. kallats att inställa sig personligen men utan laga förfall uteblir; samt

2. i allmänna civilförsvaret inskriven civilförsvarspliktig som utan att laga förfall föreligger underlåter att göra adressanmälan jämlikt 18 § 2 mom.

(Gällande lydelse:)

Har den civilförsvarspliktige laga förfall för sin utevaro men underlåter han att, så snart ske kan, anmäla förfallet hos civilförsvarsmyndighet, böte tio kronor.

(Föreslagen lydelse:)

Har den civilförsvarspliktige laga förfall för sin utevaro *i fall som under 1. sägs* men underlåter han att, så snart ske kan, anmäla förfallet hos civilförsvarsmyndighet, böte tio kronor.

3 mom. Har civilförsvarspliktig om rekommenderad postförsändelse mottagit avi, av vilken framgår, att försändelsen avsänts av civilförsvarsmyndighet, och underlåter han utan laga förfall att avhämta försändelsen, eller vägrar civilförsvarspliktig, då försändelse från civilförsvarsmyndighet tillhandahålles honom, att utkvittera eller mottaga densamma, dömes till dagsböter.

3 mom. Underlåter någon — — — med dagsböter.

4 mom. Underlåter någon — — — med dagsböter.

91 §.

91 §.

Med dagsböter — — — — — år straffes.

1. den som — — — — — första stycket;

10. den som — — — — — anspråk; samt

11. den som eljest åsidosätter föreskrift eller föreläggande, som meddelats med stöd av denna lag eller av Konungen meddelade tillämpningsbestämmelser till lagen och ej avser åliggande, beträffande vilket vite enligt 88 § kan stadgas.

11. den som eljest åsidosätter föreskrift eller föreläggande, som meddelats med stöd av denna lag eller av Konungen meddelade tillämpningsbestämmelser till lagen och ej avser åliggande, beträffande vilket vite enligt 88 § kan stadgas, *eller bidragsplikt jämlikt 59 b §.*

Fälles någon — — — — — egendomens värde.

Följande övergångsbestämmelser skola gälla:

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1951.

3. Har jämlikt de före denna lags ikraftträdande gällande bestämmel-

Har jämlikt de före denna lags ikraftträdande gällande bestämmelserna skyldighet ej förelegat att för anläggning eller byggnad inrätta en-

(Gällande lydelse:)

serna för anläggning eller byggnad inrättats enskilt skyddsrum, som blivit i vederbörlig ordning godkänt, må ej, med mindre särskilda skäl därtill äro, på grund av vad i 25 § stadgas anläggningens eller byggnadens ägare åläggas att inrätta nytt skyddsrum eller att utöka det godkända skyddsrummet, ej heller på grund av stadgandet i 26 § åläggas att vidtaga förändringar beträffande sådant skyddsrum eller dess byggnadstekniska anordningar.

(Föreslagen lydelse:)

skilt skyddsrum, må ej, med mindre särskilda skäl därtill äro, på grund av vad i 24 § stadgas anläggningens eller byggnadens ägare åläggas att inrätta skyddsrum.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 29 mars 1951.

Närvarande:

justitieråden EKBERG,
STRANDBERG,
LJUNGGREN,
regeringsrådet BJÖRKHOLM.

Enligt lagrådet den 15 mars 1951 tillhandakommet utdrag av protokoll över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 9 mars 1951, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över uppdrättat förslag till *lag om ändring i civilförvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536)*.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av byråchefen för lagärenden i inrikesdepartementet S. O. af Geijerstam.

Lagrådet yttrade:

6 §.

Av remissprotokollet framgår, att skälet för det föreslagna tillägget till andra stycket är att det ansetts lämpligt, att Kungl. Maj:t tillsätter tjänsten som civilförvarschef i Stockholm. Avsikten med ändringsförslaget synes alltså icke vara, att för ett civilförvarsområde chefen och ställföreträdare för honom vanligen skola utses av länsstyrelsen men i något visst fall, därest förordnande därom meddelas, av Konungen. Med den avfattning tillägget fått är emellertid en sådan tolkning icke utesluten. Lagens rätta innebörd skulle komma till tydligare uttryck, om orden »för visst fall» utbyttes mot »för visst civilförvarsområde».

23 §.

Gällande lag innehåller bestämmelser bland annat därom, att allmänt skyddsrum skall vara så beskaffat, att det erbjuder skäligt skydd mot vissa verkningar av bomber.

Enligt stadgandena i andra stycket av förevarande paragraf i det remitterade förslaget skall fullträffsäkert skyddsrum skydda mot omedelbar

träffverkan av de bomb- och projektiltyper, vilka vid storanfall med massinsats antagas komma till användning, varjämte sådant skyddsrum skall erbjuda skydd mot övriga verkningar av alla slag av bomber och projektiler. I tredje stycket föreskrives, att normalskyddsrum skall erbjuda skäligt skydd mot andra verkningar av bomber än omedelbar träffverkan. Däremot nämnes i detta stycke intet om verkningar av projektiler. Detta förhållande synes kunna verka vilseledande, då i sistnämnda stycke med verkningar av bomber lärers vara avsett att jämställa verkningar av projektiler. Ett tillägg av orden »och projektiler» efter ordet »bomber» förordas därför.

33 §.

Då i första stycket första punkten av förevarande paragraf i den föreslagna nya lydelsen stadgas, att byggnadsnämnden har att vid prövning av ansökan om byggnadslov förvissa sig om vad som gäller med avseende å skyddsrum för byggnadsföretaget, utsäges därmed ej annat än vad som måste anses självklart. Det synes därför onödigt att tynga lagtexten med en föreskrift av detta innehåll. Med hänsyn härtill hemställer lagrådet, att första styckets nuvarande avfattning bibehålles, dock med det föreslagna tillägget rörande byggnadslov i fråga om fullträffsäkert skyddsrum.

45 §.

Då under 1 mom. a) såsom exempel på biträde, som det åligger de kommunala myndigheterna att lämna civilförsvarschefen, angives tillhandahållande av för civilförsvaret erforderliga byggnadsritningar, kartor och dylikt, lærer väl därmed åsyftas icke att kommunen skall vara pliktig att på framställning låta upprätta dylika handlingar utan allenast att skyldighet föreligger att överlämna handlingar, som äro tillgängliga hos nämnda myndigheter. I tydlighetens intresse synes detta böra komma till uttryck i lagtexten, förslagsvis genom att efter ordet »tillhandahålla» inskjuta ordet »tillgängliga».

Ur protokollet:

Bengt Larson.

*Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den
30 mars 1951.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, QUENSEL, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, ANDERSSON, LINGMAN, HAMMARSKJÖLD, NYGREN.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Mossberg, lagrådets den 29 mars 1951 avgivna utlåtande över det den 9 mars 1951 till lagrådet remitterade förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536).

Efter redogörelse för utlåtandets innehåll anför föredragande departementschefen.

De av lagrådet gjorda erinringarna beträffande avfattningen av 6, 23 och 33 §§ avse förtydligande eller förenkling av lagtexten och torde böra iakttagas.

I det remitterade förslaget hade till 45 § 1 mom. a) fogats ett tillägg, vari såsom exempel på biträde, som det ålåde de kommunala myndigheterna att lämna civilförsvarschefen, angivits att de voro skyldiga att »tillhandahålla för civilförsvaret erforderliga byggnadsritningar, kartor och dylikt». Lagrådet har ifrågasatt, att här i tydlighetens intresse efter ordet »tillhandahålla» skall inskjutas ordet »tillgängliga». Jag har intet att erinra häremot, då de kommunala myndigheternas skyldighet enligt det särskilt upptagna exemplet endast bör avse att tillhandahålla — i original eller kopia — byggnadsritningar, kartor och dylikt, som finnas tillgängliga hos myndigheten. Härmed är emellertid icke sagt, att kommunens åliggande enligt 45 § 1 mom. a) att biträda civilförsvarschefen i frågor som ha samband med de särskilda myndigheternas verksamhetsområden icke kan avse även upprättande av handlingar, verkställande av utredningar och liknande. I denna del må endast hänvisas till det i remissprotokollet återgivna uttalandet av 1945 års civilförsvarsutredning, enligt vilket med stöd av ifrågavarande stadgande byggnadsteknisk expertis inom städernas byggnadsväsende bör kunna utan kostnad för statsverket anlitas för liknande frågor inom civilförsvaret samt statistiska utredningar anförtros därför lämpade kommunala organ.

I lagförslaget ha vidare vissa formella jämkningar vidtagits.

Föredraganden hemställer härefter, att det jämkade förslaget till *lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536)* måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Ralph Sterner.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Propositionen	1
Sammanfattning	1
Förslag till lag om ändring i civilförsvarlagen	3
Utdrag av statsrådsprotokollet den 9 mars 1951	14
I. <i>Översikt av nuvarande förhållanden</i>	16
Gällande bestämmelser	16
Det nuvarande skyddsrumbeståndet	17
Behovet av skyddsrumplatser	18
II. <i>Allmänna synpunkter på och riktlinjer för skyddsrumbyggandet</i>	18
<i>Skyddsrumsutredningen</i>	18
Inledande synpunkter	18
Skyddsrumfrågan i andra länder	19
Anfallsmedel och skadeverkningar	19
Förvarningstiden	24
Några slutsatser	24
Skyddsrumstyper. Skyddsrummens tekniska utförande	24
Skyddsrumbyggandets omfattning	27
Riktlinjer för skyddsrumbyggandet	30
<i>Remissyttrandena</i>	32
Allmänna synpunkter	32
Anfallsmedel och skadeverkningar	33
Förvarningstiden	35
Skyddsrumstyper. Skyddsrummens tekniska utförande	35
Skyddsrumbyggandets omfattning	35
Riktlinjer för skyddsrumbyggandet	39
<i>Departementschefen</i>	42
III. <i>Kostnader och kostnadsfördelning</i>	54
<i>Skyddsrumsutredningen</i>	54
Beräkning av de totala skyddsrumskostnaderna	54
Fördelningen av skyddsrumskostnaderna	55
Fredsanvändningen och värdet av denna	56
Statsbidragets storlek och beräkning	58
Beräkning av den årliga skyddsrumskostnaden	58
<i>Remissyttrandena</i>	59
Beräkning av de totala skyddsrumskostnaderna	59
Fördelningen av skyddsrumskostnaderna	60

	Sid.
Freds användning och värdet av denna	62
Statsbidragets storlek och beräkning	64
Beräkning av den årliga skyddsrumskostnaden	65
<i>Departementschefen</i>	66
IV. <i>Specialmotivering</i>	75
<i>Departementschefens hemställan</i>	95
<i>Till lagrådet remitterat förslag till lag om ändring i civilförsvarslagen</i> ..	96
Utdrag av lagrådsprotokollet den 29 mars 1951	107
Utdrag av statsrådsprotokollet den 30 mars 1951	109